

Uit

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Institutt for Arkeologi og Sosial antropologi

Formidling fra arkeologiske utgravninger

Veronika Luneborg

Masteroppgave i Arkeologi Vår 2015

Forord

Da var masteroppgaven ferdig og levert. Dette har vært en lærerikt opplevelse på mange måter. Endelig er jeg ferdig!

En stor takk til min veileder Charlotte Damm for gode forslag og innspill. En takk til de ansatt på institutt for arkeologi og sosial antropologi ved universitetet i Tromsø. Jeg vil også takke mine medstudenter på arkeologi både kullet før og etter, spesielt Silje Sivertsvik.

Tusen takk til alle som tok seg tid til å svare på alle spørsmålene mine gjennom intervjuer og spørreskjemaer.

Jeg vil takke hele familien og svigerfamilien for all støtten. Takk til min fantastiske ektemann som alltid har støttet meg fra dag en på arkeologi studiet. Og ikke minst introduserte meg for Time Team. Jeg hadde ikke oppdaget arkeologien hvis det ikke var for deg.

Jeg vil dedisere denne oppgaven til min datter.

Veronika Luneborg

25. mai 2015

Innholdsfortegnelse

FORORD	III
INNHOLDSFORTEGNELSE	IV
FIGURLISTE.....	VI
KAPITTEL 1: INNLEDNING.....	1
1.1 TEMA	1
1.2 PROBLEMSTILLING	2
1.2 OPPGAVENS OPPBYGNING.....	2
KAPITTEL 2: ANSVARFORDELING OG PROSESSGANG I KULTURMINNEFORVALTNINGEN....	4
2.1 INNLEDNING	4
2.2 ANSVARFORDELING.....	4
2.3. SAKSGANGEN	6
2.4. DEKKING AV UTGIFTER KNYTTET TIL ARKEOLOGISKE UNDERSØKELSER	8
2.4.1 Formidlingen.....	8
2.5 OPPSUMMERING.....	9
KAPITTEL 3: ETISKE FORPLIKTELSER	10
3.1 INNLEDNING	10
3.2 ETIKK	10
3.3 FORPLIKTELSE TIL Å FORMIDLE.....	11
3.4 FORPLIKTELSE TIL Å BESKYTTE	11
3.5 FORPLIKTELSE TIL DIALOG	13
3.5 FORPLIKTELSE TIL GOD FORMIDLING	14
3.6 OPPSUMMERING.....	16
KAPITTEL 4: FORMIDLING FRA ARKEOLOGISKE UTGRAVINGER 2000-2014 - EN OVERSIKT	17
4.1 INNLEDNING	17
4.2 OMFANG AV FORMIDLING.....	17
4.2 UTVALGTE PROSJEKTER.....	20
4.2.1 Svinesund	21
4.2.2 Melkøya.....	23
4.2.3 Ormen Lange	25
4.2.4 Kvernberget	27
4.2.5 Tønsnes Havn	28
4.2.6 Kveøy.....	30
4.2.7 Bjørkum	31
4.2.8 Vestfoldbaneprosjektet	33
4.2.9 Hove-Sørbø, Sandnes.....	34
4.2.10 Sømmevågen, Sola.....	35
4.2.11 E18 Rugtvedt-Dørdal	35
4.4 OPPSUMMERING.....	36
4.5 GJENNOMGANG AV SVAR FRA SPØRREUNDERSØKELSENE	36
4.6 OPPSUMMERING.....	41
KAPITTEL 5: GRUNNLAGET FOR GOD FORMIDLING.....	43
5.1 INNLEDNING	43
5.2 MÅLGRUPPE.....	43
5.3 ENGASJERE.....	45
5.4 SAMTIDEN I FORTIDEN.....	46
5.5 SANSER	47
5.6 INTELLIGENSER.....	48

5.7 DELTAGELSE	50
5.8 FORMIDLING TIL BARN	51
5.9 TIME TEAM	52
5.10 OPPSUMMERING	53
KAPITTEL 6: EVALUERING AV FORMIDLINGSTILTAK.....	55
6.1 INNLEDNING	55
6.2 FORMIDLING I LANDSKAPET	55
6.2.1 Omvisninger i utgravingsfeltet.....	56
6.3.2 Åpen dag.....	58
6.4 DIGITAL FORMIDLING	60
6.4.1 Nettsider.....	61
6.4.2 Facebook	63
6.4.3 Twitter.....	64
6.4.4 Norark.....	67
6.4.5 Oppsummering digital formidling	68
6.5 FORMIDLING TIL SPESIFIKKE GRUPPER	69
6.5.1 Skoleformidling	69
6.5.2 Formidling til tiltakshavere.....	71
6.6 UTSTILLING.....	72
6.7 OPPSUMMERING.....	72
KAPITTEL: 7 AVSLUTNING	73
7.1 INNLEDNING	73
7.2 CASE-STUDIE	73
7.2.1 Under utgraving.....	74
7.2.2 Digital formidling.....	75
7.2.3 Etter utgravingen.....	76
7.3 VEIEN VIDERE FOR FORMIDLINGEN.....	76
LITTERATURLISTE	78
APPENDIKS A	84
APPENDIKS B	87
LITTERATURLISTE APPENDISK.....	99

Figurliste

FIGUR 1 skilt på Bjørkum utgravingen i Lærdal (Ramstad, 2010: 61).....	13
FIGUR 2 Forholdet mellom gjennomførte prosjekter, antallet rapporter og oppgitt formidling i 2010	19
FIGUR 3 tabell over formidlingstiltak	20
FIGUR 4 Treff 2001-2004 (GLØRSTAD, 2004C: 194)	24
FIGUR 5 Små arkeologer på åpen dag på Tønsnes Foto: Veronika Luneborg.....	29
FIGUR 6 Skoleformidling På Kveøya (ARNTZEN OG SOMMERSETH, 2010)	30
FIGUR 7 Rekonstruksjon Bjørkum (Ramstad, 2010)	32
FIGUR 8 e18 tester droner i felt. Foto: Magne Samdal	35
FIGUR 9 brummer. Foto: Olga Kvam	48
FIGUR 10 replikaer av steinredskaper (Reitan, 2014).....	58
FIGUR 11 skjermdump (27.02.15) av bloggen til Vestfoldbaneprosjektet	60
FIGUR 12 skjermdump (27.02.15) av facebook-siden tile18 Rugtvedt-Dørdal	62
FIGUR 13 skjermdump fra twitter	63
FIGUR 14 skjermdump (27.02.15) fra forsiden til norark.no	66

KAPITTEL 1: INNLEDNING

1.1 Tema

Arkeologiske utgravinger kan vær spennende, det arkeologene avdekker har ikke sett dagens lys på kanskje flere tusen år. Ute i utgravingsfeltet kommer vi nærmere hvordan de fortidige menneskene levde, landskapet og beliggenhet. Derfor er arkeologiske utgravinger en god arena for å lære om arkeologi og forhistorien på dette ”stedet”. Gjennom formidling fra landskapet får de besøkende oppleve og lære om arkeologien gjennom flere sanser.

Når jeg startet på dette prosjektet var fokus på formidling drevet av problemløsning. Arkeologiske undersøkelser kan skape konflikter med tiltakshavere, politikere og lokalbefolkning og formidling ble sett på som et viktig element i å forhindre at slike konflikter oppstår. Det kom av et ønske om å vise at det kommer noe nyttig ut av arkeologiske undersøkelser og slik at enkelte ikke opplever de som sløsing av både tid og penger. Det er nettopp spørsmål om penger, tidsforbruk og nytteverdi arkeologer ofte får spørsmål om ved besøk på i utgravingsfeltet. Arkeolog Morten Ramstad skriver at noen av de vanligste spørsmålene han får er: “hvem som betaler for utgravningene og hvilken nytteverdi de har for lokalmiljø eller samfunnet for øvrig?” (Ramstad, 2010: 57). Konfliktene blir ofte tydeliggjort i avisene, det er ikke sjeldent at man kan lese at arkeologien skaper problemer for tiltakshavere. Artiklene er ofte unyanserte og belyser sjeldent saken fra begge sider. Arkeologene blir fremstilt som de slemme og tiltakshavere de snille som bare vil bygge boliger eller skape ny arbeidsplasser. Jeg vil trekke frem et eksempel, nylig skrev flere nettaviser om tiltakshaveren som er tvunget til å betale 32 millioner for arkeologiske undersøkelser^{1 2 3} (Øvretveit, 2015). Kommentarene tydeliggjør enkelte holdninger til arkeologien, der de oppfordrer til ødeleggelse av kulturminner. Prosjektet har tatt store endringer siden jeg satt meg ned for å skrive prosjektbeskrivelse. Oppgaven vil ikke handle om formidling for å unngå konflikter, formidling handler om lang mer en konfliktløsning. Fokuset må sette til publikum og deres behov og forventninger.

¹ <http://www.nettavisen.no/na24/oldtidsfunn-tvingar-han-til-a-bruke-32-millionar-pa-arkeologi/3422782819.html>

² http://www.firda.no/Oldtidsfunn_tvingar_han_til_bruke_32_mill_p_arkeologi-5-15-58267.html

³ http://www.vest24.no/Oldtidsfunn_tvingar_han_til_bruke_32_millionar_p_arkeologi-5-82-13530.html

Som ny oppstartet arkeologi student fikk jeg muligheten til å besøke en åpen dag på en arkeologisk utgraving. Opplevelsen imponerte ikke meg eller de jeg hadde tatt med. Møtet ga ingen positiv inntrykk. Dette har bidra til motivasjon til å finne ut hvordan formidlingen fra arkeologiske utgravinger kan forbedres. Ideen til oppgaven fikk jeg opprinnelig fra Charlotte Damm som etter hvert ble min veileder.

1.2 Problemstilling

Følgende hovedproblemstilling og underproblemstilling skal belyses i oppgaven.

Hovedproblemstilling

- Hvordan kan man styrke formidling fra arkeologiske utgravinger?

Underproblemstilling

- Hva blir gjort av formidling i felt og i ettertid?
- Hvilke ulike formidlingstiltak blir anvendt og hvem benytter seg av disse?
- Hva er god formidling er og hva kan arkeologer lære av det?

1.2 Oppgavens oppbygning

I Kapittel 2 Ansvarfordeling og prosessgang i kulturminneforvaltningen skal jeg gjennomgå ansvarfordelingen i kulturminneforvaltningen, hvem er det som tar avgjørelsene. Med bakgrunn i dette skal jeg se på hvordan prosessgangen til en arkeologiske utgraving ser ut. Jeg har undersøkt hvem som tar avgjørelsene om formidling og hvem som betar for formidlingen. Kapittel 3 Etske forpliktelser, skal jeg skal diskutere forpliktelse til å formidle, beskytte, til dialog og god formidling.

I Kapittel 4 gjennomgår jeg formidling fra arkeologiske utgravinger fra 2000 til 2014. Jeg har gjennomgått 98 tilgjengelige rapporter fra arkeologiske utgravinger fra perioden for å danne en oversikt av hva som er blitt gjort tidligere av formidling under utgravinger. Av disse prosjektene har jeg valgt ut 8 som har hatt fokus på formidling. Også tre pågående prosjekter ble valgt ut. Det ble sendt ut spørreskjemaer til de utvalgte prosjektene. Siste del av kapitlet skal ta for seg svarene prosjektet fikk inn.

Kapittel 5 ta for seg grunnlaget til god formidling. Arkeologer er forpliktet til god formidling, men hva er god formidling. Det er flere som har argumenter for en profesjonalisering av formidlingen i arkeologien. Arkeologene har mye å hente fra andre fagfelt som driver med

formidling på heltid. Feltene som arkeologi kan hente noe fra er museene, pedagogikk, reiselivet og markedsføring. Også fra TV kan arkeologene hente inspirasjon. I Kapittel 6 skal jeg diskutere de ulike formidlingstiltakene, har gjort en evaluering av de ulike tiltakene å diskutere positive og negative aspekter ved tiltakene.

KAPITTEL 2: ANSVARFORDELING OG PROSESSGANG I KULTURMINNEFORVALTNINGEN

2.1 Innledning

Det er ikke alltid lett å vite hvem som tar hvilke avgjørelser i kulturminneforvaltningen. I dette kapitlet skal jeg ta for meg ansvarsfordeling, prosessgangen til forvaltnings prosjekter og hvem det er som betaler for arkeologiske undersøkelser og ikke minst formidling. Dette er sentral fordi det klargjør hvem som tar avgjørelsene angående formidling fra arkeologiske utgravinger.

2.2 Ansvarfordeling

Først skal jeg gjennomgå hvilken myndighet og ansvar de ulike etatene har. Ansvarsfordelingen er beskrevet i *Lov om kulturminner* (kulturminneloven) og *Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven* (ansvarsforskriften).

Det er Klima- og miljøverndepartementet (KLD) (tidligere miljøverndepartementet MD) som har øverste myndighet. Departementet har hovedansvaret for å ivareta helheten i regjeringens miljø- og klimapolitikk. KLD er delt inn i fem avdelinger (Klimaavdelingen, hav- og forurensningsavdelingen, kulturminneavdelingen, naturforvaltningsdelen og organisasjonsavdelingen) samt en kommunikasjonsenhet. Kulturminneavdelingen har ansvaret for strategi- og politikktutvikling innenfor hele kulturminnefeltet. Avdelingen er tillagt etatsstyringsansvar for Riksantikvaren og skal ivareta departementets kontakt mot den regionale kulturminneforvaltningen.

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og virker som faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Det er de som gir dispensasjon fra fredningsbestemmelsene til arkeologiske utgravinger. Riksantikvaren har et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Dette innebærer at de skal se til at forvaltningen ute i fylkene følger opp statens kulturminnepolitikk. Sentrale oppgaver til Riksantikvaren er å utforme retningslinjer og kriterier for vernearbeid, og handtere klagesaker for vedtak fattet i fylkeskommuner og ved universitetsmuseene og sjøfartsmuseene. Riksantikvaren har det overordnede ansvaret for arkeologiske utgravinger samt ansvar for å godkjenner

utgravingsprosjekter og deres budsjetter (Riksantikvaren, 2011).

Fylkeskommunen/sametinget har det regionale ansvaret for kulturminneforvaltningen. De har myndighet til å foreta registreringer og befaringer, dette gjelder imidlertid ikke skipsfunn og automatisk fredete kulturminner under vann (Holm og Myrvold, 2012: 7). Sjøfartsmuseene, UiT og NTNU har ansvaret for skipsfunn og automatisk fredede kulturminner under vann (Holm og Myrvold, 2012: 13).

Kommunen er hovedaktøren i forvaltning av faste kulturminner på lokalt nivå. De har myndighet i forhold til plan- og bygningsloven. Det vil si at de har ansvar for at kulturminner tas vare på i arealplaner og byggesaker.

Det er Universitetsmuseene (UiO, UiB, UiT, UiS og NTNU), NIKU og sjøfartsmuseene (Norsk Maritim Museum, Stavanger Sjøfartsmuseum og Stiftelsen Bergens Sjøfartsmuseum) som har ansvaret for arkeologiske utgravninger (NOU, 2006: 50). Universitetsmuseene samt sjøfartsmuseene og NIKU er de som gir innspill til direktoratet før det blir fattet vedtak. De står for den faglige vurdering i forvaltningssaker. Universitetsmuseene ivaretar statens ansvar for løse kulturminner, hvilket inkluderer konservering, bevaring og formidling. NIKU (Norsk Institutt for Kulturminneforskning) er selvstendig og uavhengig stiftelse. Ansvarsområde er knyttet til middelalderbyene (Hamar, Oslo, Tønsberg, Sarpsborg, Skien, Stavanger, Bergen og Trondheim), jf. ansvarsforskriften § 2 punkt 7 strekker det geografiske ansvarsområde seg til hele landet. De gjennomfører arkeologiske utgravninger av kirker, klostre og kirkelige anlegg, borger og befestninger, byanlegg og rester av slike og stående bygninger av alle slag. I likhet med universitetsmuseene har NIKU ansvaret for de faglige utredningen i forvaltningssaker og kommer med anbefalinger til riksantikvaren. NIKU har ikke ansvar for gjenstandsmagasiner av materialet fra de arkeologiske utgravningene, disse leveres til regionens universitetsmuseum (Holm og Myrvold, 2012: 28).

Fordelingen av ansvar mellom de universitetsmuseene og sjøfartsmuseene er definert geografisk og oppgitt i ansvarsforskriften. Når særlige grunner foreligger, kan departementet gjøre unntak fra den faglige og geografiske ansvarsfordelingen jf. Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv. etter kulturminneloven, § 3 siste ledd. Dette betyr at i noen tilfeller kan det gjøres unntak fra bestemmelsene i ansvarsforskriften. Dette vil i praksis bety at arkeologer fra fylkeskommunen kan gjennomføre arkeologiske utgravninger i samarbeid med

landsdelens universitetsmuseum. Eksempler på slike utgravninger er Slagene på Re (Jacobsen, 2011) og Vindlaus (Kyvik, 2006). Fra 2011 frem til slutten av 2014 pågikk det et prøveprosjekt i regi av Klima- og miljøverndepartementet. Det gikk ut på delegering av midlertidig myndighet til utvalgte fylkeskommuner, å fatte dispensasjonsvedtak og ferdigstille nødvendige arkeologiske arbeider i visse saker i henhold til kulturminneloven § 8, første andre og fjerde ledd til utvalgte fylkeskommuner (Riksantikvaren).

2.3. Saksgangen

Denne delen skal jeg gjennomgå hvordan en typisk forvaltningssak foregår. Dette for å sette bedre forstå de ansvarsområdene til de ulike instansene. Saksgangen kan kort oppsummert som en tredelt beslutningsmodell (Holm og Myrvold, 2012: 7). Fylkeskommunen har varslingsmyndighet og gjennomfører de første undersøkelsene i felt, universitetsmuseene foretar de faglige utredningen og kommer med anbefalinger og riksantikvaren har beslutningsmyndigheten.

Offentlige og større private prosjekter har i følge kulturminneloven undersøkelsesplikt. Dette betyr at de er pliktig til å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner jf § 9, kulturminneloven. De er pålagt å sende planer for tiltaket til fylkeskommunen og/eller sametinget som vil utføre de nødvendige undersøkelsene i saken. Fylkeskommunen/sametinget er de som foretar de første undersøkelsene for å fastslå om planene vil komme i konflikt med kulturminner. Selv om ikke alle har undersøkelsesplikt har alle prosjekter som kan virke inn på et kulturminne meldeplikt. Omfang og form er uvesentlig i denne sammenhengen. Dette gjelder også små byggverk som ikke faller under plan- og bygningslovens bestemmelser som søppelskur, bod eller drivhus. Tiltakshaver må jf kulturminneloven § 8, første ledd ”tidligst mulig før tiltaket planlegges iverksatt melde fra til vedkommende myndighet eller nærmeste politimyndighet”. *Vedkommende myndighet* vil denne sammenhengen være fylkeskommunen eller sametinget. Normalt er det tiltakshaver som har ansvaret for å overholde meldeplikten. Unntaket er tiltak som er underrettet plan- og bygningsloven, i slike saker har kommunen meldeplikt (Kahn, 2007: 170-171). I henhold til ansvarsforskriften § 1 nr. 2 er det fylkeskommunen/sametinget som avgjør om et tiltak strider mot loven samt hva som er neste steg i prosessen (Kahn, 2007: 160). Saken kan ende hvis planene endres slike at tiltaket ikke vil ha innvirkning på kulturminner. Hvis innvirkning er uunngåelig vil det være nødvendig å sende en søknad om dispensasjon til Riksantikvaren. Når saken blir sendt til Riksantikvaren skal landsdelens universitetsmuseet kobles inn i saken, det

er de som vil stå for de faglige vurderingene og anbefalingene i saken. Når det skal avgjøres om det skal gis dispensasjon fra fredningsbestemmelsene må det tas høyde for det kulturhistoriske og samfunnsinteresse. Alle hensyn må tas med i beslutningen, hvis det kommer frem at noe er oversett kan beslutningen kjennes ugyldig (Kahn, 2007: 178). Kulturminnene vurderes etter vitenskapelig, kulturhistorisk og sosial verdi (Kahn, 2007: 179). Tilstand til kulturminner veier også inn i vurderingen, er det skadet gis det lettere dispensasjon. Innen samfunnsinteresse vektlegges samfunnet behov, det kan være behov for infrastruktur, kommunikasjon eller næringsinteresse.

Riksantikvaren er den som avgjør om prosjektet får innvilget dispensasjon. Riksantikvaren kan enten avslå, tillate eller gi tillatelse med bestemte vilkår (Kahn, 2007: 173). Disse kan være knyttet til gjennomføringen av tiltaket, plassering, størrelse etc. eller sikring av kildematerialet som gjøres gjennom arkeologiske undersøkelser. Det er kun gjennom arkeologiske undersøkelser at man kan sikre kildematerialet. De arkeologiske undersøkelsen kan ikke gjøres mer omfattende enn hva som er nødvendig. Hvis ikke tiltaket blir gjennomført innen 3 år må det søkes om dispensasjon på nytt (Kahn, 2007: 174). Når Riksantikvaren har innvilget dispensasjon med om arkeologiske undersøkelser som vilkår skal saken sendes til regionens universitetsmuseum.

Universitetsmuseet har ansvaret for å planlegging og gjennomføring av de arkeologiske undersøkelsene. Landsdelens universitetsmuseum skal utarbeide en detaljert prosjektplan, der faglig problemstilling, metode og omfang presenteres. Prosjektplanen må knyttes opp mot utgravingsinstitusjonens faglige program (Riksantikvaren, 2011: 2). De skisserer også et budsjett for utgravingen som skal gi et maksimalt kostnadsoverslag. Det stilles krav til at Riksantikvaren sin budsjettsmal benyttes (Riksantikvaren, 2011: 2). I utgravningsbudsjettet inngår utgiftene knyttet til planlegging, utføring i felt, etterarbeid, rapportskrivning og en mindre del til formidling. Prosjektplanen og budsjettet blir utarbeidet av prosjektansvarlige ved universitetsmuseene. Prosjektplan og budsjett sendes skal sendes til Riksantikvaren for godkjenning før prosjektet kan starte. De godkjente prosjektplan og budsjetttrammen er bindende og kan ikke endres uten godkjenning av Riksantikvaren. Det åpnes derimot for at det kan foretas enkle omprioriteringer på faglig grunnlag, uten nærmere avtale med Riksantikvaren. Omprioriteringer kan derimot kun skje innenfor de aktuelle budsjettposten, ikke imellom.

2.4. Dekking av utgifter knyttet til arkeologiske undersøkelser

Et av de vanligste spørsmålene arkeologer får i forbindelse med utgravinger er: hvem betaler for utgravingen? (Ramstad, 2010: 57). Hvem som har ansvaret å dekke kostnadene knyttet til arkeologiske prosjekter er nedfelt i kulturminneloven § 10 *Utgifter til særskilt gransking av automatisk fredete kulturminner*. Loven skriver at utgifter i tilknytning til granskning eller vern av automatisk fredete kulturminner i henhold til § 8. *Tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner* og § 9. *Undersøkelsesplikt m.v.* i kulturminneloven, skal bæres av tiltakshaver. Loven legger til grunn et bruker betaler prinsipp. Hensikten med loven er at de som tjener på at kulturminnene fjernes skal betale, dette kan være boligutbyggere store selskaper som Statoil og Staten. Loven er ikke bygget på at små selskaper eller privat personer skal ta tyngden av eventuelle undersøkelser, i kulturminneloven finnes det to unntak i 2 og 3 ledd. Ledd to påpeker at hvis det er særlige grunner foreligger kan departementet fastsette at utgiftene helt eller delvis dekkes av staten. Tredje ledd går på utgifter ved mindre private tiltak, loven skriver hvis utgiftene blir *urimelig tyngdene* for tiltakshaver skal staten helt eller delvis dekke disse. Ordlyden i loven kan skremme private personer eller jordbrukere til ikke å melde inn funn i frykt for at de må bære store deler av utgiftene. Det legges opp til bruk av skjønn som kan virke forvirrende. Noen som heller ikke alle er klar over er at man som for eksempel bonde har krav på erstatning for tap av inntekt som føle av arkeologiske undersøkelser. Dette er stadfestet i *Plan- og bygningsloven* § 33-2. *Undersøkelse på fast eiendom*.

2.4.1 Formidlingen

Kulturminneloven skriver ikke noe om formidling, men det er uenighet i om den tillater at utgiftene som går til formidling skal dekkes av tiltakshaver. Hein Bjerck (2008: 44) hevder at ”et godt formidlingsopplegg krever ressurser, men kan ihht. Kulturminnelovens bestemmelser ikke kreves dekket av tiltakshaver”. Bjerck nevner ikke hvilken deler av loven han refererer til. Kahn (2007: 201) hevder derimot at ordlyden i § 10 *ikke* er til hinder for at utgiftene til formidling dekkes av tiltakshaveren. Det er ikke gjort endringer i denne paragrafen, den var sist endret: ved lov 3 juli 1992 nr. 96. Dette tyder på at det har vært en viss usikkerhet rundt formidling før riksantikvaren skrev formidling inn i sine *Retningslinjer for budsjettering og regnskap* (2011) som sist ble endret 15. April 2011. I følge *Retningslinjer for budsjettering og regnskap* (Riksantikvaren, 2011) kan formidling budsjetteres med et “beløp tilsvarende inntil 4 % av kostnadene for samlet arbeidsomfang i felt” (Riksantikvaren, 2011: 6). Omfang,

opplegg og innhold av planlagt formidling skal begrunnes i prosjektplanen (Riksantikvaren, 2011: 7). Riksantikvaren (2011) skriver at det kan inngås avtaler mellom utgravningsinstitusjon og tiltakshaver om formidlingstiltak ut over Riksantikvarens vedtak. Dette åpner opp muligheten for formidling gjennom egne avtaler med tiltakshaver. Finansieringen av formidling kan søkes om fra ulike hold for eksempel landsdelens universitetsmuseum, i *Retningslinjer for budsjettering og regnskap* (2011) legges det opp til at formidlingen etter endt utgraving skal finansieres av universitetsmuseet. Det skrives at skrives at ”museene har et selvstendig ansvar for formidling av utgravningsresultatene” (Riksantikvaren, 2011: 6).

2.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg gjennomgått ansvarsfordelingen innen kulturminneforvaltningen, saksgangen samt hvem som betaler både for utgravingen og formidling fra arkeologiske utgravninger. Det er de prosjektansvarlige som tar avgjørelser som skriver prosjektplan og budsjett, det er derfor opp til de om formidling skal inkluderes på et tidlig plan. Prosjektledere er dermed ikke med å bestemme om formidling skal inn i prosjektplanen. Hvis ikke prosjektplanen og budsjettet har satt av inntil 4 % av kostnadene for samlet arbeidsomfang i felt, må det søkes om fra Riksantikvaren. Dette kan bli problematisk da prosjektledere kan bli ansatt kun uker før prosjektstart, formidling kan derfor lett bli nedprioriter på grunn av dårlig til planlegging. Et annen alternativ er at prosjektleder inngår en avtale med tiltakshaver om formidling. Dette viser at det ikke er opp til de ute i felt om det skal gjennomføres formidlingstiltak, de faktiske avgjørelsene ligger hos prosjektansvarlige med universitetsmuseene og tiltakshavere.

KAPITTEL 3: ETISKE FORPLIKTELSER

3.1 Innledning

Det kan ofte oppstå konflikter mellom arkeologiske og samfunnsmessige interesser. Dette fører selvsagt til negative konsekvenser og omdømme for begge parter. Arkeologer har derfor et stort ansvar i å forsikre at etiske prinsipper blir ivaretatt, og at begge siders interesser og verdier i saker som omhandler arbeidet med beskyttelse av kulturminner blir diskutert og belyst. Formidling av viktigheten av å bevare våre kulturminner ut i samfunnet er selvsagt en viktig faktor i å bidra til å redusere konflikter. Allikevel har ikke et ensidig fokus på kulturgevinster gitt et udelt positivt resultat i konfliktene. Derfor er det viktig å ikke ha formidling som målsetting i seg selv, men som et viktig bidrag til en positiv konsekvens, sammen med ivaretagelsen av etiske verdier. I dette kapitlet skal jeg diskutere de etiske forpliktelser arkeologer har ovenfor samfunnet. Fokuset i debatten er ofte knyttet til arkeologene og fordeler de oppnår gjennom formidling. Redusering av konflikter og beskyttelse av kulturminner er ofte brukt som argument for å drive formidling. Selv om formidling kan redusere konfliktene som av og til oppstår i forbindelse med arkeologiske utgravinger, burde dette ikke være målet. Redusering av konflikter burde komme som en positiv konsekvens av formidling. Fokuset er feil og kan føre til negative konsekvenser. Jeg skal videre ta for meg arkeologenes forpliktelser til å formidling, beskyttelse av kulturminner, ivaretagelse av etiske verdier, og til dialog, og til god formidling .

Målet med diskusjonen er ikke nødvendigvis å komme frem til rette svar, men å reflektere ovenfor temaene. Det viktigste er å ha et bevist forhold til de etiske spørsmålene som kan dukke opp. Det handler ikke om å komme frem til rett eller galt svar, men å bli klar over at det finnes forskjellige oppfatninger og tolkninger. På denne måten finnes det aldri noe gylden riktighet innen for etikk.

3.2 Etikk

Etikk defineres som den teoretisk-systematiske fremstilling og behandling av handlingslivets moralske problemer. Innen etikken har man to sentrale begreper etikk og moral, som i dagligtalen ofte blir brukt om hverandre. Begrepet etikk stammer fra det greske ordet *ethos*, som betyr karakter eller holdning. I etikken spør man hvilken holdninger man bør ha. Moral stammer fra det latinske ordet *mos*, som betyr skikk. Moralen henvender seg dermed heller mot sosiale normer, og hvordan man selv tar avgjørelser og dømmer andres oppførsel.

Refleksjonen kan være over dagligdagse ting eller i mer systematisk form slik som man finner i moralfilosofien. Disse definisjonene har røtter til antikken og i dag defineres etikk gjerne som læren om moral eller refleksjon over moral. Etikk i arkeologi handler derfor om hvordan man bør opptre i ulike situasjoner, ikke bare hva man burde og ikke burde gjøre.

3.3 Forpliktelse til å formidle

Et av de vanligste spørsmålene arkeologer får ved utgravingsprosjekter, er hvilken nytteverdi de har for lokalmiljø eller samfunnet for øvrig (Ramstad, 2010: 57). Innen forvaltningsarkeologien er arkeologer ikke pålagt og derfor heller ikke pliktig til å formidle fra arkeologiske utgravinger til lokalsamfunn eller samfunnet for øvrig. Selv om arkeologen formelt sett ikke er pliktig, har man et ansvar til å kommunisere og formidle til publikum om arkeologisk forskningen. Man har med andre ord et ansvar i å forklare viktigheten og relevansen av arkeologiske resurser og som profesjonelle burde man ikke ta ansvaret ovenfor samfunnet lett (Jamesson, 2003: 154).

Arkeologen har ikke bare en forpliktelse ovenfor sine 'vitenskapelige' mål og ideal, arkeologi er knyttet opp mot en rekke samfunnsforhold som overskrider den vitenskapelige rammen (Chase et al., 1996: 33). Mangelen på formidling på et prosjekt kan bli sett på som et etisk brudd (Richardson og Almansa-Sánchez, 2015: 204). Formelt er det ikke arkeologen direkte som er forpliktet til å formidle, det ansvaret er ofte tillagt den institusjonen de jobber for. Ikke alle arkeologer har ferdighetene eller muligheten til formidling, men Jamesson (2003: 160) hevder at alle arkeologer er forpliktet til å iverksette tiltak som fremmer pedagogiske mål innenfor arkeologien. Videre er arkeologer også pliktig til å sikre at informasjonen som genereres ved arkeologiske undersøkelser når ut til publikum i en form som er lett å forstå (Jamesson, 2003: 160). Her har arkeologien i Norge mye å gå på, for sjeldent vil resultatene nå publikum i form av nyhetsoppslag eller rapporter. Et av målet med arkeologiske utgravinger er å produsere kunnskap til felleskapet. Det er ikke vanskelig å forstå at enkelte kan se på arkeologien som noen meningsløst, tidskrevende eller kun en utgiftspost, når kunnskapen som genereres ikke når frem. Formidling er derfor viktig i å forhold til å vise at det faktisk kommer kunnskap ut av utgravinger, formidling om landskap i næromgivelsene kan derfor også være en god arena for kunnskap til lokalsamfunnet.

3.4 Forpliktelse til å beskytte

De siste 10-årene har internett gitt arkeologer en fantastisk mulighet til enkelt å formidle

direkte til publikum via blogger, hjemmesider og facebook. Gjennom formidling fra arkeologiske utgravinger gjør man publikum kjent med lokaliteten og funnperioden. Formidling kan øke menneskers bevissthet om kulturminner i nærområdet, men det kan også øke sjansen for at enkelte utnytter den tilgjengelige informasjonen. Jernalderen utgravinger og spesielt vikingtid kan generere mye oppmerksomhet og nysgjerrighet. Her kan man finne edelmetaller som kan utløse eventyrlysten hos enkelte. Et eksempel der mennesker har tatt seg til rette er på Vangfeltet i Sør-Trøndelag. I mai 2014 ble det oppdaget gravhugg på en av gravene (Andreassen, 2014). Vangfeltet er kjent som Norges største gravfelt, med 758 registrerte gravminner datert til jernalderen.

Kommunikasjon og samarbeid med lokalsamfunnet er sentralt i forebygging av plyndring og ødeleggelse av kulturminner. I Riksantikvarens *Strategisk plan for forvaltning av arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer 2011-2020* er formidling satt som et av satsningsområdene. Mål 3 i dette skrevet er «allmenhetens interesse og ansvarsfølelse for kulturminner og kulturmiljøer er styrket» (Riksantikvaren, 2010: 18). For å oppnå dette forslår Riksantikvaren formidling, tilgjengelighet samt bruk og samarbeid. Ved å bygge opp ansvarsfølelsen blir man mer villig til å beskytte kulturminnene i lokalmiljøet.

Vega prosjektet i Lofoten var med på å sette formidling på agendaen i arkeologien i Norge på 80-tallet. I forbindelse med undersøkelsene på prosjektet kommer arkeolog Bjerck (1989) i samtale med en bonde som hadde nydyrket på et boplassområde. Bonden skal irritert ha sagt: "*Men har dokk ikke snart nok boplasser og funn der inne Trondheim!?*" (Bjerck, 1989: 177). Siden de kjent bonden svarte de med samme mynt:

"Tror du virkelig at vi inne på museet er spesielt interessert i den boplassen din? Vi har sett hundrevis av slike boplasser og har absolutt ingen personlige interesser i denne. For deg derimot burde den være meget spesiell - det er denne som ligger akkurat her og kan fortelle om dine forgjengeres liv og virke. Og hvis ikke, du er villig til å ta din del av ansvaret, så er det lite museet i Trondheim kan gjøre for å sikre de gamle vegværingenes boplasser for dine etterkommere" (Bjerck, 1989: 177).

Dette er en risikabel vinkling som kan slå begge veier. Han kunne ha sagt at han var like lite interessert som dem. Det skal ha vært klart at denne mannen ikke hadde tenkt på det slikt før (Bjerck, 1989). Bjerck knytter boplassen opp mot den lokale identiteten, ikke den nasjonale.

Figur 1. Skilt på Bjørkum utgravingen i Lærdal (Ramstad, 2010: 61)

Utgravningsområdet kan ha skjøre strukturer og utsatte funnområder som potensielt kan skades av besøkende som kommer etter arbeidstid (Ramstad, 2010). Bjørkum utgravingen i Lærdal så ingen annen løsning enn å sette opp et ingen tilgangskilt for å beskytte kulturminnene, se figur 1. Dette kan sende ut feile signaler til lokalbefolkningen og underbygge forsøkene å bryte ned oppfattelsene at det er arkeologer som eier fortiden. For dårlig opplysning om pågående arkeologiske undersøkelser kan også ha uheldig konsekvenser, det er tilfeller der det har forvunnet runde steiner fra utgravingsfeltet som mest sannsynlig har havnet i noen hage.

3.5 Forpliktelse til dialog

Forpliktelsene er ikke begrenset til formidling, men omhandler også dialog med lokalsamfunnet, etniske minoriteter som samer og kvener og publikum. Arkeologiske utgravinger er en spesiell begivenhet der alle muligheten er åpne. Bjerck (2008: 43) er en av arkeologene som mener at på dette tidspunkt kan publikum komme med like plausible tolkninger som forskerne. Dette åpner opp for flere synspunkt i de arkeologiske tolkninger. Dialog med publikum kan derfor bidra til å gjøre arkeologisk forskning enn mer demokratisk prosess (Jamesson, 2003: 160). Jamesson (2003: 160) hevder det ikke finnes noe grunn til at ikke-arkeologer ikke skulle kunne bidra med kritikk og innspill i tolkningen av fortiden. Dette forutsetter at publikum gis muligheten til deltagelse, men også nødvendige tolkningsferdigheter (Jamesson, 2003: 160, Hodder, 1995: 161).

I formidling fra arkeologiske utgravinger er det derfor svært viktig å møte mennesker med respekt, enten de har tilknytning til stedet eller ikke. I utgravingsfeltet kan man møte individer med verdifulle lokale kunnskaper som ikke bør overse (Barlindhaug, 2013: 10-11). Mennesker med spesiell tilknytning til området/landskapet/regionen kan inneha unik

kunnskap og innsikt (Barlindhaug og Pettersen, 2011: 18-19). Ikke alle har samme forståelsen av landskap og kulturminner, her kan de urbane verdiene av landskapet komme i konflikt med det lokale og regionale verdiene (Bertelsen et al., 2001: 105-106). Samer for eksempel har en helt annen forståelse og tilknytning til landskapet som kan lede til verdi konflikter (Falch, 2002: 104-105). Enkelte mener at inkludering av etniske minoriteter i arkeologiskforskning bygger på dårlig samvittighet (Cooper, 2006: 131). I Norge er det hevdet at den dårlig samvittighet knyttet opp mot behandlingen av samene under *assimileringspolitikken* ført av den norske stat fra midten av 1800-tallet frem til 50-tallet. Siden den gang har samene fått kontroll over den materielle kulturen, det kan spekuleres i om det er gjort i et ønske om å rette opp tidligere feil.

Noen oppfatter arkeologiske utgraving på privat eiendom som et overgrep eller overtramp fra kulturminneforvaltningen sin side. Et eksempel er bønder som må gi opp deler av jordbruksarealet sitt til fordel for en motorvei. Under byggingen av nye E18 gjennom Østfold var det to anonyme bønder som nektet arkeologer adgang (Andersen, 2014). Løsningen som ble foreslått fra politisk hold var å endre lovverket slik at denne typer situasjoner ikke skal kunne oppstå i fremtiden. Tvang er derimot ikke en optimal løsning og kan forårsake at forholdet mellom forvaltningen og bønder blir forverret. En av bøndene stod frem i Dagbladet, han opplyser at grunnen var at vegvesenet ikke fulgte de oppgitte planene (Andersen et al., 2014). De skal ha påbegynt arbeidet nærmere gården enn avtalt, uten å forhøre seg med eieren (Andersen et al., 2014). Det bonden ønsket var dialog og informasjon, ikke å stoppe veien. Dette eksempelet viser viktigheten med dialog i alle ledd ikke bare under utgravinger og i forbindelse med formidling.

For allmenheten er det ikke alltid like klart hvem arkeologen egentlig er for, formidling kan bidra til å bryte ned veggene mellom det akademiske og folk flest. Det kan forsterke denne foreliggende følelsen av at det er arkeologer som "eier" retten til fortiden. At kulturminner utgraves kun for å støve ned i et magasin, til ingen nytte for samfunnet lokalt eller nasjonalt. Fortiden er knyttet opp mot etikk så vel som politikk. Ingen spesifikke grupper kan 'eie' fortiden fordi den eies av alle, for alle kulturminner inngår i våres menneskelige fellesarv.

3.5 Forpliktelse til god formidling

Arkeologer har også en forpliktelse til god formidling. Andreassen (2006a) skriver at man som fagmennesker må "slutte å betrakte formidling som en passiv, utenpåklisset aktivitet som

kommer i tillegg til den mer seriøse vitenskapelige produksjonen” (Andreassen, 2006a: 12). Vi kan heller ikke fortsette å se på det som en hobby, men noe som bør prioriteres og forskes mer på (Richardson og Almansa-Sánchez, 2015: 204). I utgravingsfeltet bør man kunne prioritere formidling uten at det går utover andre viktige oppgaver. Formidling og spesielt god formidling må tas på alvor. Hvis man ikke kan drive god formidling burde man formidle i det hele tatt?

“The consequences of our actions can be highly negative if we fail to understand and practice a good public archaeology” (Richardson og Almansa-Sánchez, 2015: 205).

Det er nødvendig at arkeologer blir mer bevisst på både hva som er god arkeologi, og hvordan drive god formidling. God eller mindre god formidling sender signaler til publikum, både gode og dårlige. Ta for eksempel bueskyting som ved enkelte tilfeller er innført som en aktivitet – ikke som læring. Det er svært lite man kan lære av en dårlig konstruert bue. Satt litt på spissen kan man si at vi lærer barn at det er greit å prosjektere moderne verdier (dårlig konstruerte buer) inn i fortiden, og at bueskyting i fortiden var en ganske så klumsete aktivitet. På den andre siden kommer besøkende ofte for å ha det gøy, ikke bare lære om fortiden (Geijerstam, 1998: 71). God formidling handler derfor om å ta høyde for publikums behov og forventninger.

'It is dangerously easy to present an interpretation without giving careful consideration to what our audiences want and need, and without giving careful consideration to the social agendas embedded within our own interpretation' (Potter, 1997: 37).

Fokuset på konflikt redusering, styrer så formidlingen som igjen gjør at formidlingen blir styrt av arkeologenes og ikke publikums eller allmennhetens behov (Bartoy, 2012: 556). Det hadde vært mer hensiktsmessig å rette fokuset publikum og hvilken betydningen arkeologi kan ha for dem og ikke for arkeologene. Formidlingen har en viktig funksjon, og skal ikke være kun for pryd i rapporten. Arkeologer hadde høstet stor gevinst i å stoppe å formidle til allmenheten kun for arkeologiens skyld. Med å starte formidlingen med et mål for øye å møte allmennhetens sosiale, og kulturelle lærings behov (Smardz, 1997: 103). Et eksempel er et utdanningsprogram om arkeologi i Deerfield, Massachusetts, USA. Etter 30 år med arkeologiske dager, åpne utgravinger, utallige foredrag og andre tiltak, hadde det skjedd lite i forholdet mellom arkeologene og plyndre/samlere (Chilton og Hart, 2014: 14). Prosjektet ville lære samlere og plyndrer verdien av det arkeologiske materialet og å se ting på arkeologenes måte. Å kreve at mennesker skal lære verdien av kulturarven kan være

problematisk (Hollowell-Zimmer, 2003: 51). Denne tilnærmingen på formidling kan bidra til at de føler seg fremmedgjort fra en arkeologi som de identifiserer som elitistisk (Chilton og Hart, 2014: 14). Man er derfor tjent med å unngå å tenke på publikum som ”dem”, fra oss som vet, til alle de andre som ikke vet (Geijerstam, 1998: 71). I kapittel 5 skal jeg gå nærmere inn på beskrivelse av den gode formidling.

3.6 Oppsummering

Det kan oppstå konflikter i forbindelse med formidling fra arkeologiske utgravinger. I dette kapitlet har jeg tatt opp fire etiske forpliktelser til arkeologene. De etiske problemstillinger som oppstår mellom publikum, arkeologi og forvaltningsorganet handler derimot ikke bare om hva man bør eller ikke bør gjøre, men også hvordan man opptrer i spesifikke situasjoner. Forpliktelse til å formidle handler om å gi noe tilbake til samfunnet i form av ny kunnskap, problemet er at kunnskapen sjelden når fram. Det er sjelden at lokalbefolkning får denne kunnskapen om resultatet av utgravingen i form av rapporter eller artikler. Forpliktelse til å beskytte kulturminnene handler om hvordan man i formidling sammenhenger skal være bevist på hvilken konsekvenser det kan ha for kulturminnene. Det er enighet i at man best beskytter kulturminner gjennom å øke den lokale ansvarsfølelsen. Fordelen med formidling er større enn de eventuelle negative konsekvensene. Forpliktelse til dialog lokalbefolkningen, etniske minoriteter med tilknytning til området og til publikum. Utgravingen er en spesiell tidspunkt i den arkeologiske prosessen der svarene ikke enda er klare. Publikum tolkningene kan være like plausible som arkeologene og kan bidra til at arkeologien blir en mer demokratisk prosess. Forpliktelse til god formidling, formidling er sett på som en tilleggsoppgave eller hobby av enkelte arkeologer. Arkeologer er ikke bare forpliktet til å formidle, men formidlingen skal ha høy kvalitet og oppleves som god av mottakeren. All formidling sender signaler til publikum, og som arkeologer må man reflekterer over mulige konsekvenser av å utelate formidling eller å ikke ta høyde for publikums behov.

KAPITTEL 4: FORMIDLING FRA ARKEOLOGISKE UTGRAVINGER 2000-2014 - EN OVERSIKT

4.1 Innledning

I denne delen av oppgaven skal jeg gi en presentasjon av omfanget og arten av formidlingen fra de arkeologiske utgravinger i de senere årene. Det første jeg skal se på er hva prosjektene selv oppgir av formidling i publiserte utgravingsrapporter. For å finne ut dette har jeg gjennomgått tilgjengelige rapporter fra arkeologiske utgravinger gjennomført i tidsrommet 2000 til 2014 fra alle universitetsmuseene. Av disse valgte jeg ut åtte avsluttede prosjekter med fokus på formidling og tre pågående prosjekter. Jeg skal se nærmere på hva de gjorde av formidling i tillegg ble det sendt ut spørreskjema til prosjektleder og eventuelle formidlingsansvarlige. I siste del av kapitlet skal jeg ta for meg svarene på skjemaene.

4.2 Omfang av formidling

Hvert år utfører Universitetsmuseene NTNU Vitenskapsmuseet, Kulturhistorisk Museum, Arkeologisk Museum i Stavanger, Tromsø Museum og Universitetsmuseet i Bergen utallige forvaltningsutgravinger i hele landet. Som nevnt tidligere er det Universitetsmuseene som har hovedansvaret for planlegging og gjennomføringen av arkeologiske utgravinger. For å danne et bilde av hvilke formidlingstiltak som gjennomføres og hvor mange utgravninger som foretar formidling fra utgravingsfeltet har jeg gjennomgått tilgjengelig utgravingsrapporter samt nettportalen Norark.no. Målet med dette er å danne seg en oversikt over hva som er blitt gjort til nå.

Jeg har gjennomgått informasjon om 98 prosjekter gjennomført siden 2000. Jeg har valgt å ikke se på prosjekter fra perioden før 2000, dels for å begrense omfanget, dels fordi en rekke større prosjekter tidlig på 2000-tallet bidro til å sette nye standarder innen feltformidling.

Tilgjengeligheten på utgravningsrapporter varierer fra landsdel til landsdel, og gjennom perioden 2000-2014. Den tidligste delen av perioden er primært publiserte rapporter, mens det for de senere årene i stigende grad også finnes adgang til digitale versjoner på museenes nettsider.

Tromsø Museum publiserer sine rapporter gjennom egen rapportserie Tromura i tillegg til at

enkelte mindre rapporter er tilgjengelig for nedlastning på Tromsø Museums nettside⁴. NTNU er en av universitetsmuseene som har satset mest på tilgjengeliggjøring av rapporter på internett. Det varierer derimot fra år til år om rapportene blir lagt ut på nettet. Vår 2015 var rapporter fra 2008, 2009, 2010 og 2013 tilgjengelig på museet sine nettsider⁵. De større prosjektene til NTNU publiserer rapportene i bokformat blant annet Ormen Lange prosjektet. Kulturhistorisk Museum i Oslo publiserer sine rapporter i serien *Varia*, der publiseres resultatene fra museets forvaltningsgravinger samt antologier og faglige programmer for fornminneseksjonens forskningsvirksomhet. Fylkene Telemark⁶ og Aust-Agder⁷, som ligger innenfor Kulturhistorisk museums ansvarsområde, har publisert arkeologiske utgravingsrapporter fra Kulturhistorisk museum på fylkets nettsider. Arkeologiske Museum i Stavanger har serien *Oppdragsrapport*, der de publiserer alle sine arkeologiske rapporter. Serien er bare tilgjengelig gjennom deres eget bibliotek eller fjernlån gjennom *Bibsys ask*. På grunn av dette har jeg ikke fått gjennomgått rapportene til Arkeologisk Museum i Stavanger, kun de som har vært tilgjengelig gjennom andre kilder. Universitetsmuseet i Bergen publiserer sine rapporter gjennom sin egen rapportserie: *Arkeologiske rapporter fra Bergen museum*. En kortfattet oppsummering av hvert av de 98 prosjekter finnes i appendiks B.

Alle universitetsmuseene har egne tidsskrifter for publisering av rapporter men, hvor mange rapporter som blir publisert er spredt. Arkeologisk Museum i Stavanger publiserte i 2014 ti rapporter i tidsskriftet *Oppdragsrapport*. Dette står i kontrast med Bergen Museums tidsskrift som ikke har publisert en eneste rapport siden 2010. I tabellen (figur 2) nedenfor har jeg illustrert hvor mange utgravinger som er blitt gjennomført av universitetsmuseene i 2010. Men de publiserer artikler og resultater fra arkeologiske utgravinger i *Årsrapport for Bergen Museum*. I tabellen har jeg satt opp antallet gjennomførte utgravinger, antall rapporter og hvor mange av dem som har skrevet om formidlingen til prosjektet i rapporten. Tabellen viser at svært få rapporter fra dette året er publisert. Det stilles krav til at det skrives rapporter til alle arkeologiske utgravinger som gjennomføres ved universitetsmuseene, disse blir oppbevart i

4

http://uit.no/om/enhet/artikkel?p_document_id=389810&p_dimension_id=88178&men=28927

5 <http://www.ntnu.no/vitenskapsmuseet/utgravningsrapporter>

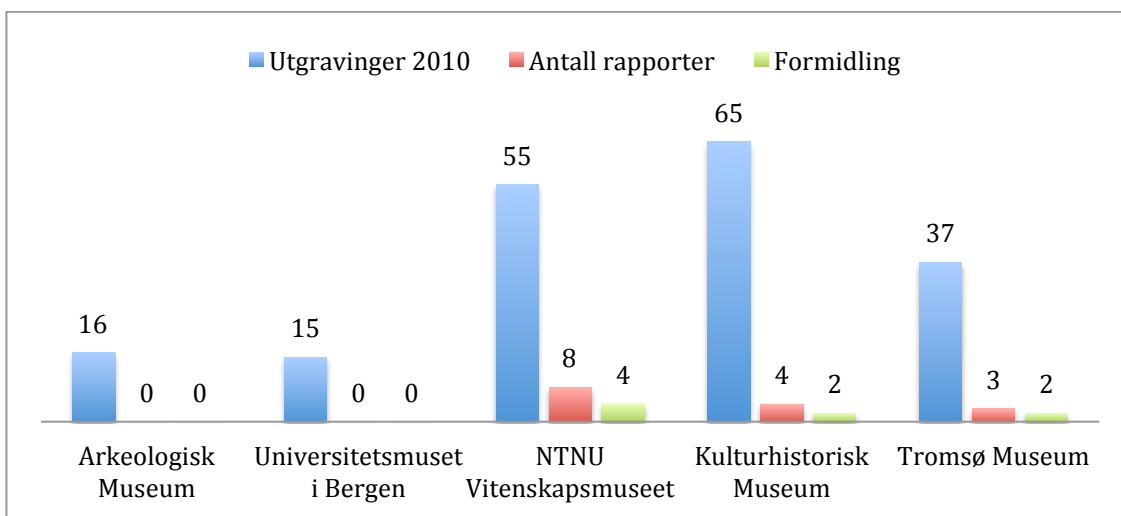
6

https://www.telemarkskilder.no/discover?filtertype=subject&filter_relational_operator=equals&filter=arkeologi

7 <http://www.austagderfk.no/tjenester-og-fagfelt/kulturminnevern-/arkeologi/arkeologi-i-aust-agder/>

topografiske arkiver på museene. Universitetsmuseene er ikke pliktig til å publiser rapportene til utgravingene.

Gjennomgangen av rapportene har ikke gitt et faktisk oversikt om hva som faktisk har blitt gjort av formidling. Den sier mer om publiserings praksisen ved de enkelte museene og om formidling er en del av rapportmalen. Rapportmalen blir utarbeidet av hvert enkelt museum og kan variere fra år og prosjekt. For eksempel ved NTNU vitenskapsmuseet, i 2009 ble det publisert fem rapporter der fire prosjekter oppgir at de har drevet med formidling. I rapportene fra prosjektene gjennomført i 2013 skrivers ingenting om formidling.

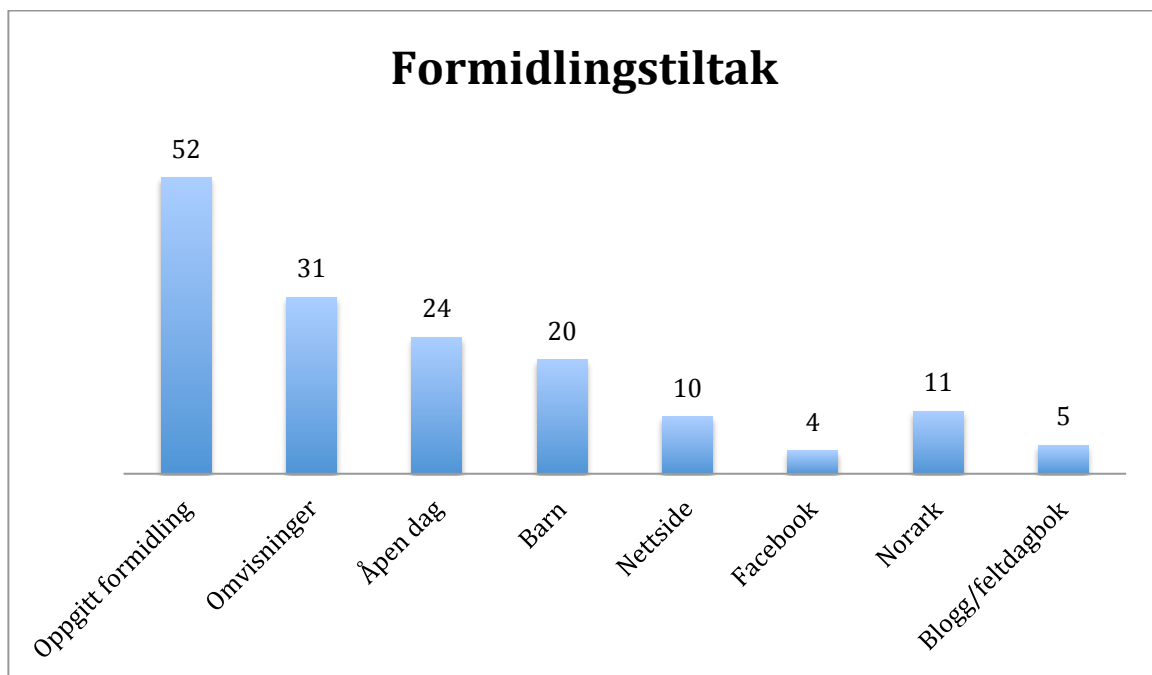
Figur 2 Tabell som viser forholdet mellom gjennomførte prosjekter, antallet rapporter og oppgitt formidling. Tallene over antallet utgravinger er hentet fra NSD (Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste) sin nettside⁸. Tallet til Tromsø Museum er for høyt fordi de har inkludert befaringer. Det riktige tallet er ca. 11 utgravinger, som er antallet utgravinger i 2012.

52 av de 98 prosjektene oppgir at de har drevet formidling i noe grad, men ikke alle oppgir i hvilken grad det var planlagt. Jeg vil neve at mange utgravinger som blir gjennomført er svært korte utgravinger, med korte tidsfrister. En del er også nødgravinger der et kulturminne er blitt skadet eller i tilfeller der kulturminner blir oppdaget under arbeid. I disse tilfellene er det lite mulighet til formidling. Hvor utgravingen finner sted er også avgjørende for om det blir gjennomført formidlingstiltak.

Gjennomgangen viser at omvisninger er det mest brukt formidlingstiltaket under utgravinger,

⁸ http://dbh.nsd.uib.no/dbhvev/dokumenter.cfm?tabell_id=391

omvisningene kan være for tilfeldig besøkende, tiltakshavere. 31 prosjekter oppga omvisning i rapporten, som utgjør 60% av de som har oppgitt formidling og 32% av alle prosjektene. På større prosjektene var åpen dag mye brukt. 46% av de som oppga formidling og 24 % av alle prosjektene, arrangerte en eller flere ganger åpne dager i løpet av prosjektperioden. I de siste årene har nettportalen norark.no tatt over som mest brukte digitale formidlingstiltak. Tidligere var feltlogg, blogg og nettsider mest brukt. Mer informasjon om nettportalen norark.no kommer i kapittel 6. Figuren under viser hvor mange av prosjektene som oppførte de ulike formidlingstiltakene.

Figur 3 Tabell over formidlingstiltak

4.2 Utvalgte prosjekter

Jeg ønsket å gå mer i dybden på prosjekter som har hatt fokus på formidling under utgravinger. For å gjøre dette valgte jeg å undersøke 11 arkeologiske prosjekter nærmere. Prosjektene som er blitt valgt ut er fra hele landet og fra alle de fem universitetsmuseene. Åtte av disse er avsluttede prosjekter, mens tre var pågående prosjekter. Jeg har valgt å ta med to prosjekter fra NTNU Vitenskapsmuseet, Kulturhistorisk Museum, Tromsø Museum samt et hver fra Universitetsmuseet i Bergen og Arkeologiske Museum i Stavanger. De utvalgte avsluttede prosjektene er Ormen lange (NTNU), Kvernberget (NTNU), Vestfoldbaneprosjektet (KHM), Svinesundprosjektet (KHM), Melkøya (TMU), Kveøya (TMU), Bjørkum (UiB) og Hove-Sørbø (AMS). De pågående prosjektene er E18 Rugtvedt-

Dørdal (KHM), Sømmevåg (AMS) og Tønsnes (UiT). Tønsnes prosjekter er blitt gjennomført i tre omganger, jeg har valgt å ta med de to første utgraving i tillegg til den pågående for sammenligning. I prinsippet skal de tre utgravingene ha samme formidlings potensialet og det er interessant å se hvordan de tre prosjektledere utnyttet formidlingspotensialet.

Hovedfokuset for mine undersøkelser var i første omgang de større prosjektene som gikk over flere år. Som nevnt tidligere kan prosjektet budsjettere inntil 4% av kostnadene for samlet arbeidsomfang i felt til formidling. Det vil si at desto større budsjett, desto mer kan budsjetteres til formidling. De store prosjektene har i tillegg større press på seg til nettopp å formidle til det allmenne befolkningen og det arkeologiske fagmiljøet. Arkeologer ønsker gjerne å legitimere bruken av tid og penger. Det er ikke alle prosjektene som er store, men som er valgt ut på grunn av deres fokus på formidling, Kvernberget og Bjørkum er eksempel på slike. De er mindre prosjekter som har gjennomført målrettet formidling med begrenset budsjett.

Jeg har gjennomgått rapporter og artiklene knyttet til de utvalgte prosjektene for å se hva de selv skriver om formidlingen. I tillegg ble prosjektledere og eventuelle formidlingsansvarlige kontaktet for å svare på et spørreskjema om prosjektene. Svarene fra denne undersøkelsen vil bli presentert etter presentasjonen av prosjektene.

I det følgende vil jeg gjennomgå disse 11 prosjekter med detaljert med henblikk på å presentere de valg som ble gjort med hensyn til formidling fra feltarbeidet og i ettertid.

4.2.1 Svinesund

Prosjektet ble gjennomført i 2000-2004 av Kulturhistorisk Museum i Oslo i forbindelse med en ny E6 trasé fra Svingenskoen til i nord til riksgrensen i sør, i Halden kommune, Østfold. Det ble i alt gravd 2230 m² og omtrent 540 kubikk (Glørstad, 2004c: 216).

Formidling under utgraving

Formidlingen under utgravingen besto av åpen dag, omvisninger og en formidlingsgraving. Formidlingsgraving ble holdt i to uker i juni 2002 og ble finansiert av Østfold fylkeskommune. I dette prosjektet deltok 8. og 9. klasse fra Rødsberg skole, over to uker der de fikk innblikk i det teoretiske og praktiske aspektene til en utgravingen. Elevene skulle ikke bare få vite hvordan man graver, men også hvorfor man graver. Målet med

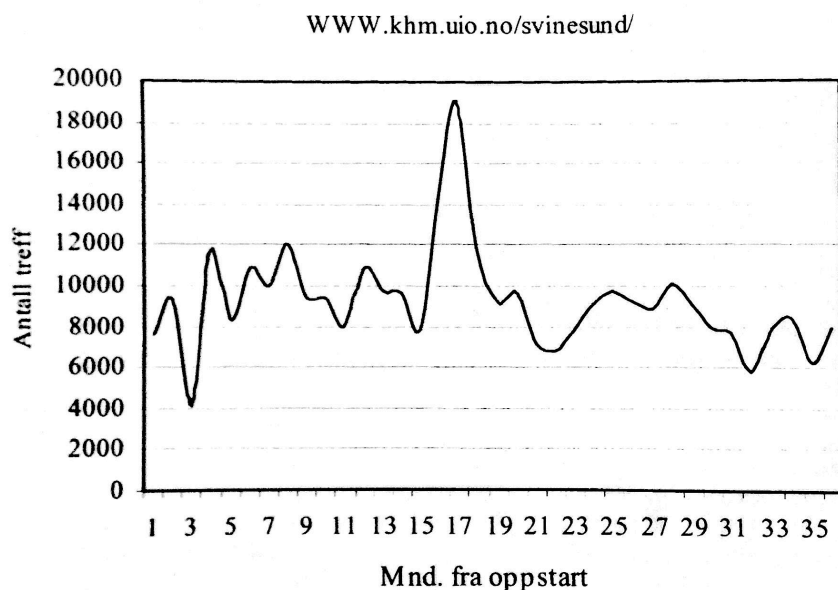
formidlingsgravingen var å gi elever på lokale ungdomsskoler en utvidet mulighet til å lære om arkeologi og delta i en arkeologisk utgraving. For dette prosjektet ble den ansatt tildelt ansvaret for planleggingen og gjennomføringen av prosjektet.

I løpet av prosjektet ble det gjennomført fire åpne dager, tre i 2002 og en i 2003. To av disse på lørdager og resten på hverdager. De åpne dagene ble annonsert via radio, aviser, skilting langs E6 og i foldere. Prosjektet laget foldere som dekket utgravingene i 2002 og 2003. Folderne tok for seg fire emner: bakrunnet for prosjektet, foreløpige resultater, planlagte utgravinger og kulturminneloven (Glørstad, 2004c: 191). Opplaget var på 2000, og de ble gitt til utvalgte steder i Halden, Svinesund og Oslo. På de åpne dagene deltok alle feltansatte, de ble fordelt på gravearbeid og fremvisning av metoder, forelesning og fremvisning av funnmateriale og noen fungert som guider og service personell.

I tillegg til de åpne dagene ble det gitt omvisninger for grupper inkludert, tiltakshaver, arkeologiske fagmiljøer, skoleklasser samt diverse organisasjoner og klubber.

Det ble laget to foldere om prosjektet et for undersøkelsene i 2002 og en som dekket undersøkelsene i 2003. Prosjektet opprettet en egen nettsiden via Kulturhistorisk Museums sine nettside⁹. Nettsiden var i drift fra juni 2001 frem til slutten av prosjektet i 2004. Tanken bak nettsiden var å kunne formidle informasjon av høy faglig kvalitet til et bredt publikum. Tekstene på sidene besto av bakgrunnsinformasjon om prosjektet og generell kulturhistorisk innføring. Samt presentasjon av de anvendte metodene, resultater, bilder fra utgravingsfeltet og av funn og feltleder portretter. Nettsiden hadde 333 104 treff i løpet av driftsperioden i 2001-2004. Dette er det totale sidevisninger ikke de unike treffene.

⁹ www.khm.uio.no/svinesund

Figur 4 Antall treff 2001-2004 (Glørstad, 2004c: 194)

Figur 4 viser antall treff på siden fordelt på mnd. fra oppstart. 17 mnd. etter nettsidens oppstart i 2001 skjer det et hopp i antall besøk på nettsiden.

Formidling etter utgraving

I ettertid er det blitt satt opp to store skilt (8.41 x 1.189 m) ved den gamle Svinesundbroen om de arkeologiske undersøkelsen. Skiltene inneholdt også generell informasjon om arkeologi, landheving og klimautvikling med fokus på steinalderen. Rapportene ble publisert i *Varia* i fire bind (Glørstad, 2002, 2003, 2004b, 2004c).

4.2.2 Melkøya

Prosjektet ble gjennomført i 2001-2002 av Tromsø Museum i forbindelse med Statoil planer om å bygget et LNG-anlegg på Melkøya. Øyen ligger nordvest for Hammerfest i Finnmark, nordvest for sentrum. Maskinelt flateavdekket totalt 6653 m². Jeg har valgt å ta med Melkøya prosjektet fordi det er en av de største prosjektene gjennomført av Tromsø Museum. De valgte å skrive et helt kapittel i rapporten om formidlingen på prosjektet, der de går inn på hvorfor formidling er viktig i tillegg til hvilken tiltak som ble gjennomført. Planleggingen og gjennomføringen av Melkøya prosjektet skjedde på et tidspunkt der formidling ikke var en del av budsjettmalen til riksantikvaren. Dette gjorde at prosjektet var avhengig av støtte fra tiltakshaver, universitetsmuseet eller andre kilder for å kunne finansiere formidlingstiltak.

Formidling under utgraving

Melkøya er kun mulig å nåes via båt, dette begrenset mulighetene til besøk og omvisninger i utgravingsfeltet. De løste dette med å arrangert publikumsdager både i Hammerfest og Tromsø i tillegg til at det ble leid inn båten ved enkelte anledninger. Innleie av båt gjorde det mulig å gjennomføre tiltak som åpen dag og omvisninger. Åpen dag ble arrangert på slutten av feltsesongen i 2001, den innleide båt fraktet besøkene til og fra Hammerfest. Båten ble også leid inn i forbindelse med omvisninger av skoleklasser det samme året. Omvisningene fokuserte på opplevelsen av kulturminnene på øya i forhold til landskapet. Besøkende fikk en introduksjon i metoder og strategier benyttet i forbindelse med registrering og utgraving av kulturminnene. På mindre lokaliteter kunne besøkende prøve seg som arkeolog ved å grave og vaske fremm funnene ved såldestasjonen. På åpen dag ble det servert fisk og reinsdyrkjøtt tilbedret i kokegroper. Det ble også satt opp en liten utstillingen innendørs der besøkende kunne se utvalgte gjenstander funnet i løpet av sesongen.

Prosjektet opprettet en egen nettside via Tromsø Museums nettside 10. April 2003, der man kunne følge med på prosjektet. Nettsiden kan fortsatt besøkes på http://melkoya.uit.no/start_no.htm, nettsiden er tilgjengelig på norsk og engelsk. Her kan man lese om bakgrunnen for undersøkelsene, selve utgravingen, Melkøyas forhistorie og mye mer. Nettsiden er ute av drift og ble sist oppdatert 2006.

Formidling etter utgraving

I samarbeid med Tromsø Museum og Statoil ble det laget to utstillinger på Tromsø Museum: ”Ilden i sentrum” og ”Form i fortiden” (Ramstad, 2009: 359-376). Utstillingen Ilden i sentrum ble åpnet i juni 2006 og er blitt en fast utstilling på Tromsø Museum. Før oppstarten av utgravingen var det bestemt at det skulle opprettes en liten midlertidig utstilling ved Tromsø Museum. En økt fokus på formidling gjorde at planene for utstillingen ble utvidet. De ville bruke Melkøya til å tematisere steinalderen i Nord-Norge og livet i fortiden (Ramstad, 2009: 364). De ønske å lage en utstilling som skulle være spennende for et bred publikum, ikke bare for de spesielt interesserte. Utstillingen ble delt inn i temaområder basert på kategoriene: kronologi, erverv, bosetning, kult, begravelser, landskap og klima (Ramstad, 2009: 365). Målgruppen for utstillingen var barn mellom 10 og 16, utstillingen skulle fange barn og unges interesse gjennom bruk av interaktive skjermer, oppgaver og aktiviteter (Ramstad, 2009: 367).

I ettertid ble det gitt ut to hefter i Tromsø Museums populærvitenskapelige tidsskrift *Ottar* om prosjektet. I tillegg ble det gjennomført publikumsarrangementer og mindre

utstillingsprosjekter. Det ble hold en rekke populærvitenskapelige og vitenskapelige foredrag til blant annet historielag og ansatte i Statoil (for liste, se Ramstad, 2009: 365). Rapporten ble publisert i tidsskriftet *Tromura* nr. 36 (Hesjedal et al., 2009).

4.2.3 Ormen Lange

Prosjekter ble gjennomført i 2003-2004 av NTNU vitenskapsmuseet i forbindelse med Norsk Hydro gass inntil Nyhamna på øya Gossen i Aukra kommune, Møre og Romsdal. Prosjektet avdekket et areal på 40401m² og utgravd 2959m² (Bjerck og Åstveit, 2008: 53).

Jeg har valg Ormen lange fordi det er et stort prosjekt som jeg mener har klart å utnytte formidlings potensialet et slikt stort og omfattende prosjekt har. I rapporten har de ikke bare skrevet hva de har gjort, men også deres egne erfaringer med formidling. De går inn på hva de kunne gjort bedre, blant annet at formidling må planlegges på et så tidlig stadie som mulig. Prosjektet hadde også et stort press på seg til å formidle i fra ulike hold som for eksempel den daværende Miljøvernministeren Børge Brende uttalte i en pressemelding i 07.03.03 at det må legges vekt på formidle resultatene av utgravingene (Enighet om ormen lange, 2003¹⁰). Paradokset her er at formidling koster tid og penger, men det er små muligheter uten støtte fra tiltakshaver eller andre hold. Ormen Lange gikk på problemer underveis, de valgte å utsette planleggingen av etterformidlingen til de var godt i gang med etterarbeidet. Når planleggingen ble satt i gang var tiltakshaver ikke villig til å bruke mer penger. Prosjektet var en av de tidligste ute med å ansette en egen formidlingsansvarlig for prosjektet, denne stillingen ble oppdrette etter at prosjektet hadde startet.

Formidling under utgraving

I feltperioden ble det opprettet en dynamisk nettside¹¹ i samarbeid med datakonsulenter ved Vitenskapsmuseet. Der kunne man følge med fremdriften på hver enkelt lokalitet og lese bidrag fra feltstaben. Den skal ha vært rikt illustrert med både bilder og kart over feltene. På nettsiden kunne man finne svar på de mest stilte spørsmålene og skal ha gjort kontakten med media lettere (Bjerck, 2008: 44). Det var lettere å forsikre seg at mediene fikk riktig informasjon. Siden ble ikke videreført til etterarbeidet og er nå ute av drift.

¹⁰ http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/md/Nyheter-og-pressemeldinger/2003/enighet_om_ormen_lange.html?id=251566

¹¹ <http://www.vitenskapsmueet.no/ormen/>

I forbindelse med kongeparets rundreise i Romsdal i Juni 2003 tok de turen innom utgravingen, hvor man hadde kun kort tid til å vise omfanget av de nærmere 30 lokalitetene. Løsningen var synkrontenning av bål ved hver av lokaliteten som var synlig fra et valgt punkt. De ville vise det store omfanget til prosjektet på en annen måte enn en plakat med røde prikker og vise at man befant seg mitt i et kulturlandskap (Bjerck, 2008: 44). I løpet av utgravningsperioden ble det arrangert åpen dag tre ganger, som samlet tilsammen ca. 1500 besøkende. Under de åpne dagene var det blant annet arkeologer i sving i utgravingsfeltene som kunne besvarte spørsmål. De besøkende fikk også mat tilberedt i kokegropen. Det ble delt ut kart og veivisere i tillegg til skilting ved utvalgte lokaliteter. Prosjektet opplevde stor pågang fra skoleklasser som ønsket å besøke utgravingen, pågangen gjorde at prosjektet valgte å lage et egen skoleopplegg. Skoleopplegget ble etter hvert endret for å tilpasse seg skoletrinnene, slik at elevene skulle få mer ut av besøket. Formidlingen ble tilpasset klasstrinn 4.-7. Klasse og 8.-10. Klasse. Før besøket fikk lærerne tilsendt en PowerPoint-presentasjon som de skulle gjennomgå før omvisning. Tilsammen fikk ca. 1300 elever omvisning på utgravingsfeltet. I tillegg til dette ble det stilt i stand en rekke midlertidige utstillinger blant annet på Molde Jazz Festival, Rica hotell Seilet i Molde, Molde rådhus og Aukra kommunehus.

Formidling etter utgraving

Som nevnt var ikke tiltakshaver interessert i å bruke mer penger på formidling når formidlingen etter utgravingen skulle planlegges. Prosjektet ønsket å gjennomføre et bredt spekter av formidlingstiltak i ettetid blant annet: en bok, flerårig utstilling ved Vitenskapsmuseet NTNU som skulle samproduseres med en rekke mindre og lokal utstillinger og et opplegg for skolene (Bjerck, 2008: 49). Prosjektet hadde store planer om en utstillingen som skulle del-finansieres av tiltakshaver, dette sa tiltakshaver nei til. Bjerck skriver at det var et feilgrep å vente med å planlegge større formidlingstiltak (Bjerck, 2008: 49). Formidlingen etter utgravingen besto av formidling i form av utstillinger, presentasjoner og medieoppslag. Hovedresultatet til utgravingen på Ormen Lange ble presentert på Vitenskapsmuseet 28.02.05 med utstilling i Café Magasinet. Selv om arrangementet ble godt utlyst i forkant var oppmøtet svært dårlig. Rapporten ble publisert i bokformat i 2008 (Bjerck, 2008).

4.2.4 Kvernberget

Utgravingene ble gjennomført i perioden 2006-2007 av NTNU Vitenskapsmuseet i forbindelse med utvidelsen av Kristiansund lufthavn. Dette prosjektet ble valg på grunn fokuset på formidling til barn og unge. De har ikke bare fokusert på selveste formidlingen, men også på tilbakemeldinger fra barna.

Formidling under utgraving

Prosjektet satset som sagt på formidling til skolene i nærområdet. Opplegget til skoleklassene bestod av et todelt formidlingsopplegg, hvor de først fikk bedre kjennskap til råstoff og redskaper, etterfulgt av en vandring i landskapets ulike høydesoner. Deretter ble det besøk på aktuelle lokaliteter hvor det foregikk utgravninger. I alt deltok 31 barne- og ungdomsskoleklasser fra Kristiansund og Frei formidlingsprosjektet på Kvernberget, til sammen var ca. 600 skoleelever innom utgravingsfeltet. Elevene fikk i oppgave og tegne to bilder som skulle svare på de følgende spørsmålene: ”Hva gjør arkeologene ved Kvernberget?” og ”Hva tror du noen gjorde der for 10 000 år siden?”. NTNU fikk i ettertid tilsendt 70 tegninger som kan gi et unikt blikk på hva barn tenker i forhold til arkeologi og hvordan de opplevde omvisningen i utgravingsfeltet.

I tillegg ble arrangert publikumskveld med omvisninger, flintknakking og tilberedelse av mat i kokegrop. Prosjektet hadde også kontakt med den lokale pressen som resulterte i flere reportasjer i NRK Møre og Romsdal, et stort oppslag i Adresseavisen og flere reportasjer i lokalavisen Tidens Krav.

Formidling etter utgraving

Det har blitt skrevet tre populærvitenskapelige artikler; to Spor artikler og en artikkel i Nordmøre Historielag sin årbok. I desember 2007 ble det satt opp en midlertidig mini utstilling i Café Magasinet på NTNU, Vitenskapsmuseet med utvalgte tegner laget av skolebarna etter besøk på utgravingsfeltet. Alle tegningene er gitt videre til Nordmøre Museum hvor de nå oppbevares med tanke på bruk i framtidige skoleprosjekter.

Det er planlagt en vitenskapelig publisert i tidskriftserien VITARK i løpet av 2015. Informasjon hentet fra artikkelen: Nummedals fotspor – og andre spor i Årbok for Nordmøre Museum for 2010 (Haug, 2011).

4.2.5 Tønsnes Havn

Det er blitt gjennomført utgravinger på Tønsnes utenfor Tromsø over fem sesonger årene: 2008-2009, 2011-2012 og 2014. Utgravingene er blitt gjennomført av Tromsø Museum i forbindelse med byggingen av Tønsnes havn. For ordenskyld har jeg valgt å delt utgravingene inn etter hvilken prosjektledere som har hatt ansvaret for periodene. Det blir sjelden gjennomført store utgravinger i Nord-Norge i nærheten av den største byen Tromsø. Den nære beliggenheten til Tromsø har gjort at det er blitt arrangert en rekke åpen dager, omvisninger og vandringer. Nærheten til Tromsø Museum gjorde det også mulig å hente in hjelp fra Tromsø Museum.

2008-2009

Formidling under utgraving

I 2008 forsøkte prosjektet seg på det de kalte en ”aktivpublikumsprofil” (Skandfer, 2010a). Gjennom sommeren ble det sendt ut pressemeldinger, satt opp faste besøksdager og publisert ukesrapporter på Tromsø museums nettsider. Det ble sendt ut to pressemeldinger en i forbindelse med oppstarten av prosjektet og en i forbindelse med åpen dag. I løpet av feltsesongen ble det opprettet en ukeslogg for prosjektet på Tromsø Museum sin nettside. Innleggene ble skrevet av feltassistentene og oppsummerte ukens funn og opplevelser (Skandfer, 2010a: 19). I løpet av feltsesongen ble ukesloggen presenter på åtte av ti fredager og ble beskrevet som kort og rikt illustrert. I November 2008, tre mnd. etter opprettelsen, ble ukesloggen tatt ned fra Tromsø Museums sine sider. Nettsiden hadde i løpet av perioden 215 unike besøk og 345 sidevisninger (Skandfer, 2010a: 19). Åpen dag ble i 2008 lagt opp som et todelt opplegg der første delen av dagen var forbehold klasser fra Skittenelv skole, mens resten av dagen var åpen for alle. Dagen ble arranger sammen med Tønsnes Fv.53- prosjektet. På den åpne dagen ble det gjennomført omvisninger med fokus på lokalhistorie, feltmetoder og flintkapping der man kunne lære å lage steinredskaper.

Formidling etter utgraving

Prosjektledelsen har holdt en rekke faglige og populærvitenskapelige foredrag i etterkant av feltarbeidet, for liste se Skandfer (2010a) s 19.

Rapport publisert i Tromura nr. 40 - Tønsnes havn, Tromsø kommune, Troms: rapport fra arkeologiske utgravninger i 2008 og 2009 (Skandfer, 2010b).

2011-2012

I 2011 ble det arrangert åpen dag på slutten av feltsesongen. For å unngå for mye forstyrrelser i arbeidet valgte prosjektleder bevisst å styre de besøkende til den åpne dagen (Gjerde og Hole, 2013: 17). Åpen dag ble arrangert i samarbeid med Tromsø Museum. Det ble plassert guider ved hver lokalitet som svarte på spørsmål gjennom hele dagen, i tillegg til en hovedguide som tok besøkende gjennom hele utgravningsområdet. Aktivitetene på arrangementet var utstilling av funn, steinknapping, kokegrop, smykkeverksted, bueskyting og barnegraving. Det var ca. 1000 besøkende innom åpen dag i 2011 (Gjerde og Hole, 2013: 19). Prosjektet opprettet en blogg på forskning.no sine nettsider. Bloggen het Tidskapselen i Tønsnes¹² og er fortsatt tilgjengelig på forskning.no sine sider.

I ettertid har prosjektleder holdt en rekke populærvitenskapelige og faglige presentasjoner (for liste se Gjerde, 2013: 18). Rapporten ble publisert i Tromura nr. 44 (Gjerde og Hole, 2013).

2014

I 2014 gjennomførte Tromsø Museum utgravninger på Tønsnes utenfor Tromsø på femte året.

Formidling under utgraving

Prosjektet arrangerte åpen dag lørdag 23. august. Aktivitetene var lagning av steinredskaper, pil- og bueskyting (både voksen og barn) og barnegraving. I tillegg var det satt opp tre poster med utstilling av gjenstander funnet under årets utgraving. To arkeologer gravde i utvalgte område slik at besøkende kunne observere og stille spørsmål. Barnegravingen var svært populær blant de minste.

Figur 5 Barn som prøver seg som arkeologer under Åpen dag på Tønsnes. Foto: Veronika Luneborg

Prosjektleder hadde på forhånd fortalt avisen Tromsø at alle kunne prøve seg, men svært få eller ingen voksne utnyttet tilbudet. Foreldre deltok derimot i såldene, mulig het var mer

¹² <http://forskning.no/profil/tidskapselen-i-tonsnnes>

spennende enn selve gravingen. Mat ble tilberedt både i kokegroper og på hellestein. Det ble tilredte blant annet lammelår, Steinbit, kantareller og utvalgte rotgrønnsaker.

4.2.6 Kveøy

De arkeologiske utgravingene ble gjennomført i 2008-2009 av Arkeologer fra Tromsø Museum i forbindelse med etableringen av en bruforbindelse mellom Kveøya og Hinnøy i Kvæfjord kommune i Troms. Jeg har inkludert dette prosjektet på grunn av fokuset på formidling til lokalbefolkningen. Prosjektet valgte å presentere resultatene til undersøkelsene på et åpen folkemøte

Formidling under utgraving

Formidlingen på prosjektet besto av formidling på nett og i landskapet. Prosjektet opprettet en egen nettside på Tromsø Museum sine nettsider, siden er dessverre ikke lengre tilgjengelig. Informasjon om utgravingen ble også publisert på det lokal nettsiden www.kveoya.no¹⁴. Den lokale barneskolen ble

Figur 6 skoleformidling på Kveøya. Hentet fra (Arntzen og Sommerseth, 2010: 12)

inviter på omvisning på utgravningsområdet. På forhånd hadde prosjektet trykt plansjer av rekonstruksjonsforslag, slik at det skulle være lettere for barna å visualisere hvordan jernalderens langhus og gravminner en gang kan ha sett ut. Det ble i tillegg arrangert åpen dag i både 2008 og 2009. Prosjektet antar at de hadde ca. 500 besøkende fordelt over to sesonger (Arntzen og Sommerseth, 2010: 12). For tabell over all formidling se Arntzen og Sommerseth (2010) side 11.

Formidling etter utgraving

Når resultatene fra utgravingen var klart inviterte de blant annet historielag og kommune til åpent folkemøte på Borkenes. Der ble utgravingsprosjektet oppsummert med foredrag fra

¹³ <http://kveoy.no/arkeologisk-utgraving.html>

¹⁴ <http://kveoy.no/arkeologisk-utgraving.html>

prosjektledere. Prosjektet deltok på NAM i både 2008 og 2009 der ferske resultatet ble presentert. Fokuset har også vært på å formidle utgravningsresultatene i form av foredrag, postere og skriftlige arbeider både lokalt i Kvæfjord og til det arkeologiske fagmiljøet i den grad det lot seg gjøre innenfor prosjektets rammer. Til slutt i prosjektet ble resultatene og nyheten om barnegraven presentert i NRK og i riksdekkende og lokale aviser, noe som skapte stor interesse og undring både regionalt og nasjonalt. Barnegraven er datert til Romertid og inneholdt melketenner og smykker. Rapporten ble publisert i Tromura nr. 39. (Arntzen og Sommerseth, 2010).

4.2.7 Bjørkum

Prosjektet ble gjennomført i 2009 av Universitetsmuseet i Bergen i Bjørkum i Lærdal, Sogn og Fjordane i forbindelse med utbedringene av E-16 mellom Stuvane og Seltun. Prosjektet avdekket et areale på ca. 2000m² (Ramstad, 2010: 61). Utgravingen av vikingtidsplassen på Bjørkum er tatt med på grunn det store formidlings potensialet. Kombinasjonen vikingtid og funnet av en godt bevart beinkam med runer, gjorde at prosjektet fikk oppmerksomhet både lokalt og nasjonal. Det interessante med Bjørkum prosjektet var at de brukte store deler av formidlingsbudsjettet på profesjonell dokumentasjon av utgravingsutgravingsprosessen. Dokumentasjonen ble utført av firmaet Arkikon på oppdrag fra prosjektet.

Formidling under utgraving

Som nevnt ovenfor brukte prosjektet store deler av formidling budsjettet på profesjonell dokumentasjon. De valgte å leie profesjonelle inn for at "opptak og intervju skulle ha en best mulig kvalitet som kunne benyttes som dokumentasjon av utgravingene, i tillegg til eventuelle senere utstillinger og dokumentarfilmer" (Ramstad, 2010). I feltperioden ble det etablert en egen "Bjørkum-side" på Bergen Universitetsmuseums sin nettsider, som ikke lengre er tilgjengelig. I samarbeid med informasjonsansvarlig ved Bergen Museum ble det utarbeidet pressemeldinger. Åpen dag ble arrangert 10. oktober 2009, konseptet for den åpne dagen var markedsdag i vikingtid (Ramstad, 2010: 64). På "markedsområdet" foregikk det ulike aktiviteter matlaging og håndverk stod sentralt. Det ble malt korn, steiking av brød, koking av grøt i klebersteingryte samt tilberedning av laks og lam i kokegroper (Ramstad, 2010: 64). Håndverkere ble plassert på ulike poster i "vikingklær", der publikum kunne observere og prøve blant annet pil- og bueskyting (Ramstad, 2010: 64). Enkelte aktiviteter ble også benyttet senere i forbindelse med befaringer og omvisninger av skoleklasser.

Elevformidlingen var rettet mot tre lokale grunnskoler i nærområdet. I formidlingen ble det lagt vekt på metodene benyttet ved utgravingene.

Formidling etter utgravingen

I etterkant er det gått med mye tid og ressurser til å følge opp formidlingstiltakene som ble satt i gang i utgravningsperioden i tillegg til foredragsvirksomhet og øvrig faglig formidling til et større publikum. I samarbeid med kommunen og tiltakshaver, Vegvesenet, ble det satt opp skilter med informasjon om utgravingenes resultater og funn. Kommunen finansierte utgiftene til det innholds- og formmessige arbeidet med skiltene, mens Vegvesenet tok på seg største delen av utgiftene og gjennomføringen knyttet til avkjøring, parkering og oppstillingsplass for informasjonstavlene.

Etter prosjektets slutt ble det etablert en utstilling i besøkssenteret til Fortidsminneforeningens avdeling i Sogn og Fjordane. Arkikon som utførte den profesjonelle dokumentasjonen av utgravingsprosessen, stod for bygging, formgivning og bearbeiding av innholdet til utstillingen. Utstillingen fikk navnet "Unike vikingtidsfunn", og ble åpnet lørdag 29. mai 2010. Den var basert på gjenstandskopier og bilder med tekster på norsk og engelsk. Sentralt i utstillingen var en skjerm som viste klipp fra utgravingen i kombinasjon med animasjoner og rekonstruksjoner. Figur 6 viser en rekonstruksjonen av vikings plassen Bjørkum laget av Arkikon i forbindelse med prosjektet. Rapporten til prosjektet er ikke publisert, informasjonen er hentet fra en artikkel i Årboken til Bergen Museum (Ramstad, 2010).

Figur 7 En rekonstruksjon av vikingplassen Bjørkum, laget av Arkikon.

4.2.8 Vestfoldbaneprosjektet

Prosjektet ble i 2010-2012 utført av Kulturhistorisk Museum i forbindelse med bygging av ny dobbeltsporet jernbane mellom Farriseidet/Larvik og Porsgrunn.

Formidling under utgraving

Den første feltsesongen (2010) ble det ikke fokusert på formidling på grunn av kort forberedelses tid. Formidling besto av omvisning av skoleklasser på utgravingsfeltet. I 2011 ble det bestemt at det skulle fokuseres mer på formidling og i forkant av feltsesongen ble Gaute Reitan ansatt som formidlingsansvarlig på prosjektet. De satset på omvisninger i utgravingsfelt denne sesongen og utarbeidet formidlingsopplegg for skoleklasser. Fordelt på 10 grupper var det over 300 elever fra 7 forskjellige skoler på besøk i 2011. Elevene fikk utdelt informasjonsbrosjyrer basert på de foreløpige resultatene fra første feltsesongen. Åpen dag ble arrangert i august 2011. Den ble godt annonsert på forhånd lokalt i aviser, radio, internett og med plakater lokalt. Det ble leid inn busser for å frakte besøkene til og fra utgravingsstedet for å unngå kaostilstander. I forbindelse med formidling bestilte prosjektet en rekke replikaer av steinalder redskaper fra Arkikon. Målet med dette var å enklere formidle kunnskap om steinalderen på en spennende måte. Redskapene besto av skjeftede økser av ulike typer, harpunspiss av bein, forskjellige kjerner, skrapere og flekkekniv med skaft, komplette piler med styrefjær, et traktbeger med mer (Reitan, 2014: 88). Formidlingsansvarlig Reitan (2014) skriver at ”replikaene viste seg å være svært effektive hjelpemidler, særlig i populærformidlingen i felt underveis og i forbindelse med populærvitenskapelige foredrag” (2014: 88).

Prosjektet har hatt en aktiv profil på nettet gjennom egen blogg og facebook-side¹⁵ både under og etter feltarbeid. Det blir fortsatt publisert innlegg på facebook-siden til prosjektet (januar 2015). Gjennom hele utgravingsperioden og i ettertid ble bloggen¹⁶ oppdatert jevnlig. Her ble det publisert korte populærvitenskapelige tekster og bilder, preliminare tolkninger og spennende nye funn. Bloggen er rettet mot andre arkeologer mens facebook-siden er rettet mot den allmenne befolkningen.

¹⁵ <https://www.facebook.com/vestfoldbaneprosjektet>

¹⁶ <http://blogg.uio.no/khm/vestfoldbaneprosjektet/>

Formidling etter utgraving

I ettertid gikk Vestfoldbaneprosjektet gikk sammen med E18 Bommestad - Sky for å lage utstillingen Hard Rock Trase på Kulturhistorisk Museum. Utstillingen var oppe i ett år fra februar 2014 til februar 2015. Annen formidling i etter tid er ulike foredrag på seminarer og universiteter. Hjemmesiden og facebook har blitt oppdatert med sporadisk mellomrom etter prosjektets slutt. Her har de delt oppdateringer og artikler om resultater og publisering av rapportene. Rapport: Vestfoldbaneprosjektet : arkeologiske undersøkelser i forbindelse med ny jernbane mellom Larvik og Porsgrunn. Utgitt i to bind: Bind I: Tidlig- og mellommesolittiske lokaliteter i Vestfold og Telemark. (Melvold og Persson, 2014). Bind 2: Seinmesolittiske, neolittiske og yngre lokaliteter i Vestfold og Telemark.

4.2.9 Hove-Sørbø, Sandnes

Prosjektet ble gjennomført i 2011-2012 av Arkeologisk Museum i Stavanger på gårdene Hove og Sørbø på Sandnes i Rogaland i forbindelse med et boligprosjekt.

Formidling under utgraving

Prosjektet valgte å fokusere på barn i formidlingen, der omvisning av skoleklasser har vært sentralt. Skoleklasser ved Sørbø skole fikk tilbud om omvisning på det arkeologiske feltområdet, de fikk muligheten til å prøve seg som feltarkeologer. Blant funnene til skoleelevene var det kull, keramikk og rester av skjelett. Prosjektet fikk hjelp av museumspedagoger fra Arkeologiske Museum i Stavanger i omvisningsopplegget rettet mot skolebarn. Bruken av museumspedagoger gjør at dette prosjektet skiller seg ut.

Det ble også arrangert Åpen dag for lokal befolkningen. Opplegget besto av kontinuerlige omvisninger og formidlere hadde mini utgraving rettet mot barn. Det ble også arrangert en rekke ulike aktiviteter som spinning av ull, ildstål og de fikk også kverne korn (Næss, 2012). Det ble også satt opp et leirverksted der det ble demonstrert hvordan man lager leirkar, hvor barna fikk lage seg et leirkar de fikk ta med hjem. Under utgravingen ble det funnet biter av spannformete leirkar og dreikvern som ble stil ut på den Åpne dagen (Næss, 2012). Den digitale formidlingen besto av egen blogg på Arkeologisk Museum sine nettsider og innlegg på norark.no¹⁷. Rapporten skal publiseres i tidsskriftet *Oppdragsrapport* i 2015.

¹⁷ <http://norark.no/sted/hovesorbo>

4.2.10 Sømmevågen, Sola

Utgravingen er planlagt for perioden 2013-2015 i forbindelse med utvidelse av Tanangerveien (Rv509) og etableringen av nye kryssløsninger ved Stavanger lufthavn Sola i Sola kommune. Prosjektet blir gjennomført av Universitetet i Stavanger, Arkeologisk Museum. Prosjektet er et av de litt større prosjektene til Arkeologisk Museum som strekker seg over flere år. Prosjektet skilte seg ut med mange publiseringer på nordark.no. Prosjektet har siden oppstart i 2013 publisert 21 oppdateringer på norark.no, siste publisering 9. januar 2015. Årene 2013 og 2014 publiserte prosjektleder 10 innlegg per. år. Prosjektleder fikk diplom både i 2013 og 2014 for å ha publisert flest innlegg for Arkeologisk Museum i Stavanger (13.01.2015¹⁸). Norark deler ut diplomer til de mest aktive bidragsyterne ved Universitetetsmuseum hvert år.

Formidling under utgraving

Torsdag 25. september ble det arrangert åpen dag på utgravingsfeltet på Sømmevågen. Der de blant annet skal ha vist frem noen av de mange funnet, de har estimert at det blir funnet ca. 10 000 funn i uka. Av funnene er det ulike redskaper av bein som fiskekroker og en harpun samt et 6000 år gammel menneskebein. Åpen dag ble annonsert for via twitter¹⁹, facebook og lokalaviser.

4.2.11 E18 Rugtvedt-Dørdal

Prosjektet er en av de større prosjektene til Kulturhistorisk Museum i Oslo med oppstart i 2013 og avslutning i 2015. Utgravingen skjer i forbindelse med bygging av ny E18 mellom Rugtvedt og Dørdal i Bamble kommune, Telemark.

Som et av de store prosjektene til

Figur 8 E18 tester droner i felt Foto: Magne Samdal

¹⁸

<https://www.facebook.com/norskarkeologi/photos/a.398865903568238.1073741828.356705961117566/704957979625694/>

¹⁹ <https://twitter.com/ArkmuseumUiS/status/372621630297473024>

Kulturhistorisk Museum har det stort formidlingspotensialet. Prosjektet har derfor en egen formidlingsansvarlig som var ansatt i perioden 2013-2014.

Formidling under utgraving

I 2014 hadde formidlingen to målgrupper: den allmenne befolkningen og lokalbefolkningen. Den generelle populærvitenskapelige formidlingen besto av innlegg på Norark.no²⁰ og prosjektet sin Facebook-side²¹. På norark.no publiserte de 6 innlegg i bloggdelen, der de tar for seg oppstart, foreløpige resultater, metoder og teknologi. Prosjektet valgte å ikke arrangere åpen dag i 2014, men heller møte den lokale befolkninger der de er. Fokuset for feltsesongen 2014 var på skoleklasser, foredrag i samarbeid med fylkeskommunen og stand på den lokal kystkulturuken.

4.4 Oppsummering

De utvalgte prosjektene er tatt med på grunn av fokuset på formidling. Prosjektene har valgt forskjellige løsninger. Prosjektene ble over presenter i kronologisk rekkefølge fra eldre til nyeste prosjekter. En ting som ikke har endret seg er ønske om å formidle gjennom internett, mene kanalen for formidlingen har endret seg fra 2000 til 2014. Tidligere var nettsider den valgt måten, men de senere årene har norark og facebook tatt over for nettsidene. Tiltak som åpen dag har ikke endret seg i perioden, det er fortsatt en av de mest brukt tiltakene etter omvisninger i utgravingsfeltet.

4.5 Gjennomgang av svar fra spørreundersøkelsene

For å finne mer ut om de utvalgte prosjektene, og arkeologenes holdning til formidling under arkeologiske utgraving sendte jeg ut spørreskjema til prosjektledere og formidlingsansvarlige ved prosjektene (kopi av spørreskjemaet se appendiks A). I tillegg til standardspørsmålene ble det i noen tilfeller stilt spørsmål knyttet til konkrete forhold innen de ulike prosjektene. Av 16 utsendte spørreskjema fikk jeg inn 12 svar fra de ulike prosjektene. Jeg har valgt å anonymisere alle spørreskjemaene, det vil ikke bli nevne navn, prosjekter eller universitetsmuseum i tilknytning til svarene. Jeg vil også i noen grad trekke inn utsagn fra de ulike utgravingsrapporter. Hvert skjema er blitt tilfeldig nummert fra 1 – 12.

²⁰ <http://norark.no/sted/e18-rugtvedt-dordal>

²¹ <https://www.facebook.com/pages/Steinalder-langs-E18/287715921269879>

De første spørsmålene i skjemaet handlet om arkeologens synspunkter på formidling fra arkeologiske utgravinger og om han/hun mener formidling burde prioriteres. Også hva som er fordelene og ulempene med formidling fra felt. Alle mente at det burde prioriteres. Pengebruken er et av argumentene som går igjen for at formidling burde prioriteres, når samfunnet investerer i arkeologi må man vise at det kommer kunnskapsproduksjon ut av det. Formidling er viktig for å legitimere arkeologiens rolle og samfunnsoppdrag. Formidling blir viktig for å vise at arkeologi ikke bare er en utgiftspost, men også viktig for fagets eksistens og spesielt opprettholdelsen av den forvaltningsarkeologiske praksis vi har i dag.

Flere skriver at formidling burde prioriteres så fremt det ikke går utover arkeologiens viktigste oppgave, å sikre det vitenskapelige kildematerialet. Andre mener at formidlingen som skjer i ettertid burde prioriteres fremfor formidling fra feltet/landskapet. Et argument for formidling i ettertid er at man da kan presentere resultatene fra undersøkelsene. Dateringer og andre vitenskapelige analyser er klare og man kan gi lokalbefolkningen bedre svar. En prosjektleder synes formidling i felt er vanskelig fordi man ikke har alle svarene enda og synes det er problematisk å kun støtte seg på antagelser. Hein Bjerck refererte til Ormen Lange rapporten skrives det derimot at det er nettopp det som gjør arkeologiske utgravinger så spennende. At man nettopp ikke har alle svarene enda. Bjerck skriver ”hvem interesserer seg for løste kryssord” (Bjerck, 2008: 43). Arkeologer har en tildens til å anta at hva arkeologien gir oss er viktigere en hvordan det er gjort (Holtorf. 2004: 45). Dette ser man i svarene som er gjengitt over, en del fokuserer på resultatene og det å kunne gi konkrete svar. En av prosjektlederne mener at arkeologen i økende grad oppfatter utgravingen som et mål i seg selv og at man ikke må glemme at det er del av en større kunnskapsgivende prosess.

Lokalbefolkningen blir også trukket frem i begrunnelsen for formidling fra det arkeologiske feltet. En skriver at det er et fint møtested mellom lokalbefolkning og arkeologer fordi det er sjeldent at de får se funnene på utstilling eller lest rapporten. Det kan også ta svært lang tid før rapportene er ferdige, når det først kommer ut kan interessen ha svunnet. Formidlingen og arbeidet i felt blir av en sett på som noe som tilhører lokalbefolkningen og gir de muligheten til å oppleve lokaliteten før tiltakshaver tar over. Dette er også en unik mulighet til å få frem betydningen av kulturminner på et lokalt plan, at det er deres kulturminner vi graver frem.

Tid og penger mener arkeologene er de største ulempene ved formidling fra arkeologiske utgravinger. En av prosjektlederne skriver at det kan være ubehagelig om en blir konfrontert av mennesker som er negative til at «skattebetalerens penger» brukes på arkeologi.

Prosjektledere ble spurt om formidling ble kalkulert inn formidling i budsjettet, for eksempel i form av egen budsjettpost? Nesten alle som svare på dette spørsmålet hadde formidling kalkulert inn i budsjettet. Kun i ett tilfelle var ikke formidling med i budsjettet, her var det heller ikke nevnt i prosjektplanen. Selv om formidling inngikk i budsjettet var det ikke alltid i en egen budsjett post, men lagt til i andre deler av budsjettet for eksempel lønnsutgifter eller tidsbruk. I ett av prosjektene utført før formidling ble inkludert med ett eget punkt i Riksantikvarens retningslinjer for budsjett og regnskap, fikk prosjektet nei av Riksantikvaren til egen formidlingspost i budsjettet.

Som nevnt tidligere kan formidling budsjetteres med inntil 4% av kostnadene for samle arbeidsomfang i felt. Prosjektene ble spurt om denne muligheten ble benyttet. Fem av prosjektene hadde ikke benyttet seg av denne muligheten, fire ble gjennomført før endringene i retningslinjene og ett prosjekt anvendte eldre retningslinjer. Totalt var det fire av prosjekter som benyttet seg av denne muligheten. Jeg vil legge vekt på at det ikke er prosjektlederne som utarbeider prosjektplan eller budsjettet for utgravningene, de er i enkelte tilfeller ansatt svært kort tid før oppstarten av utgravingen. Dette har jeg utdypet nærmere i kapittel 2.

Planlegging er tidligere blitt omtalt som svært viktig. En av spørsmålene mine til prosjektlederne var om formidlingen var planlagt før oppstarten av feltsesongen og hvis ikke om det var noen særskilte grunner til det. 11 svarte at formidling var planlagt, men i ulik grad. Fra nøye planlagte strategier til kun plan om formidling av resultatene i ettertid. Kun én sier klart nei, dette var på grunn av kort tilsettelse før oppstart av utgravingen. Ved to av de tidligste prosjektene var planlegging vanskelig på grunn av usikker finansiering. Inkluderingen av en egen formidlings post i retningslinjene for budsjett til Riksantikvaren har gjort det enklere for prosjekter å planlegge formidlingstiltak.

Nesten alle prosjektene gjorde endringer i planen underveis i prosjektet av ulike grunner. Dette kunne være uventede funn eller av praktiske grunner. Prosjekter som hadde brukt mer tid på å planlegge formidlingsopplegget endret i mindre grad planene. Interesse fra publikum

er oppgitt som grunnen til enkelte endinger i planene, ofte fordi responsen var stor. Responsen og interessen fra både publikum og lokale medier er ikke lett å forutse.

På spørsmålet om hvem som hadde ansvaret for planleggingen og gjennomføring av formidlingstiltak svarte nesten alle at prosjektlederen hadde det overordnede ansvaret. Fem av de utvalgte prosjektene hadde formidlingsansvarlige. Prosjektene Ormen lange, Kvernberget og Svinesund hadde en ansatt ansvaret for skoleformidling. Vestfoldbaneprosjektet og E18 Rugtvedt-Dørdal hadde ansatt en med formidlingsansvarlig fra starten av prosjektet.

Ressurser og penger går begrunnelse for at formidling fra felt er vanskelig. Et av mine spørsmål til prosjektene var om planlegging, organisering og gjennomføring av formidlingstiltakene ville vært annerledes om det hadde vært flere ressurser tilgjengelig. Det var flere prosjektleder som skrive om fordelene med å gi formidlingsansvaret til en person. En prosjektleder mener de fikk stort utbytte gjennom å samle formidlingsressursene til en person. Formidlingen blir på denne måten mer tydeliggjort som arbeidsoppgave samt at formidlingen ville blitt mer strukturert. En prosjektleder mener det ville vært mer hensiktsmessig å tilsette en person som stod for formidlingen rettet til for eksempel skoler – lage et opplegg som var relatert til gravingen. En annen prosjektlederne skriver at ressursene kunne kommet i form av et eget formidlingsteam som ikke har noe med feltarbeid å gjøre. Prosjektlederen skriver videre at formidlingen ville hatt flere og mer omfattende formidling tilpasset alle aldergruppe. Hvis de som hadde formidling var adskilt fra gravearbeidet ville det vært mulig å arrangere formidlingstiltak på kveldstid med tanke på HMS. Bjerck (2008) mener på sin side at det mange fordeler med å ha en formidlingsansvarlig som også deltar i selve utgravingsarbeidet. Formidlingsansvarlige vil på den måten være mer oppdatert og vil ha noe å gjøre i de stille periodene (Bjerck, 2008: 49).

På spørsmål om det er ønskelig med mer ressurser svarer nesten alle ja. De skriver blant annet at formidling er en alt for lite utnyttet arena og at med mer ressurser vil man kunne formidle på en mer profesjonell og helhetlig måte. Ikke alle er like positive, en mener dette spørsmålet er vanskelig fordi det er tiltakshaver som dekker kostnadene for utgravingen og formidlingen. En prosjektleder er enig at det er ønskelig med mer ressurser til formidling, men ikke i feltet. Dette var jeg også inne på lengre opp. Prosjektlederen skriver videre at formidling av utgravingsresultatene bør inngå i en mer generell kommunikasjonsstrategi for

universitetsmuseene. Det påpekes av en annen at det er i kombinasjonen med kunnskapen som framkommer i etterarbeidet at den faglige integriteten kommer best frem.

En viktig del er at informasjonen om formidlingstiltakene når frem til målgruppene. Derfor lurte jeg på hvordan prosjektene informerte publikum om formidlingstiltak. I svarene tyder det på at aviser er den best bruke kommunikasjonskanalen for spredning av informasjon om formidlingstiltak. Internett, plakater i nærmiljøet og radio (regional og lokal) er andre mye brukt kommunikasjonskanaler for alle prosjektene fra 2000 til 2014. På de nyeste prosjektene ble internett brukt i større grad til å spre informasjon gjennom sosiale nettverk og nettportalen til Norsk Arkeologi norark.no. Facebook ble også en kanal for kommunikasjon mellom interesserte i prosjektet og prosjektledere. Sosiale nettverk som facebook gjør terskelen lavere for å sende en melding i forhold til e-post som kan virke mer formelt.

Ved arkeologiske utgravinger skjer det ofte formidling som ikke er arrangert eller avtalt på forhånd. Prosjektene fikk spørsmål om omfanget til denne uformelle formidlingen i feltet. Denne formidlingen er avhengig av utgravingens plassering og tilgjengelighet til publikum. Enkelte av utgravingene fant sted på øyer og steder som ikke var lett tilgjengelighet, noe som gjorde at vanskelig å bare ”stikke innom”. De som var i nærheten av tuområder eller gjennomfartsområder hadde i mye større grad spontanes besøk fra nysgjerrige turgåere. De fleste prosjektene opplevde den uformelle formidlingen i noen grad fra daglig til i mindre grad på prosjekter som lå avsidesliggende til. Prosjekter opplevde større pågang fra besøkende etter avis oppslag og annen medieomtale.

Prosjektene fikk spørsmål om hvilken formidlingstiltak de mente var vellykket eller mindre vellykket. Det er interessant at de fleste husker formidlingstiltakene som vellykket og kommer ikke på noe som var mindre vellykket. Åpen dag er et omdiskutert formidlingstiltak. Fem av prosjektene trekker frem åpen dag som vellykket. Ikke alle begrunner hvorfor de mener åpen dag ble vellykket, men noe som nevnes er godt vær, godt annonsert på forhånd og populære aktiviteter. Det er også flere som mener åpen dag ikke var vellykket. De mener arrangementet er svært ressurs krevende i forhold til utbytte. En prosjektleder skriver at formidlingstiltaket treffer veldig lokalt, men er viktig for dem som møter opp. Det er vanskelig på forhånd å vite hvor mange som dukker opp, fra nesten ingen til 500. Det er mye som må ligge til rette for å arrangere åpen dag, parkering, god informering på forhånd, staben

må jobbe i helgen etc. Prosjektleder Bjerck (2008) mener derimot at åpen dag arrangementer har stor effekt og at det ikke er spesielt kostnadskrevende (Bjerck, 2008: 50).

Det siste spørsmålet som ble stilt til prosjektene er om de ville ha gjort noe annerledes. De fleste mener derimot at de klarte seg bra ut i fra de betingelsene de hadde. Flere mener de burde ha planlagt formidlingen på et tidligere tidspunkt og laget en mer strategisk plan. Dette skriver også Bjerck i formidlingsdelen i rapporten for Ormen Lange. Han mener at formidlingsplanen bør utarbeides så tidlig som mulig og bør helst som en del av en helhetlig prosjektplan, for enklere å involvere både tiltakshavere og lokalsamfunnet (Bjerck, 2008: 48). Som nevnt tidligere er det ikke prosjektledere som utarbeider prosjektplanene, men prosjektansvarlig på museene. En prosjektleder påpeker at opplegget burde skreddersys for det spesifikke prosjektet. Tiltak som fungerer fint for ett prosjekt fungerer ikke nødvendigvis for et annet, ta for eksempel åpen dag som ble tatt opp lengre opp. Noen mener det er vanskelig å si hvordan de hadde gjort ting annerledes, en skriver at han/hun savner informasjon om hvilken ressurser man har tilgjengelig som prosjektleder. Prosjektlederen ville ha formidlet mer til voksne mennesker gjennom arrangering av flere åpne dager eller foredrag på kveldstid.

4.6 Oppsummering

Det er skjedd endringer i formidling fra 2000 til 2014, spesielt på begynnelsen av 2000-tallet ser man en økt beviset blant de store prosjektene. Rapportene til Svinesund, Melkøya og Ormen Lange prosjektet reflekterer dette. Gjennomgang av tilgjengelige rapporter mener jeg ikke danner et reelt bilde av hva som har skjedd på formidlingsfronten. Dette fordi det variere veldig fra universitetsmuseum til universitetsmuseum hvor mange og hvor ofte rapporter blir publisert. Det er heller ikke en garanti for at prosjektet faktisk skriver om den formidlingen de har drevet i rapporten. Inne digital formidling så har det gått over fra nettsider via universitetsmuseene til den felles nettportalen Norsk Arkeologi (norark.no) og facebook ved KHM. Mest benyttet formidlingstiltak under utgravinger er omvisninger og åpen dag, men også formidlingstiltak rettet mot barn.

I spørreskjemaene er arkeologene positivt innstilt til formidling fra utgravingsfeltet og legger vekt på formidling i legitimering av arkeologiens rolle og samfunnsansvar. Så lenge det ikke går utover det vitenskapelige arbeidet. Flere synes det er problematisk å formidle når man ikke har alle svarene klare, men det er nettopp dette som Bjerck mener gjør arkeologiske

utgravinger så spennende. Inkluderingen av en egen formidlingspost i retningslinjene for budsjett til Riksantikvaren har gjort det enklere for prosjekter å planlegge formidlingstiltak. Mange av arkeologene er positive til at en ansatt har ansvaret for formidlingen, samtidig svarer nesten alle at prosjektlederen hadde det overordnede ansvaret. Arkeologene er ikke enig i hvorvidt åpen dag er et godt formidlingstiltak. Det er interessant at de fleste arkeologene så på formidlingstiltakene som vellykket.

KAPITTEL 5: GRUNNLAGET FOR GOD FORMIDLING

5.1 Innledning

Arkeologer har vanligvis ingen pedagogisk utdanning eller annen formell opplæring i formidling. Det er derfor interessant å se nærmere på hvordan personer som jobber fulltid med museal og kulturhistorisk formidling vurderer formidlingen fra arkeologiske utgravninger. Særlig arkeologer kan bli sett på som ”glade amatører”. Selv om det er mange flinke formidlere blant arkeologene er dette ikke dere fagfelt. Arkeologen Ingvild Solberg Andreassen (2006a) ser også problematikken og skriver "kanskje skulle man tenke på å utdanne feltarkeologiske pedagoger" (2006a: 10). Enkelte hevder at formidling som skjer under utgraving preges av mangel på refleksjon over forholdet mellom læringsperspektiver, arkeologisk diskurs og museenes formidling av historie og fortidige kulturer (Andreassen og Pierroux, 2013: 3). Det er flere som har argumenter for en profesjonalisering av formidling innen arkeologien (Bartoy, 2012, Richardson og Almansa-Sánchez, 2015, Svanberg og Wahlgren, 2007). Arkeologien er et tverrfaglig fag og har hentet metoder fra ulike fagfelt, Smardz (1997: 103-104) mener det er ingenting i veien for at arkeologi kan hente kunnskap fra fagfelt som markedsføring, kommunikasjon, og informasjon og samfunnskontakt (PR). Profesjonalisering betyr at forskere og formidlere kan vie hele sin oppmerksomhet til emnet og er i stand til å designe effektive, kvalitetsprosjekter og sette dem ut i praksis (Richardson og Almansa-Sánchez, 2015: 204).

Jeg skal trekke in hva personer innen arkeologi, pedagogikk og museumsformidlere mener er god formidling. Fra Tromsø museum har jeg intervjuet leder for formidlingsavdelingen Karen Marie Christensen og formidlingskonsulent Per Helge Nylund. Jeg skal begynne med tre aspekter som jeg anser er viktig i formidlingen: definere målgruppe, engasjere, og fortiden i nåtiden. Videre skal jeg gå inn på sanser, læringsstiler og intelligenser og hvordan det kan bidra til å tilpasse formidlingen til et variert publikum.

5.2 Målgruppe

Det finnes ikke en fasit eller oppskrift på hva god formidling er. For å kunne drive god formidling er det viktig å velge seg ut målgrupper som kan være relevante for prosjektet. Det er ikke nok å definere målgruppen til de som er interessert. Som jeg var innom i kapittel 4, var det få arkeologer som nevnte målgrupper. Dette trenger ikke å bety at de ikke har tenkt på målgruppe, noen tiltak som skoleformidling trenger ikke utdyping. Formidler ved Tromsø

Museum Per Helge Nylund har uttalt at dette er det første de tenker på når de planlegger arrangementer eller utstillinger. I planleggingsfasen er det nyttig å ta en avgjørelse om hvem man vil nå ut til. Mennesker er forskjellige og det er vanskelig å vite hva de kan om temaet fra før. Publikum kan også vite mye og ha god kunnskap om lokalområdet, som skrevet om i kapittel 3. Det er viktig med en dialog og at arkeologer ikke ser på publikum som "dem". Da blir det et spørsmål om enveis kommunikasjon, fra oss som vet, til alle de andre, til de som ikke vet. En levende kommunikasjon krever et gjensidig gi og ta forhold (Geijerstam, 1998: 71-72).

Karen Marie Christensen som er leder for formidlingsenheten på TMU påpeker at det er mest kommunikasjonsfolk som har fokus på målgrupper. Dette kan være forklaringen på at det snakkes lite om målgrupper. En profesjonalisering av formidlingen i arkeologien bidra med mer fokus og kunnskap om målgrupper. I formidlingssammenhenger er det ofte fokus på allmennheten, men hva menes egentlig med det? Allmennheten er ikke en målgruppe annet en på et nasjonal nivå (Svanberg og Wahlgren, 2007: 57). Man kan ikke se på publikum som en homogen masse og rette fokuset mot alle interesserte (Svanberg og Wahlgren, 2007: 57). Samfunnet er ikke homogent, man må jobbe med å identifisere mulige målgrupper for så å prioritere hvilken grupper som er vesentlig å jobbe med.

Geijerstam (1998: 72) trekker frem ni faktorer å ta stilling til i bestemmelsen av målgruppe: alder, kjønn, utdanning, bakgrunn og interesser, yrkeserfaring, språk, transport og spesielle behov. Det er flere ting som kan føyes til denne liste som etnisitet og religion. Hver gruppe av besøkende har sine spesielle behov. Når definert målgruppene man ønsker å rette seg mot kan begynne å søke ut og kommunisere med målgruppene. Man kan kontakte relevante foreninger, facebook-grupper etc. I Norge har formidlingstiltak i stor grad fokusert på barn og godt vokse mennesker. I likhet med i Sverige er unge mennesker, personer med lav inntekt og minoriteter underrepresentert (Svanberg og Wahlgren, 2007: 58). Arkeologer og formidlere må være bevisst på grupper som ikke blir inkludert i formidlingen slikt at man aktivt kan søke de og tilpasse formidlingen til flere i samfunnet.

Har man definert målgruppene for arrangementer er det lettere å forstå hvordan man kan kommunisere med dem. Tromsø Museum og det kunstfaglige fakultetet gjennomførte spørreundersøkelser om annonsering av arrangement. Spørreskjemaet ble delt ut i forbindelse med arrangementer, total fikk de inn 95 svar. Målet var å finne ut hvor de hadde fått

informasjonen fra om arrangementet de deltok på og hvordan de ønsket å få vite om arrangementer. Resultatet viste at de fleste hadde fått vite om arrangementet gjennom venner og bekjente. Mange under 40 fikk også vite om arrangementet gjennom facebook. Når det kommer til hvordan besøkende ønsket å få vite om arrangementer var det et tydeligst skille mellom de over og de under 40. De over 40 ønsket å få vite om arrangementer gjennom avisene i større grad enn de under 40, undersøkelsen skiller derimot ikke mellom nettaviser og papiraviser. Etter avisene ønsket de informasjon på e-post. De under 40 ønsker å få informasjon via facebook i større grad enn de over 40. Det er verd å legge til at de over 40 står for den største vekten i brukerprofiler på facebook²². Dette viser at selv om de inntar sosiale medier som facebook ønsker de likevel å få informasjonen via aviser.

5.3 Engasjere

Gode formidlere er engasjerte og får med seg publikum – engasjement smitter. Alene kan en god formidler inspirere fantasien og holde publikum. Kunnskap er ikke alltid nok til å fange oppmerksomheten og fantasien til en voksen, langt mindre til et barn (Ellick, 2000: 183). Jo mer krefter besøkende må bruke for å forstå, desto større er risikoen for at de slutter å følge med (Geijerstam, 1998: 93). Arkeologer har mye kunnskap og ofte mye å si, men i formidlingssituasjoner er det også viktig å tenke på mengden. Store mengder informasjon om ulike emner kan være vanskelig og følge med på og ikke minst forstå. Samtidig må man ikke undervurdere publikum, forenkler man informasjonen for mye kan det bli for lite informativt og uinteressant for den enkelte.

Et av spørsmålene formidlerne Nylund og Christensen fikk var: Hva engasjerer publikum? Christensen var klar på at det var vikinger som publikum er mest interessert i for tiden. Dette er ikke noe nytt. Både i Norge, store deler av Europa, Nord-Amerika og Kina²³ finner man vikingtids utstillinger. Vikinger er populære og godt forankret i den norske identiteten. Sko-merker, fotballklubber og hoteller er bare noen av produkter og bransjer som har brukt navnet viking. Selvfølgelig kan andre perioder engasjere, Christensen sier at det handler om å finne den rette vinklingen. Det å kunne ta på gjenstander er noe som også engasjerer publikum sier Christensen. Tradisjonelt i museene har det vært forbud mot å røre og gjenstandene har som

²² <http://ipsos-mmi.no/sites/default/files/SOME%201%20kvartal%202015.pdf>

²³ <http://www.vikingskibsmuseet.dk/nyheder/archive/2015/january/article/vikingskib-afsted-paa-fredeligt-kulturtogt-til-kina/#.VTjWL86qIV4>

regel ligget i et monter. Men den økende bruken av replikaer gjør at publikum i større grad får ta, føle og bruke gjenstander. Det er noe helt annet å holde i en kniv og føle hvordan den ligger i hånden og tenke seg at noen gjorde det samme for 6000 år siden, enn å bare se på den i et glassmonter.

5.4 Samtiden i fortiden

Mennesker har en tendens til å ikke å gi støtte til ting de ikke forstår, eller som ikke gir mening til livene deres (Davis, 1997: 85). Informasjon kan bedre forståes hvis man kan koble den til noe man kjenner fra før og kan sette det inn i nye sammenhenger. Mennesker er mer motivert til å lære om temaer som har personlig relevans eller nytte (Paris, 1997: 22). Dette kan gjøres ved å ta opp temaer knyttet til dagliglivet og samfunnet rundt (Frøyland, 2003). I et kulturhistorisk miljø er den umiddelbare nærheten mellom nåtiden og datiden et selvfølgelig utgangspunkt (Geijerstam, 1998: 93). I formidling er det viktig å prøve å trekke paralleller mellom fortid og nå tid, og vise at de fortidige menneskene kanskje ikke var så forskjellig fra oss selv. Spesielt steinalderen kan føles veldig fjern, men samtidig er det fjerne og uforklarlige fremmede også fasinende. Steinalderen og bronsealder/jernalder blir fremstilt veldig forskjellig i blant annet skolebøker. Steinaldermennesker blir illustrert med primitive, neandertaler trekk, mens bronsealderen og fremover fremstilles med nordiske-trekk (Jørgensen, 2006: 29). Avstanden til steinalderen legges til grunne allerede i barneskolen. Formidling kan fort gi et upersonlig preg, ved å fokusere på menneskene, menneskelivet og menneskeskjebnene gjør at man lette kan relatere seg til fortiden. Dette kan også gjøres ved å fortelle det som en historie som publikum kan relatere seg til (Ellick, 2000: 190). Dette kan gjøres gjennom menneskeliggjøring av den arkeologiske dataen og bruk det til å skape bilder, scener og forestille seg mulighetene (Ellick, 2000: 190).

Spesielt for barn kan det være nyttig å koble sammen fortiden med nåtiden. Högberg (2007) har analyserte to formidlingsprosjekt rettet mot skolebarn (11 år) 'Arkeologi för alla' og 'Människors platser'. Analysen fokuserte på barns fortellinger om fortiden og deres tanker om bevaring. Resultatene viser at i arbeid utført av elevene, er det nåtiden som synes å være de viktigste (Högberg, 2007: 42). Hvis det er nåtiden som er viktigst for barn, må vi finne måter å formidle arkeologisk kunnskap og hva vi gjør, basert på nåtiden. Dette fører til en utfordrende skifte i fokus: fra historier om fortiden fortalt i nåtiden til historier om nåtiden som henviser til fortiden (Högberg, 2007: 43). Arkeologer kan benytte denne utgangspunktet i formidling av forhistorien. Hvor forskjellig menneskene bodde, skaffet mat på og kledde seg.

Men det nære trenger ikke å være det eneste som interessere barn, men også det fjerne og mystiske.

5.5 Sanser

Formidling fra landskapet er sett på som en god arena for læring. Besøkende får mulighet til å oppleve både landskapet og de originale gjenstandene som er funnet på stedet. Innen pedagogikken er sansene tett knyttet opp til hvordan vi lærer. Felles for oss alle er at vi lærer best når vi får anledning til å ta i bruk flere av våre sanser (Andreassen, 2006a: 10).

Tradisjonelt i vesten har sansene blitt delt inn i fem: syn, hørsel, luktesans, smakssans og følesans. Denne klassifiseringen av sanser stammer tilbake til antikken, i dag har forskere gått bort fra denne inndelingen. Vi vet at mennesker har langt flere sanser som går over i hverandre, et klassisk eksempel er luktesansen og smakssansen, uten lukten smaker man mindre. Det er ikke bare forskere som har kritisert denne inndelingen, denne tilnærmingen ekskluderer andre sanser som er dominerende i andre, ofte, ikke vestlige kulturer. De klassiske sansene blir oppfattet som noen passivt som man mottar og som går på tvers av historie og kulturer. Selv om dette er tilfellet kan man føle seg nærmere fortiden ved å smake og se det de ville ha sett. Hamilakis (2013) er en av de som har rettet kritikk mot inndelingen, han mener sansene ikke bare er kroppslig opplevelse (Hamilakis, 2013: 112). Noen mener argumenterer for at antallet sanser er ubegrenset. Noen av sansene er: synet, hørsel, lukte- og smakssans, hud- og kroppsanser (inkluderer indre og ytre sanser som følesans og kinetikk), følelser, taleevne og stedsans.

Hvordan man tolker sanseintrykk er kulturelt betinget, hvor man har vokst opp og hvilket miljø man lever i vil påvirke våre tolkninger. Også personlige erfaringer kan påvirke hvordan man opplever sanseintrykkene, for eksempel kan smaker eller lukter opplevd i forbindelse med negative erfaringer på virke hvordan de oppleves i ettertid. Dette gjør at vi ikke kan vite hvordan menneskene i fortiden oppfattet sanseintrykkene i forhold til i dag, selv om forskning kan fortelle oss hva de så, hva de spiste og luktet. Habituering gjør at man ikke responderer like sterkt til enkelte lukter og lyder i våre omgivelser slik at man kan konsentrere seg om det som er viktig (Passer og Smith, 2001: 231). Dette gjør at man ikke vet hvordan lydene eller luktene i omgivelsene påvirket menneskene. Forskjellige mennesker kan oppleve det samme sanseinformasjon i radikalt forskjellige måter fordi oppfatningen er en aktiv, kreativ prosess der rådata er organisert og gitt mening (Passer og Smith, 2001: 157).

Tradisjonelt har formidling vært knyttet opp mot synet, man trenger ikke gå så mye utover de fem sansene for å utgjøre en stor forskjell i opplevelsen. I delen under skal oppgaven komme inn på hvordan man kan bruke de ulike sansene og i tilknytning til læring og ulike intelligenser.

5.6 Intelligenser

Alle lærer vi på forskjellige måter, multiple intelligens teorien går ut på at mennesker har flere forskjellige intelligens egenskaper. Hvert individ har flere ulike måter å prosessere informasjon på, disse prosessene er parallelle og fungerer sammen på en måte som er unik for hvert enkelt individ (Frøyland, 2003). I multiple intelligens teorien skilles der mellom 8 forskjellige: språklig, logisk-matematisk, visuell-romslig, musikalsk, kroppslig-kinestetisk, naturalistisk, interpersonlig (sosial intelligens) og intrapersonlig (selvinnstikt – intuitiv intelligens) (Frøyland, 2003). Det er flere fordeler med å inkludere multiple erfaringer som relaterer til de ulike intelligens domeneene i formidlingen, den blir tilpasset flest mulig individer og kan gjøre formidlingen mer variert (Frøyland, 2003). Ved å stimulere flere intelligenser kan man demonstrere arkeologifaget fra ulike vinklinger (Frøyland, 2003). Frøyland (2003) henvender seg til museologer, museumspedagoger og andre som jobber innenfor museene. Dette er derimot noen man kan ta med seg ut i formidlingen fra landskapet. Nedenfor skal jeg ta for meg de intelligensene som er mest relevant i forhold til formidling fra landskapet.

Den visuell-romlig intelligens kjennetegnes med evnen til å oppfatte den visuelt romlige verden nøyaktig. Denne intelligensen styrker individets læring gjennom å visualisere og danne indre bilder og arbeide med farger og bilder. I formidling kan man ta i bruk bilder og illustrasjoner av hvordan landskapet ville ha sett ut og hvordan de bodde. I landskapet kan det legges opp til aktiviteter knyttet til det å skape og bygge og orientering gjennom kart.

Musikalsk intelligens kjennetegnes med evne til å produsere og verdsette rytmer, tonehøyder og klangfarger. De lærer gjennom rytmer, sanger, ved å lage musikk og dramatisere (Frøyland: 2003). I landskapet vil publikum høre lyder fra landskapet, elver, dyr og insekter. La publikum oppleve musikk og instrumenter relevant til tidsperioden og, hvis mulig, inviterer publikum til å delta. Det er funnet flere instrumenter fra forhistorisk tid - brummer, bronselurer og fløyter. Brummere er et flatt stykke av tre, bein eller stein med en tråd festet i

enden, navnet kommer av den brummende lyden den lager (Kolltveit, 2014). Der er blitt funnet antatte brummere i skifer datert til yngre steinalder på Tuv utenfor Bodø og på Melkøyaprojektet. De er enkle å lage og kan tas med ut i landskapet i formidlingssituasjoner. Publikum kan få prøve å lage sin egen brummere som de kan lage lyde med.

Den kroppslig intelligens er kanskje den viktigste i forhold til formidling fra landskapet. intelligensen kjennetegnes med evne til å kontrollere kroppens bevegelser og håndtere objekter. De lærer gjennom bevegelse, dramatisering, oppleve med hele kroppen, fysisk aktivitet og å lage modeller. Dette er spesielt relevant for formidling

fra landskapet. I formidlingen kan man sette opp ulike aktiviteter som tillater publikum ta på, lage eller bruke gjenstander, for eksempel keramikk- og smykkeverksted. Arkeologer kan også bruke dans, rollespill, drama og teater – lek i læring (Frøyland, 2003). Vandring i landskapet er også en aktivitet som kan benyttes i felt, for eksempel i mellom ulike lokalitet og hvordan de er plassert i landskapet.

Logisk-matematisk intelligens kjennetegnes ved evnen til å lage teorier, stille spørsmål, undersøke, abstrakt resonering. Man lærer gjennom å kategorisere, klassifisere, regnestykker og lage statistikker, beregninger, diagrammer og undersøkelser. informasjonen kan presenteres gjennom statistikk, tall, grafer og tabeller. Inviter til deltagelse i den arkeologiske prosessen, utgravingssituasjonen er unik da man ikke har svarene, her kan arkeologene invitere til hypotesetesting, analyse og tolkning av data. Presenter forskjellige tolkninger av funnene og oppfordr publikum til å gjøre egne vurderinger og tolkninger.

Bruk av multiple intelligens teorien kan hjelpe arkeologer å gjøre formidlingen tilpasse flere individer. Man må være bevisst på at alle ikke er like og at man derfor bør tilpasse aktivitetene etter hver enkeltes mestringsevne. Hvis en aktivitet er for vanskelig vil man gi opp og hvis den er for lett er det ikke noe prektige i å gjennomføre den. aktivitetene trenger heller ikke være adskilte fra hverandre, de kan med fordel kombineres for å skape en mer helhetlig opplevelse.

Figur 9 Brummer. Foto: Olga Kvalheim

Et godt eksempel på hvordan man kan kombinere benyttelsen av flere sanser og intelligenser er et offentlig (public) arkeologi program i Wales. I prosjektet undersøker de fordelene med utendørs læring gjennom kreativ utfoldelse ved kulturminnet Tinkinswood gravkammer i Vale of Glamorgan (Reynolds og Adams, 2014). På prosjektet deltok det 30 og 31 barn fra to alderstrinn, 5 år og 10-12 år. Prosjektet undersøkte hvordan barn oppfatter den neolittiske fortid gjennom å aktivt engasjere seg i arkeologi, gjenstander, og det neolittiske monumentet i seg selv. Forestillingen besto av å lage musikk, dansing, lytting, seremoniell knusing av keramikk som eleven selv skal ha laget (Reynolds og Adams, 2014: 20). Prosjektet benyttet musikk til et forsøk på å forandre sinnstilstanden elevene, for at de skulle oppleve stedet med nye øyne og ører og tillate musikken å forsterke fantasien (Reynolds og Adams, 2014: 19). Elevene ble intervjuet om hvordan de så på den neolittiske fortiden og opplevelsene sine og om forskjeller mellom aktiviteter i klasserommet og utendørs. Det som kom frem ved intervjuene var at barna følte seg frie, mer spontan og naturlig i uttrykkelsen av ideer om fortiden ved Tinkinswood (Reynolds og Adams, 2014).

5.7 Deltagelse

Landskapet er ikke et klasserom, men et møtested der det er viktig å skape en åpen, ivrig og engasjert atmosfære (Geijerstam, 1998: 93). I Norge er man vokst opp med det tradisjonelle klasseromsundervisningen i skolen og museene var det "se, men ikke røre". Mye av dette henger fortsatt igjen.

I Norge er det gjort få undersøkelser og analyser av den formidlingen som skjer i utgravningsperioden. Som en del av forskingsprosjektet *Åpen arkeologi* foretok Andreassen og Pierroux analyser der de går inn på betydningen av formidlingen. I analysen følger de en klasse fra videregående skole (17-19 år). To grupper ble filmet og de andre gruppene ble utstyrt med mikrofon for å få med seg samhandlingen og dialogene mellom elevene og arkeologene. De undersøkte hvilken kunnskap, fortellinger og semiotisk ressurser arkeologer benytter når de kommuniserer tolkninger av den norske historien (Andreassen og Pierroux, 2013).

Analysen av samhandlingene mellom elevene og arkeologene viser at det var arkeologene som stod for samtalen (Andreassen og Pierroux, 2013: 22). Elevenes bidrag besto hovedsakelig av korte bekreftelser av forståelse eller ytringer som opprettholdt flyten i

samtalen. Andreassen og Pierroux strekker paralleller mellom samhandlingen mellom arkeologer og elevene til den tradisjonelle klasseundervisningen, blant annet ved at arkeologer stod bak et bord som kan symbolisere lærerens kateter. Dette kan være med på å skape en barriere mellom elevene og arkeologene (Andreassen og Pierroux, 2013: 23). Bord benyttes ikke bare under omvisning av barn og unge i feltet, men også under åpne dager for å vise frem funn. Det klassiske er at arkeologene står bak et bord med de fineste funnene fra utgravingen, denne tilnærmingen kan forsterke skillet mellom arkeologer og det allmenne publikumet.

Hvordan bryter man ned dette skille mellom arkeologene og publikum? Et skille der ”vi” som vet formidler til ”de” som ikke vet. Vi kan hente inspirasjon fra reiselivsbransjen. Det er altså mulig å finne en viss likhet mellom fritidsreisene å det som vi kan kalle reisende arkeologiturister. Reiselivsbransjen, kulturminnens og fortidas kanskje største profitør, produserte på 70-tallet en interessant teori om *animasjon*. Teorien handler om å gi personer mot til å komme ut av skallet; gi informasjon, ideer og stimuli; skape gunstige forutsetninger og sette et eksempler og bidra til å fjerne barrierer, oppmuntre til å utforsking og åpenhet (Krippendorf, 1999: 142).

5.8 Formidling til barn

I formidling fra arkeologiske utgravinger er fokuset ofte på barn, det gjenspeiles i formidlingstiltakene, omvisninger og åpne dager har ofte aktiviteter rettet mot barn. Noen argumenterer for at nettopp utgravningssituasjonen er spesielt egnet for å utvide barns, og dermed fremtidige generasjoners, forståelse av forhistorien og arkeologi (Melsom, 2006: 33). Barn blir ofte presentert for utdatert informasjon om arkeologi gjennom skolebøker og filmer, i utgravingsfeltet blir de presenter for aktuell informasjonen direkte fra arkeologene (Melsom, 2006: 35). Arkeologer har mulighet til å vise at arkeologi ikke er basert på sannheter, men at ”forestillinger om forhistorien kun er temporære og konstant underlagt nye tolkninger” (Melsom, 2006).

Barn har et annet tankesett en voksne, noe som kan virke helt ulogisk for oss kan være logisk for barnet. Utgravinger er en god arena for læring på barns premisser fordi en utgraving ikke er en fortelling med start og slutt, det er ingen linje som skal følge. Det er godt tilpasse barn og deres assosiasjoner, man kan hoppe fra et tema til det andre og utforske landskapet, utgravingen og stille spørsmål. Arkeologer må prøve å opprette et samspill med elevene og stille spørsmål som krever et lengre svar enn, ja eller nei. (Ellick, 2000: 186). Nylund påpeker

viktigheten av å svare når barn stiller spørsmål enten det er relater til temaet eller ikke. I formidling til barn er det lurt å ta utgangspunkt i alder og klassetrinn, snakk med lærerne om hva de har lært og om de har besøkt en utgraving før eller om de har vært på museer. Det er viktig å tenke på at barn ikke klarer å fokusere på en ting lenge av gangen, små barn klarer i mindre grad å konsentrere seg om et tema over tid (Ellick, 2000: 188). Derfor er det vesentlig å ikke ta opp for mye på en gang, men å ha noen få utvalgte tema. Det er en fordel at de innehar noen enkle grunnkunnskaper som læreren kan ta opp på forhånd. Dette kan være: hva er arkeologi, hva er kultur, hvor bodde menneskene (Ellick, 2000: 188). Det er lettere for barn å forstå og huske hvis de har noen ”knagger” å henge kunnskapen på.

Nylund ved TMU sier at når han omviser skoleklasser på museet bruker han å velge ut en elev. Han forteller at de skal se for seg at denne eleven ble gravlagt i 2000 år, hva ville vært igjen av det eleven hadde på seg? Så gjennomgår han hva som forsvinner og hva som blir igjen, han spør så hva vi kan vite om denne personen basert på hva som er igjen. Dette illustrerer veldig godt ofte hvor lite materiale arkeologer har å jobbe med.

I formidling til barn er det viktig å fokusere på det positive og ikke det negative, unngå å bruke ord som ikke og nei. Nylund tipset om å få barna til og sette seg ned, da blir de roligere og holder seg på et sted. Dette kan være nyttig hvis man har noen viktig å fortelle. Men samtidig argumentere Nylund for at formidlingen må være på barns premisser. Arkeologien kan presenteres mer tradisjonelt gjennom presentering av gjenstander, graving, utstillinger og forelesning. I landskapet kan arkeologien bli presentert på andre måter enn gjennom ord og bilder. Motiver barna til å stille spørsmål, bevege seg i landskapet, ta på gjenstander og gi de muligheten til å grave. Læring i utgravingsfeltet og landskapet kan også knyttes opp mot andre fag som matematikk. Smardz (1997) hevder at man kan bruke formidling i landskapet som en form for terapi for hyperaktive barn, til og med en verdifull utendørs opplevelse for bevegelseshemmede (Smardz, 1997: 103).

5.9 Time Team

Time Team er en britisk dokumentarserie laget channel 4. Hver uke, bruker en gruppe med arkeologer og forskerne tre dager på å svare på arkeologiske spørsmål. Det ble benyttet en rekke ulike teknikker og metoder inkludert fly-observasjoner, geofysiske undersøkelser, re-enactment, eksperimentell arkeologi og små-skala utgravinger. Fra 1994 til 2013 ble det vist

275 episoder, inkludert spesial episoder. På sitt meste hadde serien mellom 2.8 og 3.6 million seere per episode. (Bonacchi, 2013: 119). Programmet utfordret publikum ved hjelp av en vitenskapelig metode: et forsknings spørsmålet ble stilt, og bevis satt sammen for å gi et svar. Ved slutten av programmet, ble en løsning av problemet foreslått. Seerne ble trukket inn i vitenskapelig prosess, som kan sammenlignes med detektiv-modellen, ulike tolkninger ble lagt frem, og reevaluering når det ble avdekket nye funn.

I en studie gjort på Time Team fans og besøkende på middelalder utstillingen på *Museum of London* ble de spurt hvilken TV-program eller serie hadde gitt den beste TV opplevelsen av arkeologi i løpet av de 12 siste månedene (Bonacchi, 2013: 127). I oppfølgende spørsmål undersøkte de begrunnelsen for svarene. Analysen av svarene viste at det var i hovedsak fire elementer som gjorde Time Team likt av publikum. Det første var at arkeologien ble presentert fra folkelig ståsted. Programleder Tony Robinson presenterer det fra et ikke-arkeologiske perspektiv og stiller spørsmål som ikke-arkeologer kan spørre. Den andre punktet er autoritet og den uformell tonen i serien. Serien ble oppfattet som autoritativ og "vitenskapelig", og unngåelse av sensasjoner ble trukket frem som et positivt element. Det ble også påpekt at de deltakende arkeologene eller ekspertene ikke hadde en nedlatende tone. Publikum likte at teamet kunne være alvorlige og samtidig ha det gøy (Bonacchi, 2013: 127). Gruppedynamikk og personlighetene i serien er den tredje elementet som blir trukket frem. Seere var positiv til tilstedeværelsen av et bredt utvalg av eksperter på området, som har gitt flere perspektiver på forhistorien og historien basert på deres ulike metodiske tilnærminger (Bonacchi, 2013: 127). De overdrevne karaktertrekkene til arkeologene i serien er blitt kritisert innen arkeologien, men ble av publikum sett på som noe positivt og som tolket som tegn på selvtillit (Bonacchi, 2013: 128). Det siste elementet var selve arkeologien, og hvordan den ble presentert. Spesielt to aspekter ved arkeologien ble trukket fram. Den første er den arkeologiske prosessen med analyse, som gjorde programmet interessant selv når de ikke ble funnet noe. Det andre aspektet er funn øyeblikkene, og spekulasjonene før resultatene er klare. Dette ga serien en "detektiv" og spennings komponent (Bonacchi, 2013: 128).

5.10 Oppsummering

Å ha en definert målgruppe er viktig for å drive god formidling, man kan ikke tilpasse formidlingen til alle i samfunnet. Man må gjøre en bevisst valg, det er ikke nok å definere målgruppen til allmennheten eller de som er interessert. Har man definert en målgruppe er det lettere å legge opp formidlingen og forutse hva som vil engasjere publikum. Siden mennesker

normalt ikke støtter ting de ikke forstår, kan det være nødvendig for arkeologien å gjøre seg relevant. Dette kan gjøres gjennom å knytte fortiden til samtiden, og sette fokus på menneskene og menneskenes skjebner. Det at vi er forskjellige i forhold til sanser og intelligens, viser at det er behov for et variert formidlingsopplegg. Det at man kan belyse faget på ulike måter, bidrar til å gjøre det tilgjengelig og spennende for et bredere publikum. I formidlingssituasjoner må man prøve å skape en åpen, ivrig og engasjert atmosfære. Vi kan hente inspirasjon fra reiselivsbransjens teori om animasjon og hvordan det kan hjelpe til å bryte ned barrierer og oppmuntre til å utforske og åpenhet. Formidling fra utgravninger er tilpasser barn og deres tanke mønster. I motsetning til det tidvis tradisjonelle museet følger ikke utgravingen en linje historie, det er ingen start og slutt. Informasjonen om arkeologi som barn blir presenter for er gjerne ikke skrevet av arkeologene selv. Utgravninger gir barn en unik mulighet til å få aktuell informasjon direkte fra de som graver frem fortiden. Time Team er et britisk dokumentarserie fikk på TV fra 1994 til 2013, det er flere elementer som har bidratt til seriens popularitet. Noe som kan trekkes frem er den uformelle tonen, bruken av humor, personlighetene i serien og hvordan de fremstiller arkeologen gjennom detektiv-metoden.

KAPITTEL 6: EVALUERING AV FORMIDLINGSTILTAK

6.1 Innledning

I dette kapitlet skal jeg ta for meg en kritisk evaluering av de ulike formidlingstiltakene som er blitt nevnt til nå. Jeg skal gjøre en evaluering av de ulike tiltakene å diskutere positive og negative aspekter ved tiltakene. Innledningsvis vil jeg se på potensialet ved formidling som foregår direkte på utgravingsfeltet, for deretter å vurdere formidling som når videre ut. Et vesentlig punkt til slutt er å diskutere formidling mot spesifikke grupper.

6.2 Formidling i landskapet

Ute i utgravingsfeltet kommer vi nærmere hvordan de fortidige menneskene levde, landskapet og beliggenhet. Selv om omgivelsene har forandret seg kan man med bruk av ord og bilde hjelpe de besøkende å visualiserer seg hvordan de fortidige menneskene levde. Det er mange fordeler ved formidling i landskapet direkte fra utgravingsfeltet. I følge Glørstad (2004a), er denne formidlingen ”kanskje den beste muligheten til å formidle arkeologi og forhistorie som kroppslig og fysisk kunnskap, der kunnskapsformidlingen ikke bare blir en forstandsakt, men involverer kroppen og følelseslivet” (Glørstad, 2004a: 202).

Gjennom formidling fra landskapet får de besøkende oppleve og lære om arkeologien gjennom flere sanser, som jeg var innom i foregående kapittel. Pedagoger har forsket på læringstiler og hvordan mennesker lærer på best på ulike måter. Felles for alle er at man lærer best når man får tatt i bruk flere sanser (Andreassen, 2006a). Disse teoriene kan brukes til å gjøre formidlingen variert og tilpasset flere mennesker.

Utgravinger kan være spennende, det arkeologene avdekker har ikke sett dagens lys på kanskje flere tusen år. Ved utgravinger blir kulturminner ødelagt for å kunne dokumenteres, dette er noen som bare skjer en gang. De som vil oppleve dette har bare en sjanse (Bjerck, 2008: 43). Når arkeologene er ferdig skal det som regel bli noe nytt på stedet, det kan være bolighus eller en ny vei. Med formidling fra landskapet kan man tydeliggjøre nettopp disse aspektene. Selve utgravingen er en engangsforestilling med aktualitet og dynamikk (Bjerck, 2008: 43).

Formidling fra det arkeologiske utgravingsfeltet og landskapet gir publikum muligheten til å se hvordan arkeologene egentlig jobber. Et glimt inn i arkeologifagets verktøykasse (Bjerck, 2008: 43). Som nevnt tidligere har arkeologer en tendens til å anta at resultatene er viktigere enn hvordan arkeologer jobber (Holtorf, 2004: 45). Arkeologene og arkeologi som yrke kan være like interessant. Som jeg var innom tidligere liker Time Team seere de ulike personlighetene og dynamikken mellom dem. Publikum kan være interessert i arkeologi som yrke, overraskende mange har hatt en barndomsdrøm om å bli arkeologi og er derfor nysgjerrige. Men også hvordan arkeologer finner svarene kan være like spennende som hva vi finner (Bjerck, 2008: 43). Det er ikke alltid arkeologene finner noe ”fint”, men dette er en mulighet å vise publikum at man kan lære nye ting om menneskene som har bodd der. Som nevnt i kapittel 5 så var det blant annet den arkeologiske prosessen som gjorde programmet Time Team spennende, selv om de ikke fant noe sensasjonelt. De viser at de hverdagslig tingene også kan være like interessante som gull, sverd og hodeskaller. Som jeg var inne på i det foregående kapittelet så er det nytte for publikum å kunne relatere seg til de fortidige menneskene.

Aktiviteter er vanlig på arrangementer som åpen dag og omvisninger i feltet. Aktivitetene henger ofte sammen med tidsperioden arkeologene graver frem. Tilberedning av mat er ofte populært. Maten blir laget i kokegroper og på hellestein over bål. Demonstrasjon av håndverker er også mye brukt. I flere tilfeller får publikum prøve seg med veiledning fra profesjonelle. På steinalder utgravninger kan man få prøve å lage redskaper av flint og annen stein. Pil- og bueskyting er en aktivitet som passer både voksne og barn, flere universitetsmuseene har fått laget kopier av noen av de eldste buene funnet i Skandinavia. Aktiviteter knyttet til bronsealder og jernalder kan være spinning av ull, ildstål, kverning av korn og leirkar verksted (Næss, 2012). Hvilken aktiviteter varierer veldig på prosjekt til prosjekt. Hvilken kunnskaper og ferdigheter medarbeiderne på prosjektet har, men også påvirket av hva museet kan stille med.

6.2.1 Omvisninger i utgravingsfeltet

Omvisninger i utgravingsfeltet er det meste brukt formidlingstiltaket under arkeologisk feltarbeid. Dette fordi det i mindre grad må planlegges. Det kan være grupper eller personer som har kommet spontant på besøk eller blitt invitert eller har avtalt omvisning på forhånd.

Omfang av omvisning er avhengig om den er avtalt på forhånd, hva som har skjedd i utgravingsfelt denne dagen og hvor mye det er å gjøre. Omvisninger som er avtalt på forhånd er bedre planlagt og ikke like avhengig av den siste dagens hendelser. Planlegging gjør det mulig i enkelte tilfeller å organisere aktiviteter eller de fineste funnene. Omvisninger er vanligvis gjennomført av prosjektledere, formidlingsansvarlige eller feltledere. Ved små utgravinger der det ikke er så mye tid til omvisning av tilfeldig besøk kan noen enkle forberedelser være til god hjelp. Laminerte kart, bilder og tekst er et utmerket hjelpemiddel i felt ved travle dager.

Det kan være nyttig å klargjør hvem som har ansvaret for omvisninger av for eksempel tilfeldige besøkende på forhånd også når denne personen er borte eller opptatt. Man burde også reflekter over hva som kan være relevant å ta opp i omvisning før noen dukker opp. Som jeg er innom i kapittel 5 forstår publikum informasjonen bedre hvis de kan koble det til noe de kjenner fra før. I formidlingen bør man derfor ta for oss menneskene og knytte det til dagliglivet og samfunnet rundt. Et stort aspekt med formidling fra landskapet er det å være ute å kjenne vinden og regnet eller solen. Oppleve landskapet og bevege seg i terrenget, hvordan utsikten var fra boplassen. Det å få berøre gjenstandene mens den fortsatt er skittent og fersk fra joden og tenke på at den har ligget her i flere tusen år.

Som nevnt i kapittel 5 er det viktig å ikke undervurdere publikum. Publikum er sammensatt av ulike individer med ulike behov og intelligens sammensetning. Individer med logisk-matematisk intelligens forstår komplekse og abstrakte temaer lettere. Formidlere på Kaupang prosjektet i Vestfold ville at besøkende ikke bare skulle tilegne seg kunnskap om vikingtiden, men også om utgravningens vitenskapelige problemstillinger og arbeidsmetode (Melsom, 2006: 37). Den arkeologiske prosessen ble trukket frem av Time Team seere som én av grunnene til at de likte programmet (Bonacchi, 2013: 128). Kaupangprosjektet var usikker på hvordan publikum kom til å reagerer på de deler av omvisningen som tok for seg de bortimot usynlige restene etter bosetning (Melsom, 2006: 37). Prosjektet innså at publikums evne til å forstå komplekse idéer ikke må undervurderes (Melsom, 2006: 37). Fordi det er like viktig å bruke tid på å forklare hva man ser og besvare spørsmål mener Melsom (2006) at er det er ”avgjørende at omviserne var arkeologer som også deltok i utgravningsarbeidet” (2006: 37).

6.3.2 Åpen dag

Åpen dag er et mye brukt og godt likt formidlingstiltak selv om det er et tema for diskusjon blant arkeologer. I siste del av kapittel 4 har jeg tatt for meg denne diskusjonen. Blant arkeologene var det delte meninger om arrangementet, noen var positive andre negative. Det kom frem at enkelte prosjektledere mente at åpen dag var for ressurskrevende i forhold i utbytte. Tiltaket treffer veldig lokal, noe som ikke trenger å være negativt. Det er vanskelig å forutse hvor mange som kommer, 50 eller 500. Tiltaket kan på mange måter sees på som omvisning i større skala. Begge er ute i felt og omfanget kan variere fra prosjekt til prosjekt. Den største forskjellen er at det er tale om en åpen og formell invitasjon og det er ofte flere aktiviteter. Det ligger i navnet at det skal være åpent for alle som ønsker å ta turen innom.

Målgruppen til åpen dag kan variere fra prosjekt til prosjekt, men ofte er målgruppen barnefamilier. Forskning viser at når barn har det gøy, er det mer sannsynlig at resten av familien vil ha det hyggelig (Sutcliffe og Kim, 2014: 334). Formidlingsopplegg kan fort bli standardisert, utprøvd og lite nyskapende (Svanberg og Wahlgren, 2007: 27). Har man gjort mange slike dager er det en fare for at man gjøre mye av det samme om igjen uten å gi det en tanke. Det vanlige publikumet er ofte fornøyd med formidlingen, men arrangementet treffer ofte de spesielt interesserte. Publikum blir ofte passive lyttere eller mottakere av informasjon (Svanberg og Wahlgren, 2007: 27). Dette er noe man kan prøve å gjøre noe med, gjennom å bryte barrierer. Som oppgaven var innom i kapittel 5, så må vi skape en åpen, ivrig og engasjert atmosfære.

Selv om det er mange fordeler med formidling fra landskapet stiller det også spesielle krav. Besøkende kommer av egen interesse for å lære, for å ha det gøy, for å bli underholdt, for å nye solen, eller kanskje fordi de ikke hadde noe annet å gjøre (Geijerstam, 1998: 71). Men om publikum kjedelig seg eller det er kaldt og det regner, det er ingen toaletter og ikke noe sted å sette seg ned, er risikoen mye større for at publikum forlater området (Geijerstam, 1998: 71). Et arrangement som åpen dag kan bli påvirket av mange faktorer som tilgjengelig kollektiv transport eller at det er gode parkeringsmuligheter i nærheten. God planlegging og tilrettelegging i forhold til transport kan være avgjørende for hvor mange som kommer. Hvis det er vanskelig å komme til utgravingsfelte kan det løses ved å leie inn transport som går i skyttel i tidsrommet for arrangementet. Når tid den blir arrangert spiller også inn for eksempel om man velger å arrangere i ferier, hverdager eller helger. Svinesund prosjektet arrangerte

åpen dag på både hverdag og helg. De opplevde at det kom flere på arrangementer i helgene. Ønsker man å rettet seg mot et mer voksent publikum kan man vurdere å gjøre arrangementet på kveldstid i en ukedag. Det er også en del elementer som ligger utenfor prosjektet sin kontroll som været. Dette er noen elementer som ikke kan planlegges og værmeldinger kan slå feil. Bjerck (1989) mener man kan bruke dårlig vær som en ressurs. Været er en del av opplevelsen og kan brukes i læring. Det kan få publikum til å reflektere rundt spørsmål som *"hvordan i all verden greide de seg her ute? Bodde de virkelig her om vinteren?"* (Bjerck, 1989: 186).

Prosjekter som skal gjennomføre formidlingstiltak er avhengig av at lokalpressen omtaler arrangementet, både på papir og på nettet. Som nevnt tidligere ønsker de over 40 år å få informasjon om arrangementer i avisen. Hvis ikke lokalavisen ønsker å skrive om prosjektet eller formidlingstiltak kan prosjektet få et problem. Er det to konkurrerende aviser kan det også være vanskelig å få begge å skrive om dette på grunn av konkurranse de imellom. Er målgruppen en yngre gruppe under 40 år, kan man bruke sosiale medier til å spre informasjon om prosjektet.

Plakater eller skilting med bilder er hjelpemidler som også kan være nyttige i felt. For å levendegjøre steinalderen valgte

Vestfoldbaneprosjektet å **Figur 10 Replikaer av stein redskaper (Hentet fra: Reitan, 2014: 89)**

bestille replikaer av

steinalder redskaper som viste hvordan de ville sett ut. Uten det organiske materialet eller kunnskaper om redskapene i perioden er det vanskelig å forestille seg hvordan de ville sett ut eller hvordan de hadde vært i bruk. Replikaene besto av skjeftede økser, harpunspisser av bein, forskjellige kjerner, flekker, skraper og flekkekniv. Bruk av bilder og replikaer er gode hjelpemidler i formidlingen (Reitan, 2014).

Arrangementer som åpen dag trenger ikke være kjedelige. Det kan konkurrere med andre arrangementer i nærområdene. Bjørkum utgravingen som nevnt i kapittel 4 gjennomførte en åpen dag basert rundt konseptet markedsdag i vikingtid (Ramstad, 2010: 64). På

”markedsområdet” foregikk det ulike aktiviteter der matlaging og håndverk var sentralt. Det ble malt korn, steiking av brød, koking av grøt i klebersteingryte samt tilbereding av laks og lam i kokegroper (Ramstad, 2010: 64). Håndverkere ble plassert på ulike poster i tidsriktige ”vikingklær”, der publikum kunne observere og prøve seg med blant annet pil- og bueskyting (Ramstad, 2010: 64). Dette gjør opplevelsen mer spennende og man kan leve seg mer inn i perioden for utgravingen. Et annet alternativ er å gi besøkende mulighet til å kle seg ut og ta bilder, dette kan være spesielt gøy for barn og selfie-generasjonen.

Tilbakemeldingene til universitetsmuseene er at publikum ønsker flere åpne dag i utgravingsfelt. Det er ikke alltid de har tid eller er hjemme på tidspunktet for den åpne dagen, eller ikke fikk vite om arrangementet før etter dagen. Dette viser at dette er noe publikum ønsker seg mer av.

6.4 Digital formidling

Internett og sosiale medier som facebook er blitt en del av hverdagen i dagens samfunn. Spørsmålet er hvordan arkeologer kan bruke internett i formidling under og i etterkant av arkeologiske utgravinger. Sosiale medier har gjort at man som arkeologer kan være i konstant kontakt med andre arkeologer og ikke-arkeologer på en helt annen og uformell måte. Kombinasjonen av vitenskapelig innhold og uformell tone har være et viktig element i Time Teams popularitet, som jeg var innom i kapittel 5. Undersøkelser viser at personer som er engasjert i kunst og kultur på internett også er engasjert i kunst og kultur utenfor internett (Pett, 2012: 84). Sosiale medier og spesielt facebook er blitt et viktig verktøy for å oppdage og dele informasjon om kunst og kultur, facebook er kun etterfulgt av søkemotoren Google (Pett, 2012). Jeg skal i denne delen trekke frem fire kanaler for formidling på internett: nettsider, facebook, twitter og nettportalen norark.no.

Formidling fra utgravinger er blitt omtalt som en god arena for læring, men ikke alle kan eller har muligheten eller lyst til å ta turen ut i landskapet og utgravingsfeltet. Det er også tilfeller der utgravinger skjer på avsidesliggende steder. I slike tilfeller er digitale formidlingstiltak et godt alternativ, så fremst man har internettdekning i området.

6.4.1 Nettsider

Figur 11 skjermdump (27.02.15) av bloggen til Vestfoldbaneprosjektet (KHM)

Nettsider er brukt av arkeologer til populærvitenskapelig formidling og som informasjonskanal til pressen. Her kan publikum følge utgravingen gjennom utgravningsperioden og i ettertid. Under betegnelsen nettsider har jeg valgt å inkludere blogg, feltlogger, hjemmesider etc. Nettsidene er ofte knyttet til Universitetsmuseenes nettsider eller andre nettportaler som forskning.no.

Noen av de store utgravingsprosjektene på begynnelsen av 2000-tallet hadde egne nettsider eller hjemmesider. Prosjekter som kan nevnes er Svinesund, Ormen Lange, Gråfjellprosjektet,²⁴ E18 Brunlane²⁵ og Melkøya. Prosjekter som hadde feltlogg og ukeslogg var Tønsnes-prosjektet i 2008 og 2011 (forskning.no), Vestfoldbaneprosjektet og Bjørkum. Dessverre er de fleste nettsidene ikke lengre tilgjengelig, Melkøyprosjektets²⁶ nettside er delvis tilgjengelig, men man må taste inn riktig webadresse. Andreassen (2006a: 11) har gjennomgått flere av de eldre nettsidene som ikke lengre er tilgjengelig. Hun mener nettsidene fremstår som svært forskjellige, med ulike og kanskje uklare mål (Andreassen, 2006a: 11). Andreassen (2006a: 11) påpeker at ingen av dem synes heller å ha noen egentlig pedagogisk filosofi eller profil. Informasjonen stables bortover etter hvert som den kommer til (Andreassen, 2006a: 11). Det kan være vanskelig å balansere mengden av innhold, arkeologer

²⁴ <http://archive-no.com/page/4190/2012-05-12/http://www.khm.uio.no/utgravninger/prosjekter/grafjell/>

²⁵ http://archive-no.com/page/4190/2012-05-12/http://www.khm.uio.no/utgravninger/e18_brunlanes/

²⁶ http://melkoya.uit.no/start_no.htm

er ofte engasjerte og har mye å fortelle. Andreassen og Sem fremholder at når arkeologer lager nettsider går i de i den samme fellen som enkelte utstillinger på museene, ”de ble for opptatt av å henge opp lange bannere med den ene teksten etter den andre” (Andreassen og Sem, 2007: 88). Fokuset er ofte på innholdet og ikke formen, Andreassen hevder at formen på formidlingen er en del av innholdet i formidlingen (Andreassen, 2006a: 12). Innen for museene er det velkjent at form og innhold er like viktig. Under er et utdrag fra rapporten til Svinesund prosjektet.

« ... den enkle formmessige layouten er en hjelper som bidrar til å holde leseren fokusert på de ulike temaene som presenteres, og det finnes få eller ingen forstyrrende formmessige konstruksjoner som drar leserens oppmerksomhet vekk fra de sentrale budskapene i artiklene» (Gjesvold, 2004: 193).

Det kan virke som at de prøver å unngå å få stempelen «populærarkeologi» på informasjonen som legges ut (Andreassen, 2006a: 11). Det er ingenting som skal komme i veien eller forstyrre det vitenskapelige budskapet. I en arkeologisk dualistisk forståelse, har man den rene kunnskapen på den ene siden og den vulgære formidlingen på den andre (Ekeland, 2001: 102).

Tønsnes prosjektet opprettet en ukelogg Tromsø Museum sine nettsider i 2008, der man kunne lese om hendelser i feltet i løpet uken som var gått. Ukesloggen var lite besøkt, men tilbakemeldingene har vist oss at de som brukte dem, fulgte med hver uke. Skandfer (2010a) mener at dette viser at loggen har dekket et behov for informasjon. Prosjektet fikk tilbakemeldinger på at skoler brukte loggen i undervisningen om lokalhistorie og flere videregående skoler som benyttet innholdet har etterlyst mer informasjon (Skandfer, 2010a: 20). Flere nettsider og denne loggen er ikke lengre tilgjengelig. En svakhet med nettsider er at når prosjektperioden er over stopper som regel den økonomiske støtten, det er ikke penger til oppdatering og vedlikehold.

Målgruppen til nettsider er svært bredt fra barn, faginteresserte, lokal befolkning og journalister. Det er mange fordeler med en godt utviklet nettside ved store prosjekter som har hatt mye medieomtale. Det negative er at disse nettsidene er vanskeligere å finne, men med bruk av andre kanaler kan man nå ut til flere. Det betyr ikke at man ikke kan nå ut med nettsiden sin, men at den vil trenge hjelp. Her kan de nye medier være til hjelp, man kan benytte norark, facebook og twitter.

6.4.2 Facebook

Figur 12 skjermdump (27.02.15) av facebook-siden til prosjektet E18 Rugtvedt-Dørdal (KHM)

Facebook er et sosialt nettverk med over 1 milliard brukere på verdensbasis og i overkant av 3 millioner norske brukere. Av disse er ca. 75 % innom facebook daglig, det utgjør neste 60% av befolkningen²⁷. Nettverket er delt inn i personlige profiler, sider (merkevarer, organisasjoner, offentlige personer etc.), arrangementer og grupper. Den store bruker gruppen gjør at man potensielt kan nå ut til svært mange mennesker, men er avhengig av at sidene spres av andre gjennom deling og at brukere ”liker” siden. Det er gjennom delingen at man når ut til nye mennesker, vennene til den som deler kan se innlegget og kanskje dele videre til sine venner.

I Norge har flere av store de store prosjekter til KHM har opprettet egne facebook-sider: E18 Rugtvedt-Dørdal²⁸, Vestfoldbanen²⁹, E6 Gudbrandsdalen³⁰, E18 Tvedestrand-Arendal³¹, og Vinstravassdraget³². Her legges det ut bilder, filmsnutter, oppdateringer rett fra utgravingsfeltet, foreløpige resultater publiseres og linker etc. Sidene har mellom 300-600 *liker* hver. De som liker siden kan kommentere på innlegg, skrive på *veggen* til prosjektet, dele, like og kommentere innlegg og bilder og sende melding direkte til prosjektet. Innleggene som skrives på facebook-sidene kan beskrives som uformelle, dette kan forklares i

²⁷ <http://ipsos-mmi.no/sites/default/files/SOME%201%20kvartal%202015.pdf>

²⁸ <http://www.facebook.com/pages/Steinalder-langs-E18/287715921269879>

²⁹ <https://www.facebook.com/vestfoldbaneprosjektet?fref=ts>

³⁰ <http://www.facebook.com/E6Gudbrandsdalen>

³¹ <https://www.facebook.com/pages/Arkeologiske-utgravninger-langs-E18-Tvedestrand-Arendal/1446884512241737?fref=ts>

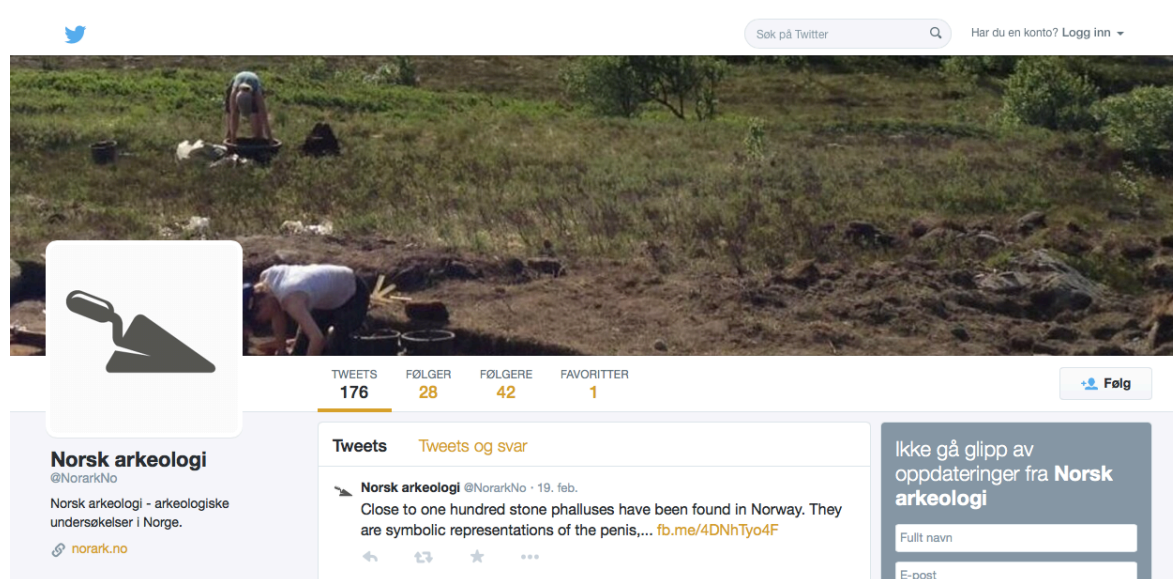
³² <https://www.facebook.com/ArkeologiLangsVinstravassdraget?fref=ts>

at terskelen for publisering er lavere.

Vestfoldbaneprosjektet har facebook-siden, Arkeologi langs Vestfoldbanen, som ble opprettet i 2011. Siden har fortsatt treff og antallet ”likes” 452 likes har økt siden prosjektslutt. Antallet fortsetter å stige selv om prosjektet er avsluttet og siden er sporadisk oppdatert. De benyttet facebook til formidling av ”feltlivet”, korte oppdateringer om fremdrift, resultater og spesielle funn (Reitan, 2014: 93). Siden ble også brukt til å linke til bloggen, der det ble publisert lengre og mer utdypende innlegg. Enkelte oppdateringer på facebook-siden hadde 1000–1200 unik Facebook-brukere, mens én oppdatering hadde en rekkevidde på nær 2800 brukere (Reitan, 2014: 94).

Det er enkelt å publisere innlegg på en facebook-side, facebook kan brukes gjennom applikasjoner på nettbrett og mobiler. Mange arkeologiske prosjekter har allerede tatt i bruk nettbrett i utgravingsfeltet. Dette kan både være positivt og negativ med tanke på kommentarer. Dette er noe nettaviser har møtt på, arkeologi er et tema der diskusjonene kan bli opphetet på godt og vondt. Heller ikke alle ønsker å opprette en facebook-profil, disse vil ikke få med seg informasjon som kan være relevante. Derfor bør ikke facebook være det eneste muligheten å følge en utgraving på nettet.

6.4.3 Twitter

Figur 13 skjermdump fra twitter

Twitter er et sosialt nettverk og mikrobloggetjeneste basert på korte meldinger med inntil 140 tegn. Twitter har rundt 288 millioner aktive brukere i måneden som sender tilsammen over

500 millioner meldinger hver dag (about.twitter.com). I Norge er det 849 000 brukere, der 24% er daglige brukere og 51% er månedlige brukere (Ipsos 3. kvartal 2014³³). Du kan følge hvem som helst og hvem som helst kan følge deg. Twitter er en arena som brukes av kjendiser, politikere, idrettsutøvere, bedrifter, organisasjoner og journalister. Brukeren med mest følgere har over 66 millioner følgere (Mars 2015). Twitter er i prinsippet enkelt, man skal svare på spørsmålet ”Hva skjer?” med opptil 140 tegn. Dette vil bli publisert på personen sin ”vegg”. Emneknagger, eller *hashtag* på engelsk, er symbolet # etterfulgt av et ord eller setning. De binder meldingen opp mot emner som er klikkbar og søkbar. Når du trykker på en emneknagg får du opp meldinger som inneholder den samme emneknaggen. Man kan svare på meldinger med og tagge personen ved å skrive @ direkte etterfulgt av personens brukernavn. Brukere har også muligheten til å dele meldingene.

Twitter er en arena for deling av meninger og for å kommentere hendelser i verden. Arrangementer og TV programmer har utnyttet twitter som plattform for «second screen-forum». Dette gir brukerne tilgangen på tanker, intensjoner og aktiviteter til millioner brukere i sanntid. Eksempel på emneknagg trender er #Skavalan og #nrkSofa. Det er blitt vanligere at tv-programmer legger inn emneknaggen i programmet og oppfordere seere til å benytte denne. Publisering av meldinger er lett og enkelt gjennom applikasjon på smarttelefoner, dette gjør det enkelt å publisere meldinger hvor som helst. 78 % av brukere er aktiv via mobil applikasjoner.

Twitter er en lite benyttet plattform innen populærvitenskapelig formidling i Norge. De fleste universitetsmuseene og Norark.no (@NorarkNo)³⁴ har en twitter-side. Norark benytter siden til promotering av nettportalen, facebook-siden og NTNU. Innleggene består av en kort beskrivelse og en link, ingen emneknagger. Jeg har valgt å ta Universitetsmuseenes profiler med fordi de sprer budskap om utgravingene ved å informere om åpen dag, linke til norark og artikler om prosjekter. Alle universitetsmuseene har en twitter profil, men bruken til museene varierer. Tromsø museum er den flinkeste til å bruke emneknagger, men de er ikke konsekvente. Emneknaggene knyttet til Tønsnes utgravingen i 2014 er #Tønnsnes og #urTromsø, men som bare er brukt en gang hver. Vestfoldbaneprosjektet opprettet en twitter-profil og facebook-side samtidig som de lanserte en mer brukervennlig blogg.

³³ <http://ipsos-mmi.no/sites/default/files/SOME%203%20kvartal%202014%20%2B%20Pinterest.pdf>

³⁴ <https://twitter.com/norarkno>

Brukernavnet er @ArkeologiVFB³⁵, de har publisert 35 meldinger og har 106 følgere (15.03.15). De har benyttet twitter til å dele linker om prosjektet enten blogginnlegg eller artikler skrevet om prosjektet. De har bare benyttet emneknagger en gang, dette ville ha gjort det enklere for interesserte å finne informasjon gjennom søk. Emnetaggene gjør det lettere folk mennesker å søke opp interessante meldinger. Dette gjør at de ikke treffer like bredt som de kunne.

I Storbritannia er twitter blitt brukt for å sende live-meldinger fra arkeologiske utgravinger (Richardson, 2012: 16). Twitter kan være nyttig arkeologisk formidling til allmenheten og nettverksbygging innen disiplinen arkeologi. Mobiler og nettbrett gjør det enkelt for arkeologer å oppdatere mens arkeologer holder på med utgravinger. Twitter er spesielt god egnet siden meldingene er kort, dette gjør at man kan oppdatere selv om man ikke har den beste datatrafikk dekningen.

Undersøkelser viser at antallet følgere på twitter henger sammen men populariteten til brukeren og ikke den innflytelsen (Richardson, 2012: 17). Brukere kan ha mange følgere uten å ha innflytelse. Den viktigste måten å måle innflytelse på er gjennom deling av meldinger, som representerer verdien av navnet til twitter brukeren (Richardson, 2012: 17). Undersøkelser viser at de med innflytelse på twitter har gjør mye av de samme tingene. De skriver meldinger regelmessig, de er kreative og bruker tid på å engasjere og oppholder samtaler med følerne deres (Richardson, 2012: 17). Richardson (2012) utførte i 2011 brukerundersøkelser blant arkeologer på twitter. I denne undersøkelsen kommer det frem at arkeologer som bruker twitter på arbeidsplassen skriver at de bruker twitter kun for å sende ut arkeologisk informasjon (Richardson, 2012: 19). Dette stemmer godt overens med min oppfatning av norsk arkeologi og twitter, det blir brukt som en kanal å dele linker til egen nettside og arrangementer. Arkeologer kan bli flinkere å bruke sosiale medier bevist og lære noen fra de som har innflytelse på twitter. Prosjektene som benytter twitter må tørre å være kreative og ikke minst starte å bruke emneknagger. De innflytelsesrike på twitter bruker som nevnt tidligere mye tid på å engasjere følgere og oppholde samtaler. Arkeologer burde oppfordre til diskusjon, samtaler og stille spørsmål til følgere. Dette gjelder ikke bare på twitter, men også facebook og andre sosiale nettverk. Benytt de til å skape en dialog, ikke bare enveiskommunikasjon.

³⁵ <https://twitter.com/arkeologivfb>

6.4.4 Norark

Figur 14 Skjermaidump (27.02.15) fra forsiden til nettportalen Norsk Arkeologi

Norark.no en nettportal for Norsk Arkeologi lansert i 2013. Utgangspunktet for nettportalen er forskningsprosjektet *Forskning i Felleskap*, som alle universitetsmuseene deltar i. Formålet med *Forskning i Felleskap* er å styrke forskningssamarbeidet mellom universitetsmuseene. Prosjektet skriver at de ønsker å skape en sammenheng mellom musenes forskningsaktivitet, samfunnsoppgave og rekrutering. Satsningsområdene til forskning i felleskap er populærvitenskapelig formidling, tre store fortellinger om fortiden: pionerene, landbruket, utmarka og samarbeid med forskerskolen *Dialogues with the past*. En av tankene bak nettportalen er å gjøre det enklere for publikum å finne arkeologiske utgravinger i nærområdet og holde seg oppdatert. Blogg-delen ligger lett tilgjengelig på forsiden der man kan filtrere sted, museum og år. På forsiden er det et kart med oversikt over alle arkeologiske utgravinger som skal gjennomføres dette året. Kartet gjør det enkelt å finne utgravinger i nærområdet, informasjon om prosjektet og i hvilken tidsrom undersøkelsene gjennomføres. Kommentarfeltet på blogginnleggene gjør det mulig for publikum til å kommunisere med arkeologene og stille spørsmål. En positiv ting i motsetning til nettsider er at alle prosjektene er samlet på ett sted, dette gjør det enklere å for eksempel å finne ut om det er noen utgravinger i nærområdet eller hjem kommunen.

Målgruppen for nettportalen kan oppfattes som noe uklar. Ut fra satsningsområdene kan det tenkes at målgruppen for bloggen er allmenheten, men det kan derimot virke som at mye er rettet mot arkeologer og spesielt interesserte. Innleggene har et høy faglig nivå, men dette kan gjøre at enkelte oppfatter de som tørre og kjedelige. Blogginnleggene blir hovedsakelig skrevet av prosjektledere og feltledere som er vant med rapportskrivning. Jeg vil påpeke at ikke alle innleggene er tørre, men hva som skrives varierer mye. Det viktigste er å være bevist på hvem man ønsker å skrive til. Hvis man ønsker å nå ut til for eksempel flere elever eller lokalbefolkningen er det flere grep man kan ta for å gjøre tekstene lettere å lese. For å finne ut om en tekst er lettlest kan man se igjennom hvor mye av teksten inneholder: kronologi, terminologi og teknologisk informasjon (Geijerstam, 1998: 102). Teksten burde være så konkret som mulig, jo færre uvanlige ord det er i teksten, desto mer tilgjengelig blir den. (Geijerstam, 1998: 103).

Et problem er at nettiden ikke er godt nok kjent utenfor de arkeologiske kretsene og spesielt interesserte. Norark har både Facebook-side (<https://www.facebook.com/norskarkeologi>) og twitter (@NorarkNo), men bruker sosiale mediene kun til å spre informasjon om bloggen og dele blogginnleggene. Bloggformatet gir en del begrensninger i forhold til nettsider. Informasjonen kan i noe tilfeller bli overfladisk eller for detaljert på enkelte ting. Prosjektene blir knyttet til bloggformatet med lite dynamikk. Bloggformatet er derimot enklere og mer kostnadseffektivt i forhold til nettsider. Publisering av innlegg er også enklere noe som gjør at flere prosjekter kan blogge om sitt prosjekt.

6.4.5 Oppsummering digital formidling

Felles for alle digitale formidlingstiltak er at man burde bli mer bevist på hvordan man bruker og utnytter potensialet deres. Det å legge ting ut på web er ikke nok i seg selv man burde ha et mål. Det er måten dette blir gjort på som avgjør om man treffer det publikummet man hadde tenkt seg. Derfor er det viktig å gjøre seg opp en mening om hvem man ønsker å nå, hvordan og hvorfor. Tilgjengeliggjøring og formidling bør føre til og fremme læring og interesse for arkeologi (Andreassen, 2006b: 47). Andreassen skriver at ”dette krever at både kunnskapsprodusentene og formidlerne forstår noen av mekanismene som ligger i de digitale mediene, at man ikke bare skriver en historie, som man så overlater til en teknolog å omsette digitalt” (Andreassen, 2006a: 12). Tekstene må tilpasses de digitale mediene, og da de trenger heller ikke være for seriøse.

6.5 Formidling til spesifikke grupper

6.5.1 Skoleformidling

Formidling fra landskapet gir barn muligheten til å lære om fortiden i et landskap de kjenner fra før, dette gir de bedre forutsetning for å forstå landskapet og endringene i det. De vil være bedre rustet til å forstå hvor det kunne vært fint å bo (Haug, 2011). Kvernberget gjennomførte vandring i landskapets ulike høydesoner, prosjektet undersøkte lokaliteter lå i en høyde fra ca. 20 moh. opp mot 43 moh. Vandringen er en fin mulighet å vis hvordan landhevingen har endret landskapet og plasseringen av boplassene. De vil kunne se nærmiljøet med nye øyne og reflektere over sin lokale identitet (Melsom, 2006: 36). Jeg skal nå se på to tiltak som retter seg mot barn; omvisninger og skolegravinger.

Omvisninger

Omvisninger er den mest benyttet tiltaket rettet mot skoleklasser. Omvisninger kan omfatte flere skoler og klasser. Mansrud (2009) fremholder at man mister muligheten for mer nyanserte framstillinger i forhold til skolegraving og at omvisninger mer krevende for den som holder det (Mansrud, 2004: 209). Selv om resultatet av omvisninger kan være variabelt trenger ikke omvisninger være ensformig eller kjedelig. Som med det offentlige arkeologi programmet i Wales rettet mot barn, kan det gjøres til en helhetlig opplevelse med dans, musikk, keramikk lagning og seremoniell knusing av disse (Reynolds og Adams, 2014).

Som tatt opp i kapittel 5 er det en fordel å legge formidlingsopplegg opp mot alderstrinn. Det er nyttig å vite hvor mye de på forhånd kan om forhistorien og andre konsepter som arkeologene ønsker å ta opp i omvisningen. På Ormen Lange prosjektet valgte de å dele skoleklassene inn i to grupper: 4.-7.klasse og 8-10. klasse. Slik at elevene skulle få bedre utbytte av besøke, ble begge gruppene tilsendt CD med PowerPoint presentasjon som skulle gjennomgås på forhånd. 4.-7.klasse: For den yngste gruppen fokuserte de på noen enkle hovedideer, med fokus på endringer i landskapet i steinalderen, jeger-sanker-fisker befolkning og de hverdagslige tingene som hva de spiste, hvor og hvordan de bodde og hvilken redskaper brukte de (Nyland, 2008: 45). De illustrerte disse hovedideene gjennom bilder fra nærområdet med forklarende tekst, tegninger og etnografiske bilder (Nyland, 2008: 45). De ble presenter for gjenstandene fra utgravingen gjennom bilder med forklaring på hva gjenstandene ble brukt til (Nyland, 2008: 45). Fokuset til elevene på 8-10. trinn var hvordan arkeologene jobber.

Dette inkluderte innmåling, graving i rutenett og kvadratmeter, tegning og funnkatalogisering. Eleven ble også presentert mer abstrakte ideer om samfunnets organisering og tanke verden (Nyland, 2008: 45). For eksempel: ”hva skjer med samfunnet når en blir bofast? Hva har vi funnet på boplassene, hva forteller funnene?” (Nyland, 2008: 45-46). Omvisning trenger ikke være overfladisk, opplegges kan legges til noen timer eller en hel dag.

Skolegraving/formidlingsgraving

Flere prosjekter har gjennomført utgravinger som formidlingstiltak til barn og unge (Mansrud, 2004, Amundsen et al., 2012, Carlstrøm og Forseth, 1992, Melsom, 2006). Resultatet fra de ulike forsøkene synes å være svært positive for alle parter (Andreassen, 2006a: 10).

Svinesundprosjektet er en av prosjektene som gjennomførte skolegraving. Deltageren var elever i 8. og 9. klasse fra en lokal ungdomsskole. Det ble satt opp ett helhetlig undervisningsopplegg, der ervervelsen av kunnskap om kulturminner, kulturminnevern og arkeologisk kunnskapsproduksjon var vel så viktig som å få delta i selve utgravingen (Mansrud, 2004: 203). Elevene skulle få et innblikk i den arkeologiske prosessen, den teoretiske så vel som praktiske (Mansrud, 2004: 203). De ønsket å vise et annet bilde av arkeologien enn det som vises i populærkulturen. Teorien eleven gikk igjennom var omfattende og grundig de fikk opplæring i:

- Hva er arkeologi?
- Kulturminner og kulturminnevern
- Arkeologi og tid: kronologi
- Typologi og datering
- Kulturhistoriske perioder
- Steinteknologi
- Hvordan skapes arkeologiske kunnskap?
- Naturvitenskaplige metoder
- Forskningsprosessen: arkeologiske teori og tolkning

Enkelte elever synes teoridelen ble for mye teori på en gang og over halvparten skulle ønske det var mer praksis (Mansrud, 2004: 208). Men dette gir elevene nødvendige tolkningsferdigheter for å involvere seg i arkeologisk tolkning (Hodder, 1995: 161).

Prosjektet ønsket å nettopp å vise en sammenheng mellom teori, metode og tolkning. Fokuset skulle være på arkeologi som en fortolkende vitenskap at det ikke er sannheter som presenteres (Mansrud, 2004: 204). I evalueringen av prosjektet skriver Mansrud at de kunne brukt mindre tid på å grave og mer tid på dokumentasjonsarbeid som tegning, innmåling og inkludert katalogisering og tolkningsdelen på slutten (Mansrud, 2004: 205). Dette står i kontrast til hva elevene selv oppga, som nevnt ønsket over halvparten mer praksis. På spørsmål om de følte den teoretiske opplæringen hadde vært stilstrekkelig for å forstå det de gjorde på utgravingen, svarte samtlige ja (Mansrud, 2004: 208). Tiltak som skolegraving omfavner ofte veldig få elever som til gjengjeld får grundig opplæring innen faget.

Omvisninger og skolegravinger er to veldig forskjellige tiltak. Den ene treffer veldig få, men kan være verdifull for de som deltar. Omvisninger kan rette seg mot et større antall klasser og skoler. Omvisninger kan ta med seg flere av de positive aspektene som det ble skrevet om i kapittel 5, knyttet til sanser og intelligenser. Teoriene bygger på at vi er forskjellige og ved å tilby forskjellige aktiviteter er det større sannsynlighet at de finner en aktivitet de mestrer. Skolegraving kan fort bli ensformig og kjedelig, spesielt hvis elevene ikke finner noe (Amundsen et al., 2012: 64). Tur og lek innimellom gravingen er også viktig, spesielt for de litt yngre elevene. Det er en fare for at skolegravinger kan bli litt ensidig, men det er mulig å kombinere de to tiltakene, ved å innføre graving som en aktivitet i forbindelse med omvisninger.

6.5.2 Formidling til tiltakshavere

Det er blitt snakket lite om formidling til tiltakshavere. De aller fleste utgravinger er forvaltningsgravinger eller redningsgravinger der kulturminner er blitt skadet. Tiltakshavere kan være alt fra privat personer, staten og større selskaper. Det er mange grunner til å formidle til tiltakshavere. I enkelte tilfeller for å unngå konflikter under utgravingen og ved fremtidige prosjekter. Spørsmål som man kan belyse ovenfor tiltakshaver er hva vi gjør, hvorfor graver vi, hvorfor tar det tid, hva brukes pengene til, hva finner vi etc. Formidlingen trenger ikke være rettet mot sjefene, men også ansatt. Dette kan være viktig fordi i enkelte store prosjekter jobber arkeologene side om side med anleggsarbeidere. Det er store maskiner i bruk og hvis man ikke respekterer og tar hensyn til hverandre kan det oppstå potensielt farlige situasjoner. Flere prosjekter har hatt formidlingstiltak rettet mot tiltakshavere, Melkøyprosjektet holdt foredrag til Statoil ansatte på prosjektet.

6.6 Utstilling

Utstillingene er benyttet i utgravingsfelt, under åpen dag/omvisninger eller som midlertidige under og etter utgraving. Disse består ofte av utvalgte funn fra utgraving stedet, de blir i noen tilfeller presenter uten kontekst i. Bjerck (2008) mener man må være bevisst på kontekst i statiske utstillinger av arkeologiske gjenstander utenfor feltsituasjonen og kan uten gode kontekstuelle forklaringer kan være mer til skade enn nytte (Bjerck, 2008: 50). I utforming av utstillingene trenger ikke kun bestå av gjenstander uten forklaringer, ved hjelp fra museene kan man lage gode utstillinger i og utenfor utgravingsfeltet. Illustrasjoner, rekonstruksjoner, kart, bilder og filmsnutter fra utgravingsfeltet er noe av de elementene man kan inkludere. Hvis man skal vise frem gjenstander og funn er det viktig å ha tekst eller bilder i tillegg som forklarer bruk og konteksten de er funnet i. I gjennomgangen av de utvalgte materialene kom det frem at flere av prosjektene har hatt midlertidig utstillinger under utgraving og noen med utstillinger i etterkant av prosjektet.

6.7 Oppsummering

Kapitelet har tatt for seg formidlingstiltak gjennomført fysisk i fra felt gjennom åpen dag og formidlingstiltak gjennomført digital via bl.a. sosiale medier både før og etter utgravningen. Kapitelet har vist fordeler og ulemper med formidlingstiltak gjennomført fra felt hvor publikum tillates å aktivere hele sanserekken i prosessen med å forstå landskapet, fortiden og den arkeologiske engangsforestillingen. Her argumenteres det for at målrettede aktiviteter for de forskjellige målgruppen, vil gjøre formidlingstiltakene mer velgjennomførte og slik ikke banalisere fortiden gjennom å prosjektere samtiden inn i fortiden. Innenfor den digitale formidlingskanalen er det minst like viktig at den arkeologiske formidlingen kjenner sin målgruppe om man skal nå flest og samtidig treffe riktig.

KAPITTEL: 7 AVSLUTNING

7.1 Innledning

I oppgaven har jeg belyst hvordan man kan styrke formidling arkeologiske utgravinger. Den har gjennomgått hva tidligere prosjekter har gjort og deres erfaringer. Det har skjert noen endringer i denne perioden 2000 til 2014, inkluderingen av en egen formidlingspost i *retningslinjene for budsjett* til Riksantikvaren har gjort det enklere for prosjekter å planlegge formidlingstiltak. Den digitale formidlingen har beveget seg fra fokus på nettsider, over til blogg og blogg til digitale medier og norark. Det er flere positive sider ved denne endringen, det er blitt lettere og raskere å formidle fra felt og ad-hoc og samtidig ha en toveis kommunikasjon. Norark har samlet universitetsmuseene og har gjort det enklere for publikum å finne og følge utgravinger fra hele landet. Disse viser at det er mange grunner til å drive med formidling fra arkeologiske utgravinger og ikke minst god formidling.

Til slutt ønsker jeg å belyse hvordan man kan styrke formidling fra arkeologiske utgravinger gjennom en *case*. Der jeg har tatt på meg jobbe å planlegge formidlingen på et arkeologisk utgravingsprosjekt.

7.2 Case

Jeg har fått i oppdrag å planlegge formidlingsopplegget ved en større en steinalder utgravingen. Det er flere boplasslokaliteter som skal undersøkes over en periode på tre måneder. Boplassene ligger på en øy med forbindelse til fastlandet. I budsjettet er det lagt av 4% av den totale arbeidsomfanget i felt til formidling, som skal dekke formidlingen som skjer under utgravingen og enkel formidling av resultatene av undersøkelsene i etterkant. Budsjettet på det totalte arbeidsomfang i felt er satt til 3 750 000 kr, 4% til formidling utgjør 150 000 kr. Riksantikvaren krever at omfang, opplegg og innhold av planlagt formidling skal begrunnes i prosjektplanen. Som belyst i kapittel 2 er det prosjektansvarlige som tar avgjørelsene om formidling skal inkluderes i prosjektplanen, ikke prosjektledere eller formidlingsansvarlige. I retningslinjer for budsjettering skriver Riksantikvaren at det kan inngås avtaler mellom utgravningsinstitusjon og tiltakshaver om formidlingstiltak ut over Riksantikvarens vedtak. Tiltakshaver er i "tilfellet" ikke positivt innstilt til undersøkelsene og ønsker derfor ikke å bidra mer enn de må.

Utgravingen skal skje i en liten kommune med ca. 6000 innbyggere, nærmeste byer er to timers kjøring unna med bil. Siden utgravingen ligger et stykke unna universitetsmuseet, er det begrenset hva de kan være behjelpelig med fra formidlingen-enheten. Planlegging og definering av målgrupper er som vist tidligere svært viktig. Som skrevet i kapittel 4 viser det seg at prosjekter som brukte mer tid på formidlingsplanen endret i mindre grad på planene underveis. I prosjektet har jeg valgt å fokusere på formidling til skoler og voksne mennesker.

7.2.1 Under utgraving

Formidlingen fra landskapet skal rette seg mot skolene i form av omvisning med aktiviteter, og et formidlingsopplegg på ettermiddag/kveldstid rettet mot voksne. Ved oppstart i utgravingsfelt vil det bli sendt ut pressemelding til lokalavisene i tillegg til av prosjektet vil blir lagt inn på nettportalen norark.no. Er det nødvendig med mye maskinell avdekking kan det være nødvendig å vente til prosjektet er ferdig med bruk av maskiner. På prosjekter er det alltid en fare for at besøkende komme uanmeldt innom utgravingsfelt. Nettportalen norark.no skal oppgis i pressemeldingen, med tydelig informasjon om at man kan følge denne og andre utgravinger der.

Formidlingsopplegget til skolene

Skolene i nærheten vil få en invitasjon om å delta på formidling i utgravingsfeltet. De som takker ja, vil delta vil få tilsendt en presentasjon som bør gjennomgås før formidlingen i landskapet. Presentasjonen skal være kort med fokus på grunnleggende informasjon som hva er arkeologi, kulturminner og om menneskene steinalderen, i tillegg til å sette nåtiden inn i fortiden.

I landskapet vil formidlingen planlegges med tanke på flere sanser og teorien om multiple intelligenser for variasjon og for å få dekket flest mulig *intelligenser*. Formidling skal foregå på barnas premisser, som nevnt i kapittel 5 er utgravingen ikke en lineær fortelling med start og slutt. Også her skal formidlingen legg opp til ulike aktiviteter som stimulerer flere sanser og intelligenser. Forslag til aktiviteter er snekring av brummere i tre, pil- og bueskyting, utkledning og late-som-lek. En annen aktivitet er vandring i landskapet med fokus på de ulike lokalitetenes plassering i landskapet og de endringene som har funnet sted. Det vil gi barna mulighet til å reflektere over lokal identitet og se nærmiljøet med nye øyne (Melsom, 2006: 36). Å bryte brød, spise eller tilberede mat sammen er en svært knyttende handling som har

dyptgående historiske tradisjoner. Under besøket skal det derfor tilberedes lunsj i kokegroper som serveres til besøkende på mest mulig integrerende og autentisk vis. I denne sammenhengen kan det være naturlig å snakke om mat og hva de forhistoriske menneskene kan ha spist. Den arkeologiske prosessen og ulike tolkningsmuligheter er også et tema som kan diskutere med barna. Vis at arkeologi er en fortolkende vitenskap og at det ikke er sannheter som avdekkes.

Voksne over 40

Den andre målgruppen er voksne mennesker, med det men er jeg de over 40 som er ferdig med småbarnsperioden. Formidlingstiltaket tiltenkt denne gruppen er omvisning på ettermiddag/kveldstid på en hverdag, tidspunkt avhengig av hvor langt nord man er i landet. Omvisningen vil bestå av en vandring i landskapet, dette er et landskap som de kanskje kjenner godt fra før. Derfor kan det være lurt å la de lokale også komme til ordet. Kunnskaper om hvordan området har vært brukt tidligere kan være av interesse for arkeologer og andre lokale eller ny tilflyttede. Fokuset på dette tiltaket vil i mindre grad være fokusert på aktiviteter slik som til barn. Laminerte kart og illustrasjoner er nyttige verktøy i formidlingen, dette kan være av hvordan landskapet kan ha sett ut gjennom steinalderen. Publikum kan få servert mat tilberedt i kokegroper. For å nå denne målgruppen bør arrangementet annonseres i lokalavisen og med postere på for eksempel nærbutikkene.

7.2.2 Digital formidling

Prosjektet skal skrive blogginnlegg på nettportalen Norark spredt utover feltsesongen. Som jeg har vært inne på tidligere er planlegging viktig hvis man ønsker å formidle, men det er ikke alltid nok. Ute i felt er det ofte mye som skjer og man jobber innen for et tidsskjema. Spesielt sluttene kan være stressende. Leder for formidlings-enheten på Tromsø Museum har uttalt at prosjekter kan ha planlagt formidling på forhånd og fordelt arbeidsoppgavene mellom medarbeideren på prosjektet. Selv om alt er planlagt er det ikke alltid det blir tid til formidlingen. Jeg vil foreslå å sette av tid til formidling. Hvis man for eksempel ønsker å publisere ett blogginnlegg i uken, kan man sette av 1 time i løpet av uken til kun skriving av blogginnlegget. Hvis man ønsker å få tid til å skrive må man legge av tid til det (Silvia, 2007: 11-18). Involver feltstaben på et tidligere tidspunkt for å danne seg en oversikt av hva de kan bidra med i formidlingen. Er det noen som er flinke på filming, fotografering og skriving? Benytt de resursene de har allerede.

Man må også tenke innhold når man skal skrive blogginnlegg, som jeg har vært innom i kapittel 6 så bør man gjøre tekstene lettlest. Dette kan gjøres ved å begrense bruken av kronologi, terminologi og teknologisk informasjon, jo færre uvanlige ord det er i teksten, desto mer tilgjengelig blir den (Geijerstam, 1998: 102-103). Arkeologer må prøve å tilpasse seg det formatet man skriver til. I første omgang bør vi begynne å ta ”andre typer bilder enn det som har vært vanlig, man bør lære seg å filme, og man må bruke litt mer tid på å skrive og sette seg inn i flere måter å skrive på” (Andreassen og Sem, 2007: 88).

I innleggene på norark burde man trekke inn forskningsprosessen, dette er en av elementene som seere av Time Team var begeistret for. I kapittel 4 kom det fram at enkelte prosjektledere syntes det er problematisk å støtte seg på antagelser. Dette i et ønske om å gi lokalbefolkningen et bedre svar. Vi må tørre å offentliggjøre funn tidligere i forskningsprosessen og gi publikum muligheten til å gjøre egne tolkninger og vurderinger (Andreassen og Sem, 2007: 88). Dette gjelder også formidling fra landskapet, tonen i innleggene kan ha en uformell tone, men samtidig være vitenskapelig. Innleggene trenger heller ikke innholdet mye informasjon.

7.2.3 Etter utgravingen

Fokus på formidling av resultatene av utgravingen til lokal samfunnet. Fortell hva utgravingen kan si om menneskene som levde på i dette området i steinalderen. Menneskeliggjør den arkeologiske dataen og relater til dagen samfunn. Arranger et åpent folkemøte i ettertid av utgravingen når resultatene er klare, slik det ble gjort på Kveøy prosjektet. Det forutsetter at det ikke går altfor lang tid mellom utgravingen og presentasjonen av resultatene.

7.3 Veien videre for formidlingen

Jeg startet kapittel 5 med å sette fokus på behovet for å profesjonalisere formidlingen. Dette er et felt som bør forskes mer på, spesielt publikums behov. Det holder ikke å bare formidle til de som vil høre, man må prøve å nå ut til grupper som i større grad ikke blir inkludert, som ungdommer og unge voksne, minoriteter og lavlønnede. Fokuset fremover bør være på hvordan man kan gjøre formidlingen fra arkeologiske bedre for publikum.

LITTERATURLISTE

- AMUNDSSEN, H. R., ENGER, S. & RINGEN, B.-K. 2012. *Arkeologisk skolegraving, historiske kilder og formidling 2009 - 2012 Husmannsplassen Søndre Åsgårdstua på Tangen, Stange kommune, Hedmark*. NIKU Rapport.
- ANDERSEN, Ø. 2014. To «hemmelige» bønder stopper bit av nye E18. Tilgjengelig: <http://www.dagbladet.no/2014/05/09/nyheter/innenriks/e18/veiarbeid/33210558/> [09.05.14].
- ANDERSEN, Ø., BRUSTAD, L. & FLYDAL, E. F. 2014. Dette er bonden som har stoppet nye E18. Tilgjengelig: http://www.dagbladet.no/2014/05/13/nyheter/pluss/nyheter_pluss/innenriks/e18/33258739/ [13.05.14].
- ANDREASSEN, B. 2014. Gravrøvere på Vang. Tilgjengelig: http://www.opdalingen.no/lokale_nyheter/article7377425.ece [24.05.14].
- ANDREASSEN, I. S. 2006a. Fortellinger om oldsaker: Fra raritetskabinett til internett. *Primitive Tider*, 9, s. 7-12.
- ANDREASSEN, I. S. 2006b. Fra gjenstand til fortelling: åpen arkeologi som ressurs for forskning og undervisning. I: KOCH, S. A. K. (red.). *Ringer i vann: Fleksibel læring – kvalitetsreformen i praksis*. Universitetet i Oslo, s. 41-54.
- ANDREASSEN, I. S. & PIERROUX, P. 2013. "How do you know that?" A study of narrative and mediation at an archaeological excavation site. *Nordisk Museologi*(1), s. 67-85.
- ANDREASSEN, I. S. & SEM, I. 2007. Blogg og wiki – kikkhull inn i arkeologisk feltarbeid. I: KOCH, S. A. K. (red.). *Ringer i vann : fem år med Fleksibel læring ved UiO*. Universitetet i Oslo, s. 75-91.
- ARNTZEN, J. E. & SOMMERSETH, I. 2010. *Den første gården i Nord-Norge: jordbruksbosetting fra bronsealder til jernalder på Kveøy*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- BARLINDHAUG, S. 2013. *Cultural sites, traditional knowledge and participatory mapping: long-term land use in a Sámi community in coastal Norway*. Tromsø: University of Tromsø.
- BARLINDHAUG, S. & PETTERSEN, B. 2011. Kartfesting av lokal kunnskap - en tverrfaglig tilnærming til kulturminneregistrering. *Primitive Tider*, 13, s. 17-30.
- BARTOY, K. M. 2012. Teaching through rather than about - Education on the context of public archaeology. I: SKEATES, R., MCDAVID, C. & CARMAN, J. (red.). *The Oxford Handbook of Public Archaeology*. Oxford University, s. 552-565.
- BERTELSEN, R., HANSEN, L. I. & OLSEN, B. 2001. Mellom tradisjon og modernitet: vern av kulturminner i Nord-Norge. I: Oslo: Norsk institutt for kulturminneforskning, s. 85-108.

- BJERCK, H. B. 1989. *Forskningsstyrt kulturminneforvaltning på Vega, Nordland. En studie av steinaldermenneskenes boplass- mønstre og arkeologiske letemetoder*. Serie: Gunneria. Trondheim: NTNU Vitenskapsmuseet.
- BJERCK, H. B. 2008. Allmennrettet formidling. I: BJERCK, H. B. (red.). *Ormen Lange Nyhamna: NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*. Trondheim: Tapir, s. 43-50.
- BJERCK, H. B. & ÅSTVEIT, L. I. 2008. *Ormen Lange Nyhamna: NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*. Trondheim: Tapir.
- BONACCHI, C. 2013. Audiences and Experiential Values of Archaeological Television: The Case Study of Time Team. *Public Archaeology*, 12(2), s. 117-31.
- CARLSTRØM, S. & FORSETH, L. 1992. En graving med skolebarn. *Nicolay*, 60(4), s. 70-77.
- CHASE, A. F., CHASE, D. Z. & TOPSEY, H. W. 1996. Archaeology and the ethics of collecting. I: VITELLI, K. D. (red.). *Archaeological ethics*. Lanham, Md.: Altamira Press, s. 19-26.
- CHILTON, E. S. & HART, S. M. 2014. Digging and destruction: artifact collecting as meaningful social practice. *International Journal of Heritage Studies*, s. 1-18.
- COOPER, D. E. 2006. Truthfulness and "inclusion" in archaeology. I: SCARRE, C. & SCARRE, G. (red.). *The ethics of archaeology: philosophical perspective on archaeological practice*. Cambridge University Press, s. 131-145.
- DAVIS, K. L. 1997. Site without sights: Interpreting closed excavations. I: JAMESON, J. H. (red.). *Presenting archaeology to the public: Digging for truths*. Altamira, s. 84-98.
- EKELAND, T. G. 2001. Fortid som fortellinger - i turistindustrien og i vitenskapelig arkeologi. *Primitive Tider*, 4, s. 101-112.
- ELLICK, C. 2000. Against the Clock. I: SMARDZ, K. & SMITH, S. J. (red.). *The archaeology education handbook: sharing the past with kids*. Walnut Creek, Calif.: AltaMira Press, s. 183-191.
- FALCH, T. 2002. Verdier, vern, forvaltning. I. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta, s. 101-106.
- FRØYLAND, M. 2003. *Finnes det en oppskrift for god formidling? Teori og forskningsresultater*. Tilgjengelig: <http://sff.museumsforbundet.no/?p=145> [18.03.2015].
- GEIJERSTAM, J. A. 1998. *Miljön som minne - att göra historien levande i kulturlandskapet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- GJERDE, J. M. & HOLE, J.-T. 2013. Tønsnes Havn, Tromsø kommune, Troms. Rapport frå dei arkeologiske undersøkingane 2011 og 2012. *Trommura*, 44.
- GJESVOLD, P. E. 2004. Internett. I: GLØRSTAD, H. (red.). *Svinesundprosjektet, Bind 4, Oppsummering av Svinesundprosjektet*. Oslo: Fornminneseksjonen, s. 192-194.

- GLØRSTAD, H. 2002. *Svinesundprosjektet, Bind 1, Utgravninger avsluttet i 2001*. Oslo: Oldsaksamlingen.
- GLØRSTAD, H. 2003. *Svinesundprosjektet, Bind 2, Utgravninger avsluttet i 2002*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- GLØRSTAD, H. 2004a. Formidling av Svinesundprosjektet. I: GLØRSTAD, H. (red.). *Svinesundprosjektet, Bind 4, Oppsummering av Svinesundprosjektet*. Oslo: Fornminneseksjonen, s. 191-202.
- GLØRSTAD, H. 2004b. *Svinesundprosjektet, Bind 3, Utgravninger avsluttet i 2003*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- GLØRSTAD, H. 2004c. *Svinesundprosjektet, Bind 4, Oppsummering av Svinesundprosjektet*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- HAMILAKIS, Y. 2013. *Archaeology and the Senses: Human Experience, Memory, and Affect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAUG, A. 2011. Nummedals fotspor – og andre spor. Om de arkeologiske undersøkelsene på Kvernberget. *Årbok for Nordmøre Museum*, 2011.
- HESJEDAL, A., RAMSTAD, M., NIEMI, A. R. & NORDBY, C. C. 2009. *Undersøkelsene på Melkøya: Melkøyaprojektet : kulturhistoriske registreringer og utgravninger 2001 og 2002*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- HODDER, I. 1995. *Theory and practice in archaeology*. London: Routledge.
- HOLM, A. & MYRVOLD, T. M. 2012. *Forvaltningsmuseenes og NIKUs ansvar og roller i forvaltningen av arkeologiske kulturminner*. Oslo: NIBR.
- HÖGBERG, A. 2007. The Past is the Present – Prehistory and Preservation from a Children's Point of View. *Public archaeology*, 6(1), s. 28-46.
- JACOBSEN, K. 2011. *Rapport - Arkeologisk feltarbeid i 2010 - Slagene på Re prosjektet*. Tilgjengelig: <http://slagenepare.com/Filnedlasting.aspx?Mid1=492&Filld=1178> [10.02.14].
- JAMESSON, J. 2003. Purveyors of the past: education and outreach as Ethical imperatives in archaeology. I: ZIMMERMAN, L., KAREN, V. & HOLLOWELL-ZIMMER, J. (red.). *Ethical issues in Archaeology*. AltaMira s. 153–162.
- JØRGENSEN, G. 2006. "Folkeopplysningens fribytter" - om identitet i formidlingen av forhistorien. *Primitive Tider*, 9, s. 23-32.
- KAHN, M. 2007. *Lærebok i kulturminnerett*. Trondheim: Tapir akademisk forl.
- KOLLTVEIT, G. 2014. *Jordan skjulte toner: Musikk og instrumenter fra steinalder til vikingtid*. Ford.
- KRIPPENDORF, J. 1999. *The holiday makers: Understanding the impact of leisure and travel*. Butterworth-Heinemann.

- KYVIK, G. 2006. *Arkeologisk utgraving - Tokke kommune - Vindlaus*. Tilgjengelig: <http://hdl.handle.net/123456789/1123> [03.02.14].
- MANSRUD, A. 2004. Svinesundprosjektet formidlingsgraving 2002. I: GLØRSTAD, H. (red.). *Svinesundprosjektet, Bind 4, Oppsummering av Svinesundprosjektet*. Oslo: Fornminneseksjonen, s. 203-210.
- MELSOM, C. 2006. Utgravinger som formidlingsarenaer. *Primitive Tider*, 9, s. 33-38.
- MELVOLD, S. A. & PERSSON, P. 2014. *Vestfoldbaneprojektet. Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med ny jernbane mellom Larvik og Porsgrunn. Bind I: Tidlig- og mellommesolittiske lokaliteter i Vestfold og Telemark*. Oslo: Portal.
- NOU. 2006. *Kunnskap for fellesskapet - Universitetsmuseenes utfordringer*. Oslo: Departementenes servicesenter Informasjonsforvaltning. Tilgjengelig: <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20062006/008/PDFS/NOU20062006008000DDDPDFS.pdf>.
- NYLAND, A. J. 2008. Skoleopplegg for besøk til utgravningene. I: BJERCK, H. B. (red.). *Ormen Lange Nyhamna: NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*. Trondheim: Tapir, s. 45-47.
- NÆSS, R. N. 2012. *Godt besøk på Åpen dag: Arkeologisk museum*. Tilgjengelig: <http://am.uis.no/aktuelt/article60910-4727.html> [20.10.14 2012].
- PARIS, S. G. 1997. Situated Motivation and Informal Learning. *The Journal of Museum Education*, 22(2/3), s. 22-27.
- PASSER, M. W. & SMITH, R. E. 2001. *Psychology: frontiers and applications*. Boston: McGraw-Hill.
- PETT, D. 2012. Uses of social media within the British Museum. I: BONACCHI, C. (red.). *Archaeology and digital communication: towards strategies of public engagement*. London: Archetype Publications, s. 83-102.
- POTTER, P. B. 1997. The archaeological site as an interpretive environment. I: JAMESON, J. H. (red.). *Presenting archaeology to the public: Digging for truths*. Altamira, s. 35-44.
- RAMSTAD, M. 2009. 6. Melkøyaprojektet og formidling. I: *Undersøkelsene på Melkøya: Melkøyaprojektet : kulturhistoriske registreringer og utgravninger 2001 og 2002*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet, s. 353-376.
- RAMSTAD, M. 2010. Vikingtidsplassen Bjørkum: utgraving og formidling. *Årbok for Bergen Museum*, s. 56-67.
- REITAN, G. 2014. Formidling av Vestfoldbaneprojektet. I: MELVOLD, S. A. & PERSSON, P. (red.). *Vestfoldbaneprojektet. Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med ny jernbane mellom Larvik og Porsgrunn. Bind I: Tidlig- og mellommesolittiske lokaliteter i Vestfold og Telemark*. Oslo: Portal, s. 88-104.

- REYNOLDS, F. & ADAMS, D. 2014. Sound and Performance in Public Archaeology: Examining the Benefits of Outdoor Learning with Creative Engagement at the Neolithic Site of Tinkinswood Burial Chamber, Vale of Glamorgan. *Time and Mind*, 7(1), s. 13-31.
- RICHARDSON, L. 2012. Twitter & Archaeology: An Archaeological Network in 140 Characters or Less. I: BONACCHI, C. (red.). *Archaeology and Digital Communication*. London: Archetype, s. 15-24.
- RICHARDSON, L. & ALMANSA-SÁNCHEZ, J. 2015. Do you even know what public archaeology is? Trends, theory, practice, ethics. *World Archaeology*, 47(2), s. 194-211. doi: 10.1080/00438243.2015.1017599.
- RIKSANTIKVAREN 2010. Strategisk plan for forvaltningen av arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer 2010-2020.
- RIKSANTIKVAREN. 2011. *Utgifter til særskilt gransking av automatisk fredete arkeologiske kulturminner og skipsfunn, jf. Kulturminneloven §§ 8 og 14, jf § 10. Retningslinjer for budsjettering og regnskap: Riksantikvaren. Tilgjengelig: http://www.riksantikvaren.no/filestore/Arkeologiske_kulturminner_retningslinjer_budsjettering_2011.pdf [10.10 2013].*
- RIKSANTIKVAREN. 2014. *Delegasjon av midlertidig myndighet. http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Om_Riksantikvaren/Strategier/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=126971.*
- SILVIA, P. J. 2007. *How to write a lot: A practical guide to productive academic writing*. Washington, DC: American psychological association.
- SKANDFER, M. 2010a. Formidling. I: SKANDFER, M. (red.). *Tønsnes havn, Tromsø kommune, Troms: rapport fra arkeologiske utgravninger i 2008 og 2009*. Tromsø: Tromsø Museum - Universitetsmuseum.
- SKANDFER, M. (red.). 2010b. *Tønsnes havn, Tromsø kommune, Troms: rapport fra arkeologiske utgravninger i 2008 og 2009*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- SMARDZ, K. 1997. The past though tomorrow: Interpreting Toronto's heritage to a multicultural public. I: JAMESON, J. H. & HORAK, V. (red.). *Presenting archaeology to the public: digging for truths*. Walnut Creek, California: AltaMira, s. 101-113.
- SUTCLIFFE, K. & KIM, S. 2014. Understanding children's engagement with interpretation at a cultural heritage museum. *Journal of Heritage Tourism*, 9(4), s. 332-348.
- SVANBERG, F. & WAHLGREN, K. H. 2007. *Publik arkeologi*. Lund: Nordic academic press.
- ØVRETVEIT, O. J. 2015. Oldtidsfunn tvingar han til å bruke 32 milioner på arkeologi. *Vest24*.

APPENDIKS A

Spørreskjema - Formidling fra arkeologiske utgravinger

Introduksjon

Hei, jeg er en masterstudent i arkeologi fra Norges arktiske universitet UiT. Jeg skriver masteroppgave om formidling fra arkeologiske utgravinger. Med oppgaven min ønsker jeg å undersøke hvordan man kan styrke formidling fra felt. For å finne dette ut skal jeg blant annet se nærmere på hva som er blitt gjort tidligere av formidling fra felt og er interessert i erfaringene rundt formidling. Jeg har valgt ut ulike prosjekter fra hele landet, både stor og små som jeg mener har gjort interessante valg i forhold til formidling. Takk for din tid.

- Veronika Luneborg

Personvern

Alt som du opplyser om nedenfor kan bli referert til i masteroppgaven. I utgangspunktet ønsker jeg å referere til uttalelser i skjemaet med henvisning til konkrete prosjekter, hvilken innebærer at du vil kunne identifiseres med fullt navn. Dersom du ikke ønsker dette vil det bare bli referert til "en informant" uten bruk av navn eller arbeidssted.

Ønsker du å reservere deg mot bruk av navn i oppgaven?

Ja

Nei

Jeg gjør oppmerksom på at tekstboksene tilpasser seg teksten slik at det er mulig å skrive så mye eller lite som man ønsker.

1. Hva er ditt synspunkt på formidling fra arkeologiske utgravinger? Er dette noe som bør prioriteres? Utdyp gjerne.

2. Hva mener du er fordelene og ulempene med formidling under feltarbeid?

Spørsmål knyttet til ... prosjektet

Denne delen tar for seg spørsmål som blir stilt til alle prosjektene.

3. Ble det kalkulert inn formidling i budsjettet, for eksempel i form av egen budsjettpost?

4. I følge riksantikvarens retningslinjer for budsjett og regnskap punkt 2.1.6 kan formidling budsjetteres med inntil 4% av kostnadene for samle arbeidsomfang i felt. Ble denne muligheten benyttet (vennligst se bort ifra dette spørsmålet hvis disse retningslinjene ikke eksisterte på tidspunktet for ditt prosjekt)?

5. Var formidlingen planlagt før oppstart av feltsesongen? Hvis ikke, var det noen særskilt grunn til dette?

6. Ble det gjort endringer i formidlingsplanen underveis, og i tilfelle hvorfor?

7. Hvem hadde ansvaret for planlegging og gjennomføring av formidlingstiltak?

8. Ville planlegging, organisering og gjennomføring av formidlingstiltakene vært annerledes om det hadde vært flere ressurser tilgjengelig?

9. Er det ønskelig med mer ressurser til formidling?

10. Hvilken formidlingstiltak ble gjennomført i løpet av feltperioden og hvilken målgruppe var formidling rettet mot?

11. Ble det gjennomført formidlingstiltak etter feltarbeidet (for eksempel formidling av resultater til allmenheten eller lokalbefolkning)?

**12. Hvordan informerte dere publikum/målgruppene om formidlingstiltakene?
Aviser, internett, postere etc.**

13. I hvilket omfang forekom det mer uformell formidling utenom de planlagte tiltak (folk som selv tok kontakt, folk som spontant kom forbi, journalister som oppsøkte dere etc.)?

14. Hvilken formidlingstiltak mener du var vellykket og hvorfor?

15. Hvilken formidlingstiltak mener du var mindre vellykket og hvorfor?

16. I ettertid, er det noe dere ville ha gjort annerledes?

Tilleggsspørsmål

Takk!

APPENDIKS B

Tromsø Museum

NR	Prosjekt	Fylke	år	date ring	for midling	Digit al	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Av is	Ra di o	TV	Fagformidling	Informasjon
1	Tønsnes havn	Troms	2014	SA	IP	NA	Åpen dag		L				Norark
2	Kvann dalen	Nordland	2014	-	nei								(Figenschau, 2015)
3	kV420 Ofoten-Balsfjord	Troms, Nordland	2013	NT	nei								(Henriksen og Hole, 2014)
4	Setermoen skytefelt	Troms	2013	NT	nei								(Henriksen et al., 2014)
5	Albertmyra	Nordland	2013	BA JA	nei								(Henriksen og Niemi, 2014)
6	Cuđojoganjálbmi	Finnmark	2013	SA	nei								(Sommersest, 2014)
7	kV420 Balsfjord-Hammerfest	Finnmark Troms	2013	SA	nei								(Niemi et al., 2014)
8	Stangnes syd	Troms	2013	SA	Ja	NA			L				(Nergaard og Oppvang, 2014)
9	Neslia	Troms	2013	NT	nei								(Mikalsen, 2013)
10	Svennalndvatna	Finnmark	2012	SA.	nei								(Niemi, 2012b)
11	Storvikeidet	Finnmark	2012	JA	nei								(Figenschau, 2012)
12	Tønsnes havn	Troms	2011, 2012	SA	ja	Forskning.no	Åpen dag, "arkeolog for en dag" konkurranse (nordlys), omvisninger i felt	Foredrag	L R N	L R N	L N	Resultatbørsen NAM 2011	(Gjerde og Hole, 2013)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Aviss	Radio	TV	Fagformidling	Informasjon
13	Kobbryggdalen	Troms	2011		nei								(Niemi, 2012a)
14	Røsnes	Nordland	2011	JAMA									(Mikalsen, 2014)
15	Mauken/Blåtind Skytefelt	Troms	2010	JAMANT	nei								(Arntzen, 2010)
16	Bergli	Troms	2009-2010	SATM	Ja	Blogguit	Åpen dag, omvisning av skoleklasser		L R		R	Foredrag ved CAA Norge 2010, NAM 2010	(Grydeland og Arntzen, 2014)
17	Skjærvika/Fjellvika	Finnmark	2009-2010	SATMJA	Ja	Nettside	Filmdokumentasjon, midlertidig utstilling på Gjenreisningsmuseet i Hammerfest, Åpen dag med turmarsj	Midlertidig utstilling på TMU 2011, foredrag og stand div. TMU, midlertidig utstilling i 2011 TMU,	L R		R	NAM, UiT	(Henriksen et al., 2013)
18	Tønsnes havn	Troms	2008-2009	SA	Ja	Ukeslogg TMU nettside	Åpen dag, omvisning av skoleklasser	Arrangementer TMU, foldere, Ottar	L R N	L	R	NAM, UiT	(Skandfer, 2010)
19	Kveøya	Troms	2008-2009	JA	Ja	Nettside	Åpen dag, omvisning av skoleklasser	Presentering av resultater ved Åpent folkemøte	L R N	R	R	UiT, CAA	(Arntzen og Sommerseth, 2010)
20	Skålbunes	Nordland	2006-2007	SAJA	Ja		Åpendag,,formidling sdag for oppdragsgiver, historielag, omvisning av skoleklasser		L R N		R	NAM	(Arntzen og Grydeland, 2008)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperio de	for mid ling	Digi tal for mid ling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	A vi s	R ad io	T V	Fagformidling	Informasjon
21	Vielggisbåkte og Sluḡkajávrrre	Nordland	2002- 2003		nei								(Andersen, 2006)
22	Melkøya	Finnmark	2001- 2002	SA TM	ja	Nett side	Publikumsdager i Hammerfest, åpen dag, feltformidling og pressomvisning, midlertidige utstillinger i felt	Utstillingen Form i fortiden og Ilden i fokus TMU. Ottar (Hesjedal og Niemi 2003) og (Niemi 2006)	L R N	N	N I	Foredrag: NAM, UiT, TMU, Arkeologisk Museum, UiB, Steinalderkonferans en, Nordisk arkeologikongress, University of Vilnius, NAC.	(Hesjedal et al., 2009)
					9/4 0 %								

Kulturhistorisk Museum, Oslo

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Avis	Radio	TV	Fagformidling	Informasjon
1	E18 Rugtvedt-Dørdal	Telemark	2013-2015	SA YJA	IP	FB,, NA							Norark, facebook
2	E18 Bommestad-Sky	Vestfold	2011-2012	SA	ja	NA, FB	Åpen dag	Utstillingen: Hard Rock Trasé i samarbeid med Vestfoldbaneprosjektet					(Damlien og Solheim, 2013)
3	E6 Gudbrandsdalen	Oppland	2011-2012	JA	IP	FB		Utstilling på Dale-Gudbrands gård					Facebook, KHM
4	Vestfoldbaneprosjektet	Larvik og Porsgrunn	2010-2012		ja	FB, Blogg	Åpen dag, omvisning av skoleklasser	Utstillingen: Hard Rock Trasé i samarbeid med E18 Bommestad-Sky			N		(Melvold og Persson, 2014)
5	Stavenes	Aust-Agder	2011		ja		Besøk av tiltakshaver og fylkeskommunen						(Russ og Loftsgarden, 2012)
6	Hvam lille og Hvam store	Akershus	2010	JA MA	ja				L				(Gundersen, 2011a)
7	Breivik	Aust-Agder	2010	MA	nei								(Gundersen, 2011b)
8	Skjelsø	Telemark	2009	SA.	Ja								(Damlien og Glørstad, 2009)
9	E18 Gulli-Langåker	Sandefjord	2009-2010		Nei	Nettside							(Gjerpe, 2005)
10	Nomeland, Hovet og Bjørgum	Aust-Agder	2007		Ja		Omvisning av skoleklasser						(Kjos, 2007)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Aviss	Radio	T V	Fagformidling	Informasjon
11	Moi (Hove, Skeie, Dalen)	Aust-Agder	2007		ja				L R				(Reitan, 2009)
12	Frydenlund gård	Buskerud	2007	JA MA	ja				L				(Østmo og Gustafson, 2009)
13	Klepland	Vest-Agder	2007		ja				L		L		(Hauge, 2007)
14	Leirgrav og Holtar	Telemark	2006	JA MA	Nei								(Wikstrøm og Bernhardt, 2007)
15	Bitdalen	Telemark	2006	MA	nei								(Bergstøl, 2007a)
16	Tho	Telemark	2006	YJA	ja		Omvisning av skoleklasser		L				(Ystgaard, 2006)
17	Leirgrav og Holtar	Telemark	2006	JA MA	nei								(Wikstrøm og Bernhardt, 2007)
18	Grimsøy	Telemark	2005		ja		Åpen dag		R				(Bukkemoen og Ystgaard, 2006)
19	Torsholt	Telemark	2005		ja		Åpen dag, omvisning av skoleklasser, historielag	Rapport utdelt historielag, skole, interesserte.		R	R		(Bergstøl, 2007b)
20	Gran nordre	Vestfold	2002-2003	JA MA.	nei								(Martens, 2004)
21	E6-prosjektet Østfold	Østfold	2003-2006		ja	Nettside	Åpen dag	Utstillinger og foredrag	ja	ja	ja	Innlegg og foredrag på konferanser og seminar	(Bårdseth, 2008)
22	E18 Vestfold	Vestfold	2003-2007	JA	ja		Åpen dag. Omvisning: Vestfold fylkeskommune, Norsk arkeologisk selskap	Foredrag: KHM, Midgard historiske senter, Larvik museum, historielag. Miniutstillinger KHM	L R N	R N	R N	NAM, UiO, Norsk arkeologisk selskaps generalforsamling (se mer 151)	(Gjerpe, 2008a, Gjerpe, 2008b, Gjerpe, 2008c, Gjerpe, 2005)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Avis	Radio	TV	Fagformidling	Informasjon
23	Gråfjell	Hedmark	2003-2005	SA-MA	ja	Nettside	Omvisning skoleklasser						(Rundberget, 2007, Amundsen, 2007, Stene et al., 2010)
24	Svinesund	Østfold	2000-2004	SA	Ja	nettside	Åpen dag, formidlingsgraving, omvisninger	Skilt ved den gamle Svinesundbrua, ti populærvitenskapelige foredrag	L N	N	N		(Glørstad, 2004)
25	Kaupang	Vestfold	2000-2002	JA	nei								(Skre, 2007)
					18/72 %								

NTNU Vitenskapsmuseet

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Aviss	Radio	TV	Fagformidling	Informasjon
1	Vestre rosten	Sør-Trøndelag	2014	JA	nei								(Gran og Haug, 2015)
2	Gjemble lille	Nord-Trøndelag	2014	BA JA	ja	NA			L				(Heen-Pettersen og Ystgaard, 2015)
3	Tranaskogen	Nord-Trøndelag	2014	BA JA	ja		Omvisninger, åpen dag						(Engtrø og Haug, 2015b)
4	Toven	Møre og Romsdal	2014	BA	nei								(Heen-Pettersen og Haug, 2015)
5	Horgmoen	Sør-Trøndelag	2014	BA JA	nei								(Bryn og Ystgaard, 2015)
6	Ørland kampflybase	Sør-Trøndelag	2014	JA MA	ja	NA	Omvisning						(Engtrø og Haug, 2015a)
7	Rygg	Nord-Trøndelag	2014	JA	ja		Omvisning skoleklasse, åpen dag	Artikkel i Spor nr. 2 -2014		R			(Dyrendal og Haug, 2014)
8	Mjåvatnet vestre	Nordland	2014	-	nei								(Lorentzen og Berglund, 2014)
9	Vågstrandstunellen	Møre og Romsdal	2013	SA- MT	nei								(Lorentzen et al., 2015)
10	Valum-Hallum	Nord-Trøndelag	2013	EJA	ja	NA	Omvisning av skoleklasser		L R	R		NAM	(Mokkelbost og Sauvage, 2014)
11	Thora Storm vgs	Sør-Trøndelag	2013	BA JA MA NT	nei								(Engtrø og Sauvage, 2014a)
12	Ølvisheimvegen	Nord-Trøndelag	2013	JA	nei								(Mokkelbost, 2014)
13	Høkneslia	Nord-Trøndelag	2013		nei								(Engtrø og Sauvage, 2014b)
14	Karlsøysletta	Sør-Trøndelag	2013		nei								(Haugen, 2014)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Avis	Radio	T V	Fagformidling	Informasjon
15	Håberg	Sør-Trøndelag	2010	JA	ja		Omvisning av skoleklasser						(Birgisdottir og Rullestad, 2010b)
16	Hagadalen, Kiran	Sør-Trøndelag	2010	SA	nei								(Birgisdottir og Rullestad, 2010a)
17	Vike Ytre	Møre og Romsdal	2010	JA	ja		Omvisning av skoleklasser, tidligere grunneier, representanter fra tiltakshaver, naboer, ansatte i kulturminnevernet, fylkeskommune og andre interesserte		L				(Rullestad, 2010b)
18	Nelset Nedre	Møre og Romsdal	2010	BA JA	nei								(Rullestad, 2010a)
19	Fosslia	Nord-Trøndelag	2010	YBA YJA	ja		Omvisning tiltakshaver, naboer, kommuneansatte og andre interesserte.						(Dyrendal, 2010)
20	Berg	Nord-Trøndelag	2010	BA JA	Ja		Omvisninger		L R N	N			(Norderval, 2010)
21	Skjetnan Øvre	Sør-Trøndelag	2010	YJA	nei								(Øien, 2011b)
22	Liavegen, Kalslyst	Sør-Trøndelag	2010	YJA	nei								(Øien, 2011a)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidperiode	formidling	Digital formidling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	Avis	Radio	TV	Fagformidling	Informasjon
23	Bolsøy skole	Møre og Romsdal	2009	BA JA	Nei								(Auset, 2009b)
24	Trollstigen resort	Møre og Romsdal	2009	BA JA	ja		Omvisning,						(Øien, 2010)
25	Røvika	Møre og Romsdal	2009	BA JA	ja		Omvisning av skoleklasser		L R				(Breivik, 2009)
26	Torset	Møre og Romsdal	2009	SA	Ja		Åpen dag						(Auset, 2009a)
27	Sætre Østre	Nord-Trøndelag	2007	BA JA	ja		Omvisning av kommunestyre, historielag, barnehage, skoleklasser, folderee		L				(Strøm, 2009)
28	Forsetmoen	Sør-Trøndelag	2008-2009	EJA	Ja		Omvisning barnehage						(Øien, 2009)
29	Nessjordet	Nord-Trøndelag	2008		Ja		Omvisning gårdeier, naboer, ansatte ved NTNU, NTFK, journalister, andre interesserte		R				(Lundberg, 2010)
30	Solem og Haug	Nord-Trøndelag	2008	ESA	nei								(Svendsen, 2009)
31	Kjønstad	Nord-Trøndelag	2008	-	nei								(Øien, 2008b)
32	Hestvika	Nord-Trøndelag	2008	BA	Ja		Omvisning		L				(Øien, 2008c)
33	Hallem	Nord-Trøndelag	2008	BA EJA	nei								(Birgisdottir, 2010)
34	Smevikhaugen	Nordland	2008	EJA	nei								(Herstad, 2008)
35	Hollingsbukta	Møre og Romsdal	2008	EJA	nei								(Sauvage, 2009)

NR	Prosjekt	Fylke	år	tidp erio de	for mid ling	Digi tal for mid ling	Formidling fra felt	Formidling i ettetid	A vi s	R a di o	T V	Fagformidling	Informasjon
36	Fleskhus	Nord-Trøndelag	2008		nei								(Øien, 2008a)
37	Kvernberget	Møre og Romsdal	2006-2007	SA	ja		Omvisning av 31 skoleklasser, åpen dag	Tegne oppgave til skoleklassene. Hva gjør arkeologene ved Kvernberget?" og "Hva tror du noen gjorde der for 10 000 år siden?"					(Haug, 2011)
38	Ormen Lange Nyhamna	Møre og Romsdal	2003-2004	SA BA JA	ja	Nett side	Åpen dag, skoleformidling, omvisninger, midlertidige utstillinger, skilting	Presentasjon av resultatet på NTNU Vitenskapsmuseet, utstillinger og presentasjoner					(Bjerck og Åstveit, 2008)
					18/ 47 %								

Universitetet i Bergen

NR	Prosjekt	Fylke	år	tid pe rio de	for midl ing	Digital formi dling	Formidling fra felt	Formidling i ettertid	A vi s	Ra di o	T V	Fagformidling	Informasjon
1	Bjørkum	Sogn og Fjordane	2009	JA	Ja	Nettsi de	Åpen dag, filmdokumenta sjon, omvisning av skoleklasser,	Utstilling ved Fortidsmin neforeningens besøksenter, skilting					(Ramstad, 2010)
2	Hjemeset	Møre og Romsdal	2007- 2008		Nei								(Olsen et al., 2010)
3	Buhaugane hyttefelt	Sogn og Fjordane	2007		Nei								(Tveiten og Simpson, 2008)
4	Voldum	Sogn og Fjordane	2004- 2005		Nei								(Knagenhjelm, 2008)
5	Evebø	Sogn og Fjordane	2000		Nei								(Diinhoff, 2006)
6	Fremre Øygaard	Sogn og Fjordane	2000		Nei								(Diinhoff og Sæbø, 2006)
7	Eide, Nordfjord	Sogn og Fjordane	2000	EJ A	Nei								(Diinhoff, 2009)
					1/1 4%								

LITTERATURLISTE APPENDISK

- AMUNDSEN, T. 2007. *Gråffjellprosjektet, Bind 2, Elgfangst og bosetning i Gråffjellområdet*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- ANDERSEN, O. 2006. *Utgravningsrapport fra Vielggisbåkte og Slunkajávrrre i Hamarøy kommune 2002-2003*. Drag: Árran lulesamisk senter.
- ARNTZEN, J. E. 2010. *Arkeologiske undersøkelser i tilknytning til Mauken/Blåtinf skytefelt*. Tromsø Museum. Tilgjengelig:
<http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5938/article.pdf?sequence=1>.
- ARNTZEN, J. E. & GRYDELAND, S. E. 2008. *Fra steinalder til jernalder på Skålbunes: RV 17-prosjektet på Tverlandet, Bodø kommune, Nordland*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- ARNTZEN, J. E. & SOMMERSETH, I. 2010. *Den første gården i Nord-Norge: jordbruksbosetting fra bronsealder til jernalder på Kveøy*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- AUSET, H. 2009a. *Utgraving av Tidligmesolittisk Steinalderlokalitet Lok 4 ID: 127392*: NTNU. Tilgjengelig:
http://www.ntnu.no/documents/10476/201854870/Torset_Aure.pdf/b615e821-ae33-4c20-9237-c0a8f04d4397.
- AUSET H. 2009b *Arkeologiske undersøkelser ved Bolsøya Skole gnr 17, Molde kommune Møre og Romsdal*. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/201854870/BOLSØYA+SKOLE+-+MOLDE-+MØRE+OG+ROMSDAL.pdf/c450acd2-5048-4575-9158-71d68f5f86c1>.
- BERGSTØL, J. 2007a. *3 kullgroper (id. 94733, 94736, 94737) Bitdalen 140/1,2 Vinje kommune Telemark*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig:
<https://telemarkskilder1.hit.no/bitstream/handle/123456789/2397/Bitdalen%20KHM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- BERGSTØL, J. 2007b. *Boplassområde med rydningsrøyser, stolpehull og graver, Torsholt, 17/8, Siljan kommune, Telemark*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig:
[http://old.telemark-fk.no/ITF-TFK/add/KnGWebsider.nsf/.XAppWPLookupNewsByUniversalID/E6C730CB57A37602C12575A1002CD804/\\$FILE/Torsholt_rapport.pdf](http://old.telemark-fk.no/ITF-TFK/add/KnGWebsider.nsf/.XAppWPLookupNewsByUniversalID/E6C730CB57A37602C12575A1002CD804/$FILE/Torsholt_rapport.pdf).
- BIRGISDOTTIR, B. B. 2010. *Arkeologiske undersøkelser 2008. Hallemsmarka, haug 12 Hallem Vestre 36/6 Verdal kommune, Nord-Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/Rapport%20Hallem.pdf/a2792c31-b1e4-4c8a-a529-b6c9e2151d9d>.
- BIRGISDOTTIR, B. B. & RULLESTAD, S. S. 2010a. *Hagadalen, Kiran (gnr. 77/2) Roan kommune, Sør-Trøndelag fylkeskommune*: NTNU. Tilgjengelig:

http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/Hagadelen+BBB+Rapport_word.pdf.

- BIRGISDOTTIR, B. B. & RULLESTAD, S. S. 2010b. *Hårberg (gnr. 69/6) Ørland komme, Sør-Trøndelag fylke. Undesøkelse i tilknytning til reguleringsplan for ny adkomstvei fra Fv. 245 til Hårberg boligfelt i Ørland kommune, Sør-Trøndelag fylkeskommune*: NTNU. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/H%C3%A5rberg+Rissa++Rapport.pdf/528b52b8-021e-40df-979f-7b6de6f27eb8>.
- BJERCK, H. B. & ÅSTVEIT, L. I. 2008. *Ormen Lange Nyhamna: NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser*. Trondheim: Tapir.
- BREIVIK, H. M. 2009. *Arkeologisk undersøkelse i Røvika, Molde, Møre og Romsdal*: NTNU. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/201854870/Rapport+R%C3%B8vika+med+vedlegg.pdf/91b26732-dd48-4d31-bfc7-acd2c774ca25>.
- BRYN, H. & YSTGAARD, I. 2015. *Arkeologisk undersøkelse, Horgmoen, Melhus kommune, Sør-Trøndelag*. Tilgjengelig:
https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+arkeologisk+rapport+2015_5+Horgmoen.pdf/d7f53dc1-efdc-48f5-b98b-9eb476e1ff2a [2015].
- BUKKEMOEN, G. B. & YSTGAARD, I. 2006. *Bosetningsspor; hus og kokegroper. Gimsøy, 300/4073, Skien, Telemark*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig:
<http://hdl.handle.net/123456789/2396>.
- BÅRDSETH, G. A. 2008. *E6-prosjektet Østfold, Band 5, Evaluering - resultat*. Oslo: Forminneseksjonen.
- DAMLIEN, H. & GLØRSTAD, H. 2009. *Steinalderlokaliteter. Skljelsø, 19/1, Risør kommune, Ausr-Agder*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig:
http://www.austagderfk.no/Global/Bilder_innbyggerportalen/AAFK-sentraladministrasjon/Nyhetsbilder_fra_v%C3%A5re_tjenester/Kulturminnevern/Eksterne_rapporter/Rapport_Barmen,_Ris%C3%B8r_2009.PDF.
- DAMLIEN, H. & SOLHEIM, S. 2013. *E18 Bommestad-Sky: undersøkelser av lokaliteter fra mellommesolitikum, Larvik kommune, Vestfold fylke*. Kristiansand: Portal forl. [Oslo].
- DIINHOF, S. 2006. *Evebø, en førromersk bosetning fra Sandane i Nordfjord: rapport fra arkæologiske undersøgelser 2000*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.
- DIINHOF, S. 2009. *En ældre jernalders storgård i Nordfjord: arkæologiske frigivningsundersøgelser ved Eide gnr. 76/77, Gloppen kommune, Sogn og Fjordane, 2000 : rapport*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.

- DIINHOF, S. & SÆBØ, L. 2006. *Fremre Øygarden: en bosætning med bronzestøbning fra ældre bronzealder ved gården Kvamme i Lærdal : rapport fra arkæologiske undersøgelser 2000*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.
- DUGSTAD, S. A. 2011. *Undersøkelse av gårdsanlegg og gravrøys fra folkevandringstid på Sørbo: Sørbo, gnr. 45, bnr. 1, Sandnes kommune*. Stavanger: Muséet.
- DYRENDAL, K. B. 2010. *Arkeologisk undersøkelse i forbindelse med reguleringsplan for Fosslia, Stjørdal k, Nord-Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/FOSSLIA+Geir+Gr%C3%B8nnesby+Kar+Berg+Dyrendal.pdf/fb2401b1-d9a6-438a-ae20-3850aa69dfa0>.
- DYRENDAL, K. B. & HAUG, A. 2014. *Arkeologisk utgraving av gravrøys, Rygg, Overhalla, Nord-Trøndelag*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/922912487/Arkeologisk+rapport+2014_10_Rygg%2C+Overhalla.pdf/f49161e2-d72b-4adf-917b-67cf0dcacb02.
- ENGTRØ, D.-Ø. & HAUG, A. 2015a. *Arkeologisk undersøkelse – anleggsvei til Ørland Kampflybase, Ørland, Sør-Trøndelag*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+arkeologisk+rapport+2015_2+Midlertidig+anleggsvei+%C3%98rlandsprosjektet.pdf/343a67ba-e4f4-4f7a-a964-fe434ebd93c7 [2015].
- ENGTRØ, D.-Ø. & HAUG, A. 2015b. *Arkeologisk undersøkelse i Tranaskogen, Steinkjer*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+arkeologisk+rapport+2015_12+Tranaskogen.pdf/59193192-72ca-4a88-a1eb-54bd2f2641b7.
- ENGTRØ, D.-Ø. & SAUVAGE, R. 2014a. Arkeologisk utgraving av aktivitetsspor i forbindelse med bygging av Thora Storm videregående skole, Bispegata 20, Trondheim, 2013. *NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport, 2014-4*.
- ENGTRØ, D.-Ø. & SAUVAGE, R. 2014b. Arkeologiske undersøkelser av automatisk freda kulturminner i forbindelse med reguleringsplan for boligformål, Høkneslia i Namsos 2013. *NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2014-2*.
- FIGENSCHAU, I. 2012. *Kokegrop - Storvikeidet, Alta kommune*: Tromsø Museum. Tilgjengelig: [http://uit.no/Content/367410/Rapport Storvikeidet.pdf](http://uit.no/Content/367410/Rapport%20Storvikeidet.pdf).
- FIGENSCHAU, I. 2015. *KV420 Ofoten-Balsfjord, Kvanndalen, Narvik k., Nordland f. - Undersøkelse av samisk boplass fra nyere tid*. Tromsø Museum. Tilgjengelig: [http://uit.no/Content/416330/Rapport Kvanndalen.pdf](http://uit.no/Content/416330/Rapport%20Kvanndalen.pdf).
- GJERDE, J. M. & HOLE, J.-T. 2013. Tønsnes Havn, Tromsø kommune, Troms. Rapport frå dei arkeologiske undersøkingane 2011 og 2012. *Tromsø Museum, 44*.
- GJERPE, L. E. 2005. *E18-prosjektet Vestfold, Bind 1, Gravfeltet på Gulli*. Oslo: Fornminneseksjonen.

- GJERPE, L. E. 2008a. *E18-prosjektet Vestfold, Bind 2, Steinalderboplasser, boplassspor, graver og dyrkningsspor*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- GJERPE, L. E. 2008b. *E18-prosjektet Vestfold, Bind 3, Hus, boplass- og dyrkningsspor*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- GJERPE, L. E. 2008c. *E18-prosjektet Vestfold, Bind 4, Kulturhistoriske, metodiske og administrative erfaringer*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- GLØRSTAD, H. 2004. *Svinesundprosjektet, Bind 4, Oppsummering av Svinesundprosjektet*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- GRAN, M. M. & HAUG, A. 2015. *Arkeologisk utgravning Vestre Rosten, Trondheim*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+arkeologisk+rappor+2015_17+Vestre+Rosten.pdf/53ae1243-621d-424b-8931-1586cb7beda3.
- GRYDELAND, S. E. & ARNTZEN, J. E. 2014. *Bergli på Tromsøya: Bosetting fra eldre steinalder og tidlig metalltid. Rapport fra arkeologiske undersøkelser på Bergli, Tromsø kommune, i 2009 og 2010*. Tromsø Museum.
- GUNDERSEN, I. M. 2011a. *Kullgroper og hulvei. Hvam lille 219/1 og Hvam store 221/47 Nes, Akershus: Kulturhistorisk Museum*. Tilgjengelig: http://akershus.kulturnett.no/sites/default/files/rappor+arkeologisk_utgravning.pdf.
- GUNDERSEN, I. M. 2011b. *Kullgroper. Breivik, 1/7 og 1/82, Bykle, Aust-Agder: Kulturhistorisk Museum*. Tilgjengelig: http://www.austagderfk.no/Global/Bilder_innbyggerportalen/AAFK-sentraladministrasjon/Nyhetsbilder+fra+v%C3%A5re+tjenester/Kulturminnevern/Eksterne+rappor+RPT_AA_Bykle_Fjellb%C3%B8_151211.pdf.
- HAUG, A. 2011. Nummedals fotspor – og andre spor. Om de arkeologiske undersøkelsene på Kvernberget. *Årbok for Nordmøre Museum*, 2011.
- HAUGE, S. 2007. *Kokegropfelt, Klepland, 73/10,14,21 M.FL. Søgne, Vest-Agder: Kulturhistorisk Museum*. Tilgjengelig: http://www.vaf.no/dm_documents/klepland_rappor+khm_2gqmf.pdf.
- HAUGEN, H. 2014. Særskilt granskning av automatisk fredete kulturminner på Karlsøysletta i forbindelse med reguleringsplan for Karlsøya skyte- og øvingsfelt, Tarva, Bjugn kommune, Sør- Trøndelag. *NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2014-1*.
- HEEN-PETTERSEN, A. & HAUG, A. 2015. *Arkeologisk undersøkelse av veifar/kavleveianlegg fra bronsealder, Toven (Gnr. 35/1), Nesset kommune, Møre og Romsdal*. Tilgjengelig: <https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+arkeologisk+rappor+2015-7+Tiltereid.pdf/083a8818-ee80-4b2a-baed-969dbf7fd660>.

- HEEN-PETTERSEN, A. & YSTGAARD, I. 2015. *Arkeologisk undersøkelse av bosetningsspor fra bronsealder og jernalder, Gjemble lille, Levanger, Nord-Trøndelag*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+arkeologisk+rappor+2015_16+Gjemble+lille.pdf/4aee4b2f-b04c-4061-a926-f12dad1e7350.
- HENRIKSEN, J. & HOLE, J.-T. 2014. *kV420 Ofoten-Balsfjord - Undersøkelse av årran og sperregjerde i Narvik k., Nordland f. og Målselv k., Troms f.* Tromsø Museum. Tilgjengelig: <http://uit.no/Content/397955/Rapport KV420 OB 2013.pdf>.
- HENRIKSEN, J. & NIEMI, A. R. 2014. *Albertmyra, Bodø k., Nordland f. - Undersøkelse av kokegropfelt, dyrkingslag og ardspor fra eldre jernalder* Tromsø Museum. Tilgjengelig: <http://uit.no/Content/398518/Rapport Albertmyra 2013.pdf>.
- HENRIKSEN, J., NIEMI, A. R. & SOMMERSETH, I. 2014. *Setermoen skytefelt, Bardu k., Troms f. - Arkeologiske undersøkelser av teltplasser i Liveltskaret/Garžavággi, Kvernskaret/Erigažčahcka og Liffjellaksla*. Tromsø Museum. Tilgjengelig: http://uit.no/Content/397743/Rapport_Liveltskaret_2013.pdf.
- HENRIKSEN, S., VALEN, C. R., HUFTHAMMER, A. K., LINDERHOLM, J. & SJØGREN, P. 2013. *Skjærvika og Fjellvika: rapport fra de arkeologiske undersøkelsene 2009 og 2010, Hammerfest kommune*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- HERSTAD, A. 2008. *Arkeologisk utgraving av steinkistegrav Smevikhaugen, Brønnøysund*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/Rapport+Br%C3%B8nn%C3%B8ysund,Smevikhaugen.pdf/c4d7d8fb-c1b5-4227-8561-9808f152dfb3>.
- HESJEDAL, A., RAMSTAD, M., NIEMI, A. R. & NORDBY, C. C. 2009. *Undersøkelsene på Melkøya: Melkøyaprosjektet : kulturhistoriske registreringer og utgravninger 2001 og 2002*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- KJOS, O. 2007. *Hovet, 65/1 m.fl. Valle kommune Aust.-Agder*. Tilgjengelig: http://www.austagderfk.no/Global/Bilder_innbyggerportalen/AAFK-sentraladministrasjon/Nyhetsbilder_fra_v%C3%A5re_tjenester/Kulturminnevern/Eksterne_rapporter/Bj%C3%B8rgum_rapport_u_lister.pdf.
- KNAGENHJELM, C. 2008. *Arkeologiske utgravninger i Lærdal: frigivningsundersøkelser ved Voldum - Borlaug, Lærdal kommune, Sogn og Fjordane, 2004-2005*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.
- LORENTZEN, A. B. & BERGLUND, B. 2014. *Arkeologisk utgraving, Mjåvatnet Vestre, Vefsn kommune, Nordland*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/922912487/Arkeologisk+rappor+2014_14_Gofahaugen+av+Mj%C3%A5vatnet+Vestre_Vefsn+kommune.pdf/8195b35e-3071-445d-a4f1-ccb0434dfa7a.
- LORENTZEN, A. B., SAUVAGE, R. & CADAMARTERI, J. P. 2015. *Arkeologisk undersøkelse, Vågstrandtunellen, Våge nedre, Rauma, Møre og Romsdal*.

- Tilgjengelig:
https://http://www.ntnu.no/documents/10476/1263602443/NTNU+Arkeologisk+rappport+2015_14+V%C3%A5gestrand.pdf/0c005ae5-8eb0-453b-ba72-8f15323b035e.
- LUNDBERG, N. 2010. *Arkeologisk utgravning i forbindelse med reguleringsplan, Straumen sentrum, Nessjordet, Næss 135/1, Inderøy, Nord- Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.inderoy.kommune.no/getfile.php/1790007.1220.frwpufxfxb/Rapport-uvadlegg.pdf>
- MARTENS, V. V. 2004. *Rapport fra arkeologiske undersøkelser, Gran nordre 79/2, Hof kommune, Vestfold*. Rapport: arkeologisk utgraving. Kulturhistorisk Museum.
- MELVOLD, S. A. & PERSSON, P. 2014. *Vestfoldbaneprosjektet. Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med ny jernbane mellom Larvik og Porsgrunn. Bind I: Tidlig- og mellommesolittiske lokaliteter i Vestfold og Telemark*. Oslo: Portal.
- MIKALSEN, R. A. 2014. *Røsnes, Bø k., Norland f. - Undersøkelse av gårdshaug*. Tromsø Museum. Tilgjengelig: <http://uit.no/Content/395222/RapportR%C3%B8snes.pdf>.
- MIKALSEN, R. J. A. 2013. *Neslia*: Tromsø Museum. Tilgjengelig: <http://uit.no/Content/368689/RapportNeslia.pdf>.
- MOKKELBOST, M. 2014. Særskilt granskning av automatisk freda kulturminne i forbindelse med graving av vann og kloakk i Ølvisheimvegen på Egge, Steinkjer kommune. *NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport, 2014-3*.
- MOKKELBOST, M. & SAUVAGE, R. 2014. *Arkeologiske undersøkelser, Valum-Hallem, Verdal kommune*. Tilgjengelig: https://http://www.ntnu.no/documents/10476/922912487/Arkeologisk+rapport+2014_17+Valum-Hallem%2C+Verdal.pdf/4a803639-e77b-44f9-9672-8aebfeb354ff.
- NERGAARD, R. H. & OPPVANG, J. 2014. *Stangnes syd - Spor etter opphold fra eldre steinalder*: Tromsø Museum. Tilgjengelig: <http://uit.no/Content/367422/StangesSyd.rapport.pdf>.
- NIEMI, A. R. 2012a. *Kobbryggdalen (Suivevággi), Bardu k. Undersøkelse av samiske teltplasser*. Rapport arkeologiske undersøkelser 2012.
- NIEMI, A. R. 2012b. *Sennalandsvatna, Kvalsund k. : undersøkelse av aktivitetsområde fra eldre steinalder*. Rapport arkeologiske undersøkelser 2012, Tromsø Museum.
- NIEMI, A. R. R., HENRIKSEN, J., KLOKKERVOLL, A., MIKALSEN, R. A. & SOMMERSETH, I. 2014. *kV420 Balsfjord-Hammerfest - Undersøkelse av årran, gjemmer og røyser i Gahperus, Nordreisa k., Ruossavággi, Kvænangen k., Loahccavággi, Alta k. og Áisarovaivi, Kvalsund k.*: Tromsø Museum. Tilgjengelig: http://uit.no/Content/370818/KV420_2013_Rapport_komplett.pdf.

- NORDERVAL, L. W. 2010. *Berg 129/1, Stjørdal kommune, Nord-Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/Berg+2010-4.pdf/a4a3b2e9-3f82-4c82-9767-cc4fca6169ca>.
- OLSEN, T. B., DIINHOFF, S. & HALVORSEN, L. S. A. L. E. R. 2010. *Jordbruksbosetning ved Hjelmeset gjennom 4000 år: arkeologiske undersøkelser på Hjelmeset, Gloppen kommune*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.
- PEDERSEN, G. M. 2013. *Boplass fra eldre steinalder og røys på Midtre Eide: Midtre Eide, gnr 69, bnr 1, Karmøy kommune, Rogaland*. Stavanger: Muséet.
- RAMSTAD, M. 2010. Vikingtidsplassen Bjørkum: utgraving og formidling. *Årbok for Bergen Museum*, s. 56-67.
- REITAN, G. 2009. *Bosetningsspor fra yngre bronsealder, eldre - og yngre jernalder og middelalder, dyrkningsspor fra jernalder, samt produksjonsplass med esser fra eldre jernalder* Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig: https://http://www.austagderfk.no/Global/Bilder_innbyggerportalen/AAFK-sentraladministrasjon/Nyhetsbilderfrav%C3%A5retjenester/Kulturminnevern/Rapport_Moi_u_lister.pdf
- RULLESTAD, S. S. 2010a. *Helset Nedre 1/3 Vestnes kommune, Møre og Romsdal*: NTNU. Tilgjengelig: http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/Vestnes%2Cgang_og+sykke_lveg.pdf/44c69716-2bf6-41f9-9952-b8396506371c.
- RULLESTAD, S. S. 2010b. *Vike Ytre 36/4 Vestnes kommune, Møre og Romsdal*: NTNU. Tilgjengelig: http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/Vike+Ytre++Tresfjordbrua+Rapport_PDF.pdf.
- RUNDBERGET, B. 2007. *Gråffellprosjektet, Bind 1, Jernvinna i Gråffellområdet*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- RUSS, H. & LOFTSGARDEN, K. 2012. *Jernvinneanlegg/kullgroper. Stavenes, 16/2, 10 Bykle, Aust-Agder*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig: [http://www.austagderfk.no/Global/Bilder_innbyggerportalen/AAFK-sentraladministrasjon/Nyhetsbilder fra v%C3%A5retjenester/Kulturminnevern/Eksterne rapporter/RPT_AA_Brokke Nord_170812.pdf](http://www.austagderfk.no/Global/Bilder_innbyggerportalen/AAFK-sentraladministrasjon/Nyhetsbilder%20fra%20v%C3%A5retjenester/Kulturminnevern/Eksterne%20rapporter/RPT_AA_Brokke%20Nord_170812.pdf).
- SAUVAGE, R. 2009. *Arkeologisk undersøkelse i forbindelse med reguleringsplan for Hollingsbukta, Aukra kommune, Møre og Romsdal, 2008.*: NTNU. Tilgjengelig: http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/HOLLINGEN+rapport_samlet.pdf/fb56cdc0-61e0-4cdd-9987-da01a58b3ebf.
- SKANDFER, M. (red.). 2010. *Tønsnes havn, Tromsø kommune, Troms: rapport fra arkeologiske utgravninger i 2008 og 2009*. Tromsø: Tromsø museum - Universitetsmuseet.
- SKRE, D. 2007. *Kaupang in Skiringssal*. [Århus]: Aarhus University Press.

- SOLBERG, A. 2014. *Arkeologiske undersøkelser av boplasser fra yngre steinalder og eldre jernalder på Helganes ved Haugesund lufthavn, Stokkdal 78/1, Karmøy kommune, Rogaland*. Stavanger: Muséet.
- SOMMERSETH, I. 2014. *Čuđojoganjálbmi - en tidlig metalltidsboplass fra Indre Finnmark - med spor etter opphold i eldre steinalder*. UiT Norges arktiske universitet.
- STENE, K., DAMLIEN, H., MELVOLD, S. A., NJØS, G. & PERSSON, P. 2010. *Gråfjellprosjektet, Bind 3, Steinalderundersøkelser ved Rena elv*. Oslo: Fornminneseksjonen.
- STRØM, I. O. 2009. *Arkeologiske undersøkelser. Reguleringsplan for Amborneset, Sæter Østre 105/1, Leksvik kommune, Nord-Trøndelag*. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/201854870/2009+Rapport+Amborneset+Leksvik.pdf/c2b7bd6c-2b02-4a0b-8fd8-df5521518777>.
- SVENDSEN, F. 2009. *Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med utvidelse av Leka vannverk mot Engan og Vågan over Vassdalen og Brekka. Lokalitet 1, boplass- og aktivitetsområde fra Tidlig Mesolittisk tid.*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/Rapport%2CLeka.pdf/c780cd19-1f25-4ec7-8003-beb8540504da>.
- SØRHEIM, H. 2013. *Innberetning fra arkeologisk undersøkelse av gravminne ID 24127 på Østerhus, Hjelmeland kommune*. Stavanger: Muséet.
- TVEITEN, O. & SIMPSON, D. N. 2008. *Jarnvinneanlegg, kolgroper og kokegrop, Buhaugane hyttefelt på Filefjell, Hovland (gnr. 66/1s), Bjoråker (gnr. 76/1s) og Gram (gnr. 80/1), Lærdal kommune, Sogn og Fjordane*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Bergen museum, Seksjon for ytre kulturminnevern.
- WIKSTRØM, T. & BERNHARDT, H. B. 2007. *Kullgroper. Leirgrav og Holtar, 150/1 og 153/1, Vinje kommune, Telemark*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig: <https://telemarkskilder1.hit.no/bitstream/handle/123456789/2395/Leirgrav%20KHM.pdf?sequence=1>.
- YSTGAARD, I. 2006. *Branngrav fra tidlig vikingtid Tho, 70/2 Tokke, Telemark*: Kulturhistorisk Museum. Tilgjengelig: <https://telemarkskilder1.hit.no/bitstream/handle/123456789/2398/Hoydalsmo%20KHM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- ØIEN, R. I. 2008a. *Arkeologisk flategravning Fleskhus gnr/bnr 3/1, Verdal kommune, Nord-Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/Rapport%2CFleskhus%2CVerdal+Stikletad.pdf/96058b57-d45b-4f18-9e4e-a3a87e7dfae8>.
- ØIEN, R. I. 2008b. *Kjønstadmarka Kjønstad gnr/bnr 7/1 Levanger Kommune Nord-Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig: <http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/Rapport%2CKj%C3%B8ns+tad+08.pdf/853d734f-5757-4c44-8f25-25daa0940149>.
- ØIEN, R. I. 2008c. *Rapport fra arkeologiske flateavdekking sommeren 2008 T-nummer: 23979*. Tilgjengelig:

<http://www.ntnu.no/documents/10476/201854297/Rapport%20Hestvika.pdf/e649b1a4-8c77-47a1-8560-37dd4d7091be>.

ØIEN, R. I. 2009. *Arkeologiske undersøkelser Forsetmoen 270/24, Midtre-Gauldal, Sør-Trøndelag*: NTNU. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/201854870/Forsetmoen+2009+Midtre+Gauldal.pdf/0ec52e35-36e6-445a-baee-fb9b6c03aa84>.

ØIEN, R. I. 2010. *Arkeologiske undersøkelser Trollstigen resort, Sogge gnr/bnr 9/28, Rauma Kommune, Møre og Romsdal*: NTNU. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/201854870/Rapport+Trollstigen+resort.pdf/739fee3e-741d-4143-bc59-346b28b3ef69>.

ØIEN, R. I. 2011a. *Arkeologiske undersøkelser ved Liavegen, Kalslyst gnr/bnr 57/1*,: NTNU. Tilgjengelig:
<http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/Liavegen+Malvik.pdf>.

ØIEN, R. I. 2011b. *Arkeologiske undersøkelser ved Tillerbyen Ost, Skjetnan Ovre gnr/bnr 323/528*,: NTNU. Tilgjengelig:
http://www.ntnu.no/documents/10476/31809930/Tiller+X1_Trondheim_Preb+en+R%C3%B8nne.pdf/3e8bd574-dab5-4cc9-b0e5-d340055c6c61.

ØSTMO, M. A. & GUSTAFSON, L. 2009. *Produksjonsplass og bosetningsspor. Frydenlund, 18/1 Lier kommune, Buskerud*.